

**ΕΘΝΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΔΗΜΟΣΙΑΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ
ΚΑΙ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗΣ**

ΚΑ΄ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΣΕΙΡΑ

ΤΕΛΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

ΤΙΤΛΟΣ

Τα κοινωνικά δικαιώματα στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων
της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΤΜ. ΕΞΕΙΔΙΚΕΥΣΗΣ: Διοίκηση Υπηρεσιών Κοινωνικής Φροντίδας

Επιβλέπων:

Τζέμος Βασίλειος

Σπουδάστρια:

Κωστάκη Ιωάννα

ΑΘΗΝΑ – 2017

ΚΩΣΤΑΚΗ ΙΩΑΝΝΑ

**Τα κοινωνικά δικαιώματα στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων
της Ευρωπαϊκής Ένωσης**

ΑΘΗΝΑ 2017

Περίληψη

Η βαθύτατη οικονομική κρίση των τελευταίων ετών έχει δυστυχώς οδηγήσει στην περιστολή των θεμελιωδών δικαιωμάτων και δη των κοινωνικών. Ως εκ τούτου, η θεσμική κατοχύρωσή τους σε νομικά κείμενα δεσμευτικής ισχύος, όπως ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΧΘΔΕΕ), αποκτά βαρύνουσα σημασία. Σκοπό της παρούσας εργασίας αποτελεί η παρουσίαση και ανάλυση των κοινωνικών δικαιωμάτων, που προβλέπονται στον Χάρτη. Ποια κοινωνικά δικαιώματα διασφαλίζονται και σε τι βαθμό; Ποια η σημασία εισαγωγής κοινωνικών διατάξεων στην ενωσιακή έννομη τάξη για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων; Η μεθοδολογία που ακολουθήθηκε για τη διερεύνηση των παραπάνω ερωτημάτων βασίστηκε σε βιβλιογραφική ανασκόπηση, επιστημονικά άρθρα, μελέτες, εκθέσεις και διαδικτυακές πηγές. Επιπλέον, μελετήθηκε το οικείο εθνικό, ευρωπαϊκό και διεθνές θεσμικό πλαίσιο (όπως για παράδειγμα το Σύνταγμα της Ελλάδας, Διεθνείς Συμβάσεις, Κοινωνικοί Χάρτες, Κανονισμοί, Οδηγίες καθώς και αποφάσεις του Δικαστηρίου της ΕΕ).

Στο πρώτο μέρος της εργασίας καταγράφεται η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Εν συνεχεία, εξετάζεται η εξελικτική πορεία του ΧΘΔΕΕ από τη σύνταξή του έως τη νομοκοποίησή του μέσω της Συνθήκης της Λισαβόνας (ΣυνθΛ) και αναλύονται ορισμένα βασικά του χαρακτηριστικά. Η δεύτερη ενότητα της εργασίας αφορά στην παρουσίαση και ανάλυση του μεγαλύτερου μέρους των κοινωνικών δικαιωμάτων, που κατοχυρώνονται στον Χάρτη. Με κριτήριο το περιεχόμενό τους, επιλέχτηκε να ταξινομηθούν στις κατηγορίες των εργασιακών δικαιωμάτων, των δικαιωμάτων σε κοινωνικές παροχές και των δικαιωμάτων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Τέλος, η μελέτη ολοκληρώνεται με την εξαγωγή συμπερασμάτων αναφορικά με την προστιθέμενη αξία του ΧΘΔΕΕ και τη σημασία θωράκισης κοινωνικών δικαιωμάτων σε επίπεδο πρωτογενούς ενωσιακού δικαίου.

Λέξεις-κλειδιά: Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Ευρωπαϊκή Ένωση, θεμελιώδη δικαιώματα, κοινωνικά δικαιώματα, νομολογία, εργασιακά δικαιώματα, κοινωνικές παροχές, ευάλωτες κοινωνικές ομάδες

Abstract

The deep economic crisis of recent years has unfortunately led to the restriction of the Fundamental Rights and, particularly, those pertaining to social aspects. Hence their institutional consolidation into binding legal instruments, such as the Charter of Fundamental Rights of the European Union (CFREU), is crucial. The purpose of this paper is the presentation and analysis of the social rights, as defined in the text of the Charter. Which social rights are safeguarded and to what extent? How important is the contribution of social legislation introduced in the EU legal order? So as to investigate the aforementioned questions the methodology has been based on literature review, scientific articles, reports and online sources. Furthermore, relevant national, European and international institutional frameworks have been studied (such as the Constitution of Greece, International Conventions, Social Charters, Directives, Regulations and decisions of the EU Court of Justice).

In the first part of the essay the institutional protection of social rights at international, European and national levels is presented. Subsequently, the evolution of the CFREU is examined from its drafting to its binding legal establishment through the Treaty of Lisbon and some key features are analyzed. In the second section of the essay the major part of the social rights guaranteed by the CFREU is presented and analyzed. On the basis of their content, social rights are categorized into labour rights, rights to social benefits and rights of vulnerable social groups. Finally, the study presents the conclusions regarding the added value of the CFREU and the importance of shielding social rights at the level of primary EU law.

Key-words: Charter of Fundamental Rights of the European Union, European Union, Fundamental Rights, social rights, case-law, labour rights, social assistance, vulnerable social groups

Ευχαριστίες

Θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά τον επιβλέποντά μου, κ. Τζέμο Βασίλειο, σύμβουλο του ΑΣΕΠ και Πρόεδρο της Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων, για την άριστη συνεργασία μας καθ' όλη τη διάρκεια εκπόνησης της παρούσας εργασίας. Εγκάρδιες ευχαριστίες οφείλονται επίσης στην οικογένειά μου, που με στηρίζει σε κάθε μου βήμα, καθώς και σε όλους όσους συνέβαλαν στην επιτυχή ολοκλήρωση της εκπαιδευτικής μου διαδρομής στην Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης.

Πίνακας Περιεχομένων

Περίληψη	3
Abstract.....	4
Ευχαριστίες.....	5
Πίνακας Περιεχομένων	6
Πίνακας Συντιμήσεων και Συντομογραφιών.....	9
Εισαγωγή	10
ΜΕΡΟΣ Α΄: Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	13
Κεφάλαιο 1^ο- Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων	13
1.1. Ιστορικά Προλεγόμενα	13
1.2. Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων	14
1.2.1. Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο	14
1.2.2. Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο	15
1.2.3. Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων σε εθνικό επίπεδο	17
Κεφάλαιο 2^ο- Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης....	20
2.1. Η ιστορική πορεία του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης	20
2.2. Βασικά χαρακτηριστικά του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης	22
2.2.1. Πεδίο εφαρμογής και δομή.....	22
2.2.2. Νομική δεσμευτικότητα και εξαιρέσεις	23
2.2.3. Έλεγχος εφαρμογής	24
ΜΕΡΟΣ Β΄: Τα κοινωνικά δικαιώματα στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης.....	26
Εισαγωγικές Παρατηρήσεις.....	26
Κεφάλαιο 3^ο- Δικαίωμα της εργασίας και σχετικά με αυτή δικαιώματα.....	27
3.1. Άρθρο 15-Ελευθερία του επαγγέλματος και δικαίωμα προς εργασία.....	27
3.2. Άρθρο 27-Δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης	29
3.3. Άρθρο 28-Δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων	31
3.4. Άρθρο 29-Δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας.....	33
3.5. Άρθρο 30-Προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης.....	35

3.6. Άρθρο 31-Δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας	37
3.7. Άρθρο 32-Απαγόρευση της παιδικής εργασίας και προστασία των νέων στη δουλειά.....	40
Κεφάλαιο 4^ο- Δικαιώματα σε κοινωνικές παροχές	42
4.1. Άρθρο 14-Δικαίωμα εκπαίδευσης	42
4.2. Άρθρο 34-Κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή	44
4.3. Άρθρο 35-Προστασία της υγείας.....	48
Κεφάλαιο 5^ο- Δικαιώματα ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων	51
5.1. Άρθρο 25-Δικαίωμα των ηλικιωμένων	51
5.2. Άρθρο 26-Ένταξη των ατόμων με αναπηρίες	53
ΜΕΡΟΣ Γ΄: Επίλογος-Συμπεράσματα	56
Βιβλιογραφία.....	61
Παραρτήματα.....	71
Παράρτημα 1: Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ.....	71
Παράρτημα 2: Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης	87
Παράρτημα 3: Ο Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης.....	100
Παράρτημα 4: Ο Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων	121

ΕΣΔΔΑ

Κωστάκη Ιωάννα

©

2017 - Με την επιφύλαξη παντός δικαιώματος

Δήλωση

«Δηλώνω ρητά ότι, η παρούσα εργασία αποτελεί αποκλειστικά προϊόν προσωπικής εργασίας, δεν παραβιάζει καθ' οιονδήποτε τρόπο πνευματικά δικαιώματα τρίτων και δεν είναι προϊόν μερικής ή ολικής αντιγραφής.»

Αθήνα, 29/10/2017

Υπογραφή

Κωστάκη Ιωάννα

Πίνακας Συντμήσεων και Συντομογραφιών

A	άρθρο
ΑΕΚΧ	Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης
βλ.	βλέπε
ΔΔΔΕΕ	Δικαστήριο Δημόσιας Διοίκησης Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΕ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΔΕΚ	Δικαστήριο Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων
ΕΕ	Ευρωπαϊκή Ένωση
ΕΚΧ	Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης
ΕΔΔΑ	Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕΣΔΑ	Ευρωπαϊκή Σύμβαση Δικαιωμάτων του Ανθρώπου
ΕτΠ	Επιτροπή των Περιφερειών
ΕΣ	Ευρωπαϊκό Συμβούλιο
ΔΟΕ	Διεθνής Οργάνωση Εργασίας
ΔΣΕ	Διεθνής Σύμβαση Εργασίας
ΚΧΘΚΔΕ	Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων
N.	Νόμος
ΟΗΕ	Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών
ΟΚΕ	Οικονομική και Κοινωνική Επιτροπή
σ.	σελίδα
σκ.	σκέψη
π.χ.	παραδείγματος χάριν
Σ	Σύνταγμα
ΣυνθΕΕ	Συνθήκη της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣυνθΔΕΕ	Συνθήκη Λειτουργίας της Ευρωπαϊκής Ένωσης
ΣυνθΛ	Συνθήκη της Λισαβόνας
ΣτΕ	Συμβούλιο της Ευρώπης
ΧΘΔΕΕ, Χάρτης	Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εισαγωγή

Με τον όρο «θεμελιώδη δικαιώματα»¹ νοούνται τα δικαιώματα που κατοχυρώνονται από κείμενα αυξημένης τυπικής ισχύος στο πλαίσιο μιας έννομης τάξης. Πρέπει να διευκρινιστεί εκ των προτέρων ότι «θεμελιώδη δικαιώματα» δεν είναι μόνο όσα ρητά ορίζονται σε ένα γραπτό Σύνταγμα, αλλά και όλα τα ανθρώπινα δικαιώματα που δε θεσπίζονται βάσει της τακτικής και συνήθους δικαιοπαραγωγικής διαδικασίας αλλά κατοχυρώνονται με νομική δεσμευτικότητα και «υπερνομοθετική» ισχύ (Τζέμος, 2015, σ.4). Η σημασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων είναι καταλυτικής σημασίας δεδομένου ότι αποτελούν την καρδιά του δημοσίου δικαίου. Ο ίδιος ο όρος άλλωστε υποδηλώνει τον θεμελιακό για την έννομη τάξη χαρακτήρα τους (Χρυσόγονος, 2006, σ.3).

Σε αντίθεση με αντιλήψεις του παρελθόντος, που ήθελαν τα θεμελιώδη δικαιώματα να συνιστούν απλές διακηρύξεις άνευ δεσμευτικότητας, σήμερα «πέρα από τον ιδεολογικό και διακηρυκτικό τους χαρακτήρα αποτελούν νομικούς κανόνες που δημιουργούν δικαιώματα και αντίστοιχες υποχρεώσεις» (Τσάτσος, 1988, σ.20).

Βάσει της κλασικής τριχοτόμησης του Jellinek τα θεμελιώδη δικαιώματα διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: α) ατομικά, β) πολιτικά και γ) κοινωνικά. Η παραδοσιακή αυτή κατηγοριοποίηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων έχει σχετική αξία καθώς η πλειοψηφία των δικαιωμάτων χαρακτηρίζεται από ένα status mixtus (Χρυσόγονος, 2006, σ.31).

Αναλυτικότερα, τα ατομικά δικαιώματα στοχεύουν στη διασφάλιση ενός πεδίου αυτό-καθορισμού των πολιτών έναντι του Κράτους και για το λόγο αυτό ενσωματώνουν αξίωση αποχής (status negativus) των ασκούντων την κρατική εξουσία. Πρόκειται επομένως για αμυντικά δικαιώματα, εφόσον διεκδικείται η μη επέμβαση του Κράτους στη σφαίρα της ελεύθερης δράσης των ατόμων. Χαρακτηριστικά παραδείγματα ατομικών δικαιωμάτων είναι η προσωπική ελευθερία και ασφάλεια, το άσυλο της κατοικίας και η αρχή της ισότητας στις διάφορες εκφάνσεις της. Τα πολιτικά δικαιώματα από την άλλη, θεμελιώνουν αξίωση για συμμετοχή (status activus) στην άσκηση κρατικής εξουσίας. Τέτοια δικαιώματα είναι για παράδειγμα το δικαίωμα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι και το δικαίωμα ίδρυσης πολιτικού κόμματος.

¹ Παράλληλα με τον όρο «θεμελιώδη δικαιώματα» στη διεθνή βιβλιογραφία χρησιμοποιούνται κι άλλοι παραπλήσιοι όροι ως συνώνυμοι (π.χ. ανθρώπινα ή συνταγματικά δικαιώματα, ατομικές, θεμελιώδεις, συνταγματικές ή δημόσιες ελευθερίες), γεγονός που οφείλεται στη διαφορετική έμφαση που υποκρύπτει ο καθένας εξ αυτών (βλ. Δαγτόγλου, 2011, σ.7).

Τα κοινωνικά δικαιώματα αποτελούν την τρίτη κατηγορία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ενσωματώνοντας αξίωση παροχής -πρωτίστως οικονομικής φύσεως- από το Κράτος (status positivus). Χαρακτηρίζονται και ως σύγχρονα θεμελιώδη δικαιώματα καθώς γεννώνται στα τέλη του 19^{ου} αιώνα ως αποκύημα του κοινωνικού κράτους (Ράικος, 2011, σ.46). Το δικαίωμα για εργασία, κοινωνική ασφάλιση και παιδεία αποτελούν βασικά παραδείγματα κοινωνικών δικαιωμάτων. Είναι ευνόητο ότι είναι ευκολότερο να υποχρεώσει κανείς το Κράτος σε αποχή παρά σε θετικές ενέργειες άρα από τη φύση τους τα κοινωνικά δικαιώματα διαφοροποιούνται από τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα, χωρίς όμως αυτό να σημαίνει ότι δε διαθέτουν την αντίστοιχη δεσμευτική ισχύ με τις όποιες προβλεπόμενες συνέπειες.

Η ιδιαίτερη φύση των κοινωνικών δικαιωμάτων καθιστά αδήριτη ανάγκη τη θωράκισή τους σε νομικά κείμενα ανώτατης τυπικής ισχύος με πλήρη δεσμευτικότητα. Η ανάγκη αυτή γίνεται πιο επιτακτική στις μέρες μας όπου η επιστημονική πρόοδος και οι τεχνολογικές εξελίξεις, παρά τις θετικές συνέπειες που επιφέρουν στη βελτίωση της καθημερινότητας, ταυτόχρονα δημιουργούν προσκόμματα στην απόλαυσή τους. Ένα τέτοιο κείμενο απασχολεί και την παρούσα μελέτη, η οποία πραγματεύεται τα κοινωνικά δικαιώματα, όπως αυτά αποτυπώνονται στον ΧΘΔΕΕ. Η περιβολή του Χάρτη με νομική δεσμευτικότητα μέσω της ΣυνθΛ, τον κατέστησε ισόκυρο με τις Συνθήκες της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ) όμως συνέπεσε με την απαρχή της οικονομικής κρίσης σε χώρες της Ευρωζώνης (Τζέμος, 2015, σ.7). Η νέα αυτή πραγματικότητα θέτει καίριους προβληματισμούς περί της κανονιστικής πυκνότητας των κοινωνικών δικαιωμάτων σε περιόδους κρίσης.

Το έναυσμα για την επιλογή του συγκεκριμένου θέματος δόθηκε κατόπιν προσωπικού προβληματισμού για το επίπεδο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην ΕΕ, και δη των κοινωνικών, τα οποία είναι τα πρώτα που περιστέλλονται σε χαλεπούς οικονομικούς καιρούς. Προκύπτει συνεπώς το εύλογο ερώτημα περί της προστιθέμενης αξίας του ΧΘΔΕΕ ο οποίος αποτελεί πλέον πρωτογενές δίκαιο της ΕΕ και στο κείμενο του οποίου για πρώτη φορά σε ενωσιακό επίπεδο συγκαταλέγονται κοινωνικά δικαιώματα μαζί με ατομικά και πολιτικά. Ποια κοινωνικά δικαιώματα προστατεύει ο Χάρτης και ποια η σημασία της εισαγωγής κοινωνικών διατάξεων στην ενωσιακή έννομη τάξη;

Σχετικά με τη διάρθρωση του παρόντος κειμένου, αυτό χωρίζεται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος της εργασίας περιλαμβάνει δύο κεφάλαια. Στο **πρώτο κεφάλαιο** σκιαγραφείται η ιστορική γένεση των κοινωνικών δικαιωμάτων και καταγράφεται η

θεσμική κατοχύρωσή τους σε διεθνές, ευρωπαϊκό και εθνικό επίπεδο. Στο **δεύτερο κεφάλαιο** παρουσιάζεται ο ΧΘΔΕΕ και η ιστορική του πορεία από τη θέσπιση έως τη νομοκοποίησή του με τη ΣυνθΛ. Εν συνεχεία, αναπτύσσονται βασικά του χαρακτηριστικά, όπως το πεδίο εφαρμογής, η δομή, η νομική δεσμευτικότητα, οι εξαιρέσεις της Πολωνίας και της Μ. Βρετανίας καθώς και ο έλεγχος εφαρμογής του. Στο δεύτερο μέρος της εργασίας περιλαμβάνονται τρία κεφάλαια, στα οποία παρουσιάζονται και αναλύονται τα κοινωνικά δικαιώματα που κατοχυρώνει ο ΧΘΔΕΕ. Συγκεκριμένα, στο **τρίτο κεφάλαιο** εξετάζονται τα εργασιακά δικαιώματα, στο **τέταρτο κεφάλαιο** τα δικαιώματα που αφορούν σε κοινωνικές παροχές και στο **πέμπτο κεφάλαιο** τα δικαιώματα ευάλωτων κοινωνικών ομάδων. Και στα τρία κεφάλαια γίνεται αναφορά στο συναφές θεσμικό πλαίσιο, στο πεδίο προστασίας, στους φορείς και αποδέκτες, σε τυχόν περιορισμούς καθώς και σε σχετικές νομολογιακές περιπτώσεις. Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με το τρίτο μέρος που αφορά στην εξαγωγή ορισμένων **συμπερασμάτων**, τα οποία περιλαμβάνουν μια γενική αποτίμηση του ΧΘΔΕΕ και μια ειδικότερη, αναφορικά με την κατοχύρωση κοινωνικών δικαιωμάτων στην ενωσιακή έννομη τάξη.

ΜΕΡΟΣ Α΄: Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων και ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Κεφάλαιο 1^ο- Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων

1.1. Ιστορικά Προλεγόμενα

Είναι γεγονός ότι η αναγνώριση των κοινωνικών δικαιωμάτων και η ρητή κατοχύρωσή τους σε δεσμευτικά νομικά κείμενα καθυστέρησε αρκετά εν συγκρίσει με εκείνη των ατομικών και πολιτικών δικαιωμάτων (δικαιώματα πρώτης γενιάς). Σε γενικές γραμμές, ο 18^{ος} αιώνας συνδέεται με την αναγνώριση των ατομικών δικαιωμάτων, ο 19^{ος} αιώνας με την ανάπτυξη των πολιτικών δικαιωμάτων και μόλις ο 20^{ος} αιώνας με την κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων (Βενιέρης, 2013, σ.95).

Πιο συγκεκριμένα, η μεγάλη μάζα εργαζομένων που δημιουργήθηκε ως απότοκο της Βιομηχανικής Επανάστασης επέφερε νέες διεκδικήσεις οικονομικού και κοινωνικού περιεχομένου λόγω των οξυμένων προβλημάτων που είχαν δημιουργηθεί. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα πλέον, τα κοινωνικά αιτήματα -προερχόμενα κυρίως από την εργατική τάξη και την κατώτερη αστική- είναι πολλαπλά και η ανάγκη κατοχύρωσης κοινωνικών δικαιωμάτων τίθεται επιτακτικά κυρίως μέσω εργατικών κινητοποιήσεων. Αποκορύφωμα υπήρξε η «Άνοιξη των Λαών» (1848) με βασική διεκδίκηση των εργατών το θεμελιώδες δικαίωμα στην εργασία. Παρά την ήττα της Επανάστασης και την πλήρη επικράτηση της αστικής τάξης, η επιρροή του επαναστατικού ρεύματος ήταν τεράστια σε όλη την Ευρώπη και διαμόρφωσε μια νέα τάση στον τομέα των δικαιωμάτων του ανθρώπου (Κατρούγκαλος, 2009, σ.18).

Η πρώτη σαφής καταγραφή κοινωνικών δικαιωμάτων απαντάται στο Σύνταγμα του Μεξικού του 1917 και στο Σύνταγμα της Βαϊμάρης του 1919, που αποτέλεσε πηγή έμπνευσης και για άλλα συνταγματικά κείμενα που ακολούθησαν στην Ευρώπη. Λίγα χρόνια αργότερα οικονομικά και κοινωνικά δικαιώματα όπως το δικαίωμα στην εργασία, την ανάπαυση, την κοινωνική αρωγή και τη μόρφωση κατοχυρώνονται στο σοβιετικό Σύνταγμα του 1936 (Περράκης, 2013, σ.35). Παρατηρείται επομένως ότι μόλις στις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα υφίσταται συστηματική γραπτή διατύπωση σε συνταγματικά κείμενα, διαφορετικού μάλιστα ιδεολογικού προσανατολισμού (Μαυριάς, 2004, σ.94).

1.2. Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων

1.2.1. Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο

Η προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε διεθνές επίπεδο θα μπορούσε να κατηγοριοποιηθεί σε δύο βασικές κατηγορίες α) στις Συμβάσεις στο πλαίσιο του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (ΟΗΕ) και β) στις Διεθνείς Συμβάσεις Εργασίας στο πλαίσιο της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ΔΟΕ).

Τα πρώτα ψήγματα προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων ενυπάρχουν στο Προοίμιο του ιδρυτικού συμφώνου της Κοινωνίας των Εθνών (1919) το οποίο περιλαμβάνει και διατάξεις κοινωνικού περιεχομένου. Είναι χαρακτηριστικό ότι στο προοίμιό του τα κράτη δεσμεύονταν για «αξιοπρεπείς και ανθρώπινες συνθήκες εργασίας» καθώς και για «όλα τα απαραίτητα μέτρα για την πρόληψη και αντιμετώπιση των ασθενειών» (Κατρούγκαλος, 2009, σ.41).

Η Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (1948) αποτελεί διεθνές κείμενο, το οποίο υιοθετήθηκε με σκοπό την συγκεκριμενοποίηση των στόχων του Καταστατικού Χάρτη του ΟΗΕ. Η Διακήρυξη εγγυάται βασικά κοινωνικά δικαιώματα με το προοίμιό της να αναφέρεται «στην κοινωνική πρόοδο και στη δημιουργία καλύτερων συνθηκών ζωής στα πλαίσια μιας ευρύτερης ελευθερίας». Εκτός από τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα που κατοχυρώνονται σε αυτή, προβλέπονται συνάμα και κοινωνικά-οικονομικά δικαιώματα όπως: το δικαίωμα στην κοινωνική προστασία, το δικαίωμα της εργασίας και της ελεύθερης επιλογής του επαγγέλματος, το δικαίωμα στην ισότητα αμοιβής, η ελευθερία του συνδικαλιζέσθαι, το δικαίωμα αδείας, η προστασία της υγείας και της κοινωνικής ασφάλισης, το δικαίωμα στο γάμο, η προστασία της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας, το δικαίωμα στην παιδεία και την καλλιέργεια, κ.λπ. (Τσάτσος, 1988, σ.128). Παρά την αμφισβητούμενη νομική δεσμευτικότητα των παραπάνω διεθνών κειμένων η σημασία τους είναι καθοριστική τόσο λόγω του ιδεολογικού τους αντίκτυπου όσο και λόγω του γεγονότος ότι ως διεθνώς αναγνωρισμένοι κανόνες δικαίου δεσμεύουν την εσωτερική έννομη τάξη (Κατρούγκαλος, 2009, σ.43).

Το Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά δικαιώματα² (1966) αποτελεί επίσης κείμενο του ΟΗΕ, το οποίο εγγυάται βασικά κοινωνικά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα στην εργασία και σε κατάλληλες συνθήκες εργασίας, το

² Το εν λόγω Σύμφωνο διαχωρίστηκε από το «Σύμφωνο για τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα» εξαιτίας διαφωνιών ορισμένων χωρών.

δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλεια, στην εκπαίδευση και την προστασία της οικογενειακής ζωής. Αξιοσημείωτη είναι και η γενική υποχρέωση των Κρατών που περιλαμβάνεται στο Σύμφωνο, σύμφωνα με την οποία τα Κράτη υποχρεούνται να ενεργούν με όλα τα διαθέσιμα μέσα για την εξασφάλιση του δικαιώματος σε ένα ελάχιστο επίπεδο ζωής και στη «συνεχή βελτίωση των βιοτικών συνθηκών»³ (Κατρούγκαλος, 2009, σ.45).

Άλλα διεθνή κείμενα που έχουν υιοθετηθεί στο πλαίσιο του ΟΗΕ για την κοινωνική προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων ευάλωτων κοινωνικών ομάδων είναι: η Σύμβαση της Γενεύης για το καθεστώς των προσφύγων (1951), η Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών (1979), η Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989), η Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία (2006), κ.λπ.

Τέλος, ιδιαίτερης μνείας χρήζουν και οι πολυάριθμες Διεθνείς Συμβάσεις Εργασίας (ΔΣΕ) που έχει υιοθετήσει η ΔΟΕ, από την ίδρυσή της το 1919 έως και σήμερα. Η ΔΟΕ επικεντρώνει το νομοπαραγωγικό της έργο στον τομέα των εργασιακών σχέσεων και των κοινωνικών ασφαλίσεων, αν και τα τελευταία χρόνια επιλαμβάνεται και ζητημάτων που άπτονται της φτώχειας και της κοινωνικής ασφάλειας (Κατρούγκαλος, 2009:55). Αξιοσημείωτες ΔΣΕ είναι: η 87/1948 «περί συνδικαλιστικών ελευθεριών και προστασίας του συνδικαλιστικού δικαιώματος», η 98/1949 «περί εφαρμογής των αρχών του δικαιώματος οργανώσεως και συλλογικής διαπραγματεύσεως» και η 105/1957 «περί κατάργησης της αναγκαστικής εργασίας» (Χρυσόγονος, 2006, σ.15). Η ΔΟΕ εκδίδει επίσης συστάσεις, οι οποίες να μεν δεν έχουν κανονιστική ισχύ, όμως αποτελούν μηχανισμούς κοινωνικοπολιτικής αναγνώρισης συγκεκριμένων προτεραιοτήτων σε διεθνές επίπεδο (Αμίτσης, 2017, σ.17). Πρέπει να σημειωθεί ότι η ΔΟΕ παραμένει βασικός παράγοντας για τη σταδιακή ομοιόμορφη εφαρμογή της κοινωνικής προστασίας σε οικουμενικό επίπεδο, πόσο μάλλον σε εποχές κρίσης.

1.2.2. Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο

Παράλληλα με το οικουμενικό σύστημα προστασίας των θεμελιωδών και εν προκειμένω των κοινωνικών δικαιωμάτων, έχουν θεσπιστεί συστήματα προστασίας και σε περιφερειακό επίπεδο. Η προστασία των κοινωνικών δικαιωμάτων σε ευρωπαϊκό

³ Μέσω της διάταξης περί «συνεχούς βελτίωσης» υποστηρίζεται ότι κατοχυρώνεται ένα είδος κοινωνικού κεκτημένου (βλ. Κατρούγκαλος, 2009, σ.45).

επίπεδο θα μπορούσε να διαχωριστεί στο πλαίσιο του Συμβουλίου της Ευρώπης (ΣτΕ) και σε αυτό της ΕΕ.

Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης (ΕΚΧ), που αποτελεί το πληρέστερο διεθνές κείμενο προστασίας των κοινωνικών δικαιωμάτων, υπεγράφη από τα κράτη μέλη του ΣτΕ στο Τορίνο της Ιταλίας το 1961 και τέθηκε σε εφαρμογή το 1965.⁴ Πρόκειται για σημείο σταθμό στο πεδίο της κοινωνικής προστασίας δεδομένου ότι για πρώτη φορά σε υπερεθνικό επίπεδο έγινε αποδεκτό ενιαίο κείμενο με συστηματική καταγραφή βασικών κοινωνικών δικαιωμάτων. Το 1996, και αφού είχε προηγηθεί η υιοθέτηση τριών Πρωτοκόλλων⁵, ο ΕΚΧ αναθεωρήθηκε προκειμένου να συμπεριληφθούν 8 νέα κοινωνικά δικαιώματα (Α24-31) και να θωρακιστεί περαιτέρω το πεδίο της κοινωνικής προστασίας. Αρμόδιο όργανο για τον έλεγχο της εφαρμογής του Χάρτη είναι η Ευρωπαϊκή Επιτροπή Κοινωνικών Δικαιωμάτων (ΕΕΚΔ) στην οποία υποβάλλονται οι ετήσιες εκθέσεις των χωρών αλλά και συλλογικές προσφυγές. Άλλες Συμβάσεις άξιες αναφοράς στο πλαίσιο του Συμβουλίου είναι: η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την κοινωνική και ιατρική αντίληψη (1949), ο Ευρωπαϊκός Κώδικας Κοινωνικής Ασφάλειας (1964) και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση Κοινωνικής Ασφάλειας (1977) (Κατρούγκαλος, 2009, σ.61-62).

Τέλος, πρέπει να αναφερθεί και η Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Θεμελιωδών Ελευθεριών (ΕΣΔΑ) που υπεγράφη στην Ρώμη το 1950 και στην οποία συμμετέχουν και τα 47 μέλη του ΣτΕ. Η ΕΣΔΑ πρωταγωνιστεί στην προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ευρωπαϊκό επίπεδο, διαθέτοντας το δικό της δικαιοδοτικό όργανο, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ). Πρόκειται για μία Σύμβαση, «η οποία, παρότι δεν τροποποιείται, επικαιροποιείται και εμπλουτίζεται συνεχώς τόσο μέσω της εξελικτικής νομολογίας του ΕΔΔΑ όσο και μέσω του μηχανισμού των Πρόσθετων Πρωτοκόλλων» (Βλαχόπουλος, 2017:9). Η εξελικτική νομολογία του ΕΔΔΑ είναι άλλωστε αυτή, που έχει προσδώσει στην ΕΣΔΑ μια κοινωνική διάσταση, δεδομένου ότι στη Σύμβαση κατοχυρώνονται καταρχήν ατομικά και πολιτικά δικαιώματα. Συγκεκριμένα, διατάξεις που εμφανίζουν έντονη κοινωνική χροιά είναι: το Α3 (απαγόρευση απάνθρωπης και εξευτελιστικής συμπεριφοράς), το Α4 (απαγόρευση αναγκαστική εργασίας), το Α6§1

⁴ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον ΕΚΧ βλ. <http://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/about-the-charter>

⁵ Το 1988 υιοθετήθηκε το Πρόσθετο Πρωτόκολλο στον ΕΚΧ, το οποίο επέκτεινε το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη με την αναγνώριση νέων δικαιωμάτων. Το 1995 υιοθετήθηκε ένα νέο Πρόσθετο Πρωτόκολλο που προβλέπει το σύστημα συλλογικών καταγγελιών. Η Ελλάδα κύρωσε και τα δύο Πρόσθετα Πρωτόκολλα με το Ν. 2595/98. Το 1991 υιοθετήθηκε το τροποποιητικό Πρωτόκολλο που βελτίωσε τη διαδικασία ελέγχου της εφαρμογής του ΕΚΧ, το οποίο κυρώθηκε από την Ελλάδα με το Ν. 2422/1996.

(δικαίωμα σε μία δίκαιη δίκη), το Α8 (προστασία οικογενειακής και προσωπικής ζωής), το Α11 (εγγυήσεις συνδικαλιστικής ελευθερίας), το Α14 (απαγόρευση διακρίσεων) καθώς και το Α2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου για το δικαίωμα στην εκπαίδευση (Κατρούγκαλος, 2009, σ.68-73).

Σε επίπεδο ΕΕ θα πρέπει να επισημανθεί ότι η «κοινωνική αρχή» δεν κατοχυρώνεται ρητά στις Συνθήκες, ορίζεται όμως ότι η ΕΕ είναι προσηλωμένη στις αρχές του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών⁶. Μέχρι το 1989 οι πρωτοβουλίες της ΕΕ στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής ήταν περιορισμένες και ανάγονταν κυρίως σε προγραμματικές κατευθύνσεις. Εν όψει όμως της εσωτερικής αγοράς και επιθυμώντας να αμβλύνει τις κοινωνικές επιπτώσεις, το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο (ΕΣ) ενέκρινε το 1989, υπό τις έντονες αντιρρήσεις της Βρετανίας, τον Κοινοτικό Χάρτη των Θεμελιωδών Κοινωνικών Δικαιωμάτων των Εργαζομένων (ΚΧΘΚΔΕ) (Παπαγιάννης, 2011, σ.645). Παρά το γεγονός ότι αποτέλεσε περισσότερο ένα προγραμματικό κείμενο χωρίς δεσμευτική ισχύ, η υιοθέτησή του αναγνωρίζεται ως ένα σημαντικό βήμα στο πλαίσιο της κοινωνικής πολιτικής της ΕΕ (Βενιέρης, 2011, σ.165). Σε επίπεδο ΕΣ διακηρύχτηκε και ο ΧΘΔΕΕ, που αποτελεί τον πληρέστερο κατάλογο θεμελιωδών δικαιωμάτων σε επίπεδο ΕΕ και ο οποίος θα παρουσιαστεί αναλυτικά στο δεύτερο κεφάλαιο.

1.2.3. Η θεσμική κατοχύρωση των κοινωνικών δικαιωμάτων σε εθνικό επίπεδο

Μετά την απαρχή της κατοχύρωσης κοινωνικών δικαιωμάτων σε συνταγματικό επίπεδο κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα (Βαϊμάρη, Μεξικό, Σοβιετική Ένωση) η αρχή του κοινωνικού κράτους εξαπλώνεται σχεδόν σε όλα τα δημοκρατικά Συντάγματα δυτικού τύπου (Μαυριάς, 2004, σ.94). Το ίδιο συνέβη και στην περίπτωση της Ελλάδας, στο ισχύον Σύνταγμα της οποίας κατοχυρώνονται ρητά κοινωνικά δικαιώματα αλλά και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου ως οργανωτική βάση του πολιτεύματός της.

Όπως προαναφέρθηκε, η θωράκιση των ατομικών δικαιωμάτων προηγήθηκε χρονικά σε σχέση με εκείνη των κοινωνικών. Παρότι τα ατομικά δικαιώματα κάνουν την εμφάνισή τους ήδη από τα επαναστατικά συντάγματα, οι πρώτες κοινωνικές διατάξεις κατοχυρώνονται ουσιαστικά στο Σύνταγμα του 1927, υπό την επιρροή του Συντάγματος της Βαϊμάρης (Ράικος, 2011, σ.89). Οι θετικές παροχές του Κράτους, που για πρώτη φορά

⁶ Προοίμιο ΣυνθΕΕ.

προβλέπονται⁷, αφορούν στον τομέα της εκπαίδευσης και συγκεκριμένα στο δικαίωμα δωρεάν παροχής στοιχειώδους εκπαίδευσης (A23), στον γάμο και την οικογένεια (με ειδική μέριμνα να προβλέπεται για τις πολυμελείς οικογένειες) (A24), στην εργασία (A22), στις τέχνες και τις επιστήμες (A21) (Τσάτσος, 1988, σ.103).

Στα Συντάγματα που έπονται τις επόμενες δεκαετίες τα κοινωνικά δικαιώματα αγνοούνται και μόλις το 1975 ο συντακτικός νομοθέτης συντάσσει έναν πληρέστερο κατάλογο κοινωνικών δικαιωμάτων όπως το δικαίωμα για δωρεάν παιδεία⁸ (A16), το δικαίωμα στην υγεία (A21§3), το δικαίωμα στην απόκτηση κατοικίας (A21§4) καθώς και τα δικαιώματα για εργασία και κοινωνική ασφάλιση (A22§§1,5) (Χρυσόγονος, 2003, σ.394). Με την Αναθεώρηση του 2001 προστέθηκε για πρώτη φορά στον ελληνικό συνταγματικό χάρτη το «δικαίωμα στο περιβάλλον», το οποίο υποστηρίζεται ότι αποτελεί κοινωνικό δικαίωμα (Χρυσόγονος, 2006, σ.611).

Στο ισχύον Σ1975/1986/2001/2008 κατοχυρώνονται επίσης η προστασία της οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας (A21§1) καθώς και το δικαίωμα πρόνοιας όσων έχουν ανάγκη ειδικής φροντίδας από το Κράτος⁹ (A21§3). Πρέπει βέβαια να επισημανθεί ότι ο κατάλογος των κοινωνικών δικαιωμάτων δεν είναι οριστικός και κλειστός, καθώς κάθε δικαίωμα δύναται να αναπτύσσει και άλλες λειτουργίες (π.χ. κοινωνική/αμυντική/συμμετοχική, κ.λπ.) (Τζέμος, 2015, σ.611).

Όσον αφορά στην αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου, αυτή ορίζεται ρητά για πρώτη φορά στο Σύνταγμα κατόπιν της Αναθεώρησής του το 2001 στο A25§1.¹⁰ Ως κοινωνικό κράτος κατά την έννοια του ως άνω άρθρου «μπορεί να νοηθεί εκείνο που παρεμβαίνει στη λειτουργία της οικονομίας και της κοινωνίας προκειμένου να αμβλύνει τις ανισότητες, αναδιανέμοντας το εθνικό εισόδημα προς όφελος των ασθενέστερων»

⁷ Αντίστοιχες διατάξεις και υπό διαφορετική αρίθμηση προβλέπονταν και στο Σύνταγμα του 1925/1926, το οποίο όμως δεν ίσχυσε ποτέ (βλ. Τσάτσος, 1988, σ.103).

⁸ Στο ίδιο άρθρο κατοχυρώνονται επίσης: το δικαίωμα στην επιστήμη, στην έρευνα και την τέχνη (A16§1) και το δικαίωμα στον αθλητισμό (A16§9).

⁹ A23§3: «Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα για την προστασία της νεότητας, του γήρατος, της αναπηρίας και για την περίθαλψη των ατόμων». Η εν λόγω συνταγματική διάταξη θεωρείται ότι κατοχυρώνει ένα γενικό δικαίωμα για κοινωνική πρόνοια (βλ. Κατρούγκαλος, 2006, σ.188).

¹⁰ A25§1: «Τα δικαιώματα του ανθρώπου ως ατόμου και ως μέλους του κοινωνικού συνόλου και η αρχή του κοινωνικού κράτους δικαίου τελούν υπό την εγγύηση του Κράτους. Όλα τα κρατικά όργανα υποχρεούνται να διασφαλίζουν την ανεμπόδιστη και αποτελεσματική άσκησή τους. Τα δικαιώματα αυτά ισχύουν και στις σχέσεις μεταξύ ιδιωτών στις οποίες προσιδιάζουν. Οι κάθε είδους περιορισμοί που μπορούν κατά το Σύνταγμα να επιβληθούν στα δικαιώματα αυτά πρέπει να προβλέπονται είτε απευθείας από το Σύνταγμα είτε από το νόμο, εφόσον υπάρχει επιφύλαξη υπέρ αυτού και να σέβονται την αρχή της αναλογικότητας».

(Χρυσόγονος, 2003, σ.396). Με άλλα λόγια, η αρχή του κοινωνικού κράτους προστάζει το Κράτος να προστατεύει με διάφορες παροχές τα κοινωνικά δικαιώματα.

Μελετώντας το πεδίο των κοινωνικών δικαιωμάτων δεν μπορεί να παραλειφθεί η αναφορά στις διαφορετικές θεωρήσεις σχετικά με τη νομική δεσμευτικότητα και αγωγιμότητά τους. Από τη μία υποστηρίζεται ότι τα κοινωνικά δικαιώματα είναι πλήρως δεσμευτικά και αναπτύσσουν αγωγιμότητα (ακριβώς όπως τα πολιτικά και ατομικά δικαιώματα) και από την άλλη ότι δεν τίθεται καν ζήτημα αγωγιμότητάς τους δεδομένης της διακηρυκτικής τους φύσης (Τζέμος, 2012, σ.40). Σύμφωνα με άλλη θέση, το επίπεδο προστασίας τους εξαρτάται από τη νομοθετική τους εξειδίκευση, που πραγματοποιείται συναρτήσει των διαθέσιμων κρατικών οικονομικών πόρων. Εφόσον οι υποχρεώσεις του Κράτους δεν εξειδικεύονται, «οι κοινωνικές παροχές και οι λοιπές προϋποθέσεις είναι ανεπίδεκτα δικαστικής εκτίμησης» (Χρυσόγονος, 2006, σ.38). Τέλος, υποστηρίζεται ότι: α) τα κοινωνικά δικαιώματα αναπτύσσουν πλήρη δεσμευτικότητα και αγωγιμότητα ως προς τον πυρήνα τους και β) αναπτύσσουν κανονιστική δεσμευτικότητα στη βάση ενός σχετικού κοινωνικού κεκτημένου (Τζέμος, 2012, σ.40). Το σχετικό αυτό κεκτημένο έχει την έννοια ότι άπαξ ο νομοθέτης εξειδικεύσει μια κοινωνική παροχή, να μην μπορεί να προβεί σε διαφορετική ρύθμιση των στοιχείων της, δεν μπορεί όμως να την καταργήσει ολοκληρωτικά ή να την περιορίσει αυθαίρετα (Χρυσόγονος, 2006, σ.40).

Κεφάλαιο 2^ο- Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

2.1. Η ιστορική πορεία του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η ανάγκη ενδυνάμωσης της προστασίας των ανθρωπίνων δικαιωμάτων διαγραφόταν έντονα στη δεκαετία του '90 για δύο βασικούς λόγους: α) ένα αίσθημα ανασφάλειας των πολιτών ότι τα δικαιώματά τους δύναται να καταπατηθούν τόσο από τα ευρωπαϊκά όργανα όσο και από τα ίδια τα κράτη-μέλη κατά την εφαρμογή του κοινοτικού δικαίου και β) ως προβληματισμός για τον προσδιορισμό ενός συστήματος προστασίας των δικαιωμάτων εντός της Κοινότητας εν όψει της διεύρυνσής της (Στεφάνου και Λυμούρης, 2003, σ.614). Άλλωστε το αίτημα για τη σύνταξη ενός γραπτού καταλόγου θεμελιωδών δικαιωμάτων, που θα αποτελεί σημείο αναφοράς και θα ολοκληρώνει το σύστημα προστασίας τους, είχε διατυπωθεί και νωρίτερα οδηγώντας στην υιοθέτηση της «Δήλωσης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων και Ελευθεριών» (1989), που περιλάμβανε δικαιώματα της ΕΣΔΑ, των εθνικών Συνταγμάτων των κρατών-μελών αλλά και όσα είχαν προκύψει νομολογιακά από το Δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων (ΔΕΚ) (Περάκης, 2015, σ.60).

Λίγο μετά την υιοθέτηση της Συνθήκης του Άμστερνταμ, τα κράτη-μέλη αποφάσισαν ότι είχε έρθει το πλήρωμα του χρόνου για τη σύνταξη ενός νέου σαφέστερου καταλόγου, που θα περιλάμβανε τα θεμελιώδη δικαιώματα και θα κωδικοποιούσε την πλούσια νομολογία του ΔΕΚ, με απώτερο σκοπό τη διαφάνεια και την ασφάλεια δικαίου (Περάκης, 2015, σ.61). Ορόσημο στην εξελικτική πορεία του Χάρτη αποτέλεσε η Σύνοδος Κορυφής της Κολωνίας τον Ιούνιο του 1999, όπου αποφασίστηκε η καταγραφή των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ένα κείμενο, ώστε αυτά να καταστούν πιο ορατά στους πολίτες. Τέσσερις περίπου μήνες αργότερα, το Συμβούλιο του Τάμπερε προσδιόρισε επακριβώς τη σύνθεση του Σώματος που θα εκπονούσε το σχέδιο του Χάρτη αλλά και τη μεθοδολογία που έπρεπε να εφαρμοστεί (Στεφάνου και Λυμούρης, 2003, σ.615). Σε λιγότερο από ένα έτος το *sui generis* αυτό σώμα, που ονομάστηκε Συνέλευση, συνέταξε τον Χάρτη ο οποίος υπογράφηκε και διακηρύχθηκε από τους Προέδρους της Επιτροπής, του Συμβουλίου και του Κοινοβουλίου της ΕΕ στο πλαίσιο του ΕΣ της Νίκαιας στις 7 Δεκεμβρίου 2000. Παρόλα αυτά συμφωνήθηκε η μη συμπερίληψη του Χάρτη στο κείμενο της Συνθήκης της Νίκαιας και η μη περιβολή του με νομική δεσμευτικότητα (Κανελλόπουλος, 2010, σ.260). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο κείμενο με τα

συμπεράσματα της Προεδρίας, «το ΕΣ εκφράζει την ικανοποίησή του για την διακήρυξη του ΧΘΔΕΕ [...] και σύμφωνα με τα συμπεράσματα της Κολωνίας το ζήτημα της εμβέλειας του Χάρτη θα εξετασθεί αργότερα».¹¹

Δεδομένου ότι ο κατάλογος των θεμελιωδών δικαιωμάτων αποτελεί το θεμέλιο λίθο κάθε Συντάγματος, η ενσωμάτωση του ΧΘΔΕΕ αποτέλεσε βασικό αντικείμενο συζήτησης στο πλαίσιο της Συνέλευσης για την εκπόνηση της Συνταγματικής Συνθήκης. Στη λογική της ενίσχυσης του δημοκρατικού χαρακτήρα της Ένωσης, θεωρήθηκε επιβεβλημένη η ενσωμάτωση του Χάρτη στο «Ευρωπαϊκό Σύνταγμα», θέση που υποστήριζε η πλειοψηφία των χωρών, μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα. Παρ' όλα αυτά ορισμένες χώρες, με πρωταγωνιστή το Ην. Βασίλειο, εξέφρασαν έντονες επιφυλάξεις περί της ενδεχόμενης διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων της Ένωσης μέσω της συνταγματοποίησης του Χάρτη, οι οποίες αμβλύθηκαν μέσω επεξηγήσεων που δόθηκαν για κάθε άρθρο του (Ιωακειμίδης, 2005, σ.74-75). Ως γνωστόν, το σχέδιο της Συνταγματικής Συνθήκης απορρίφθηκε από τη Γαλλία και τις Κάτω Χώρες στα αντίστοιχα εθνικά δημοψηφίσματα και φυσικά μαζί ναυάγησε και η ιδέα της ενσωμάτωσης του Χάρτη στο συνταγματικό κείμενο.

Ο Χάρτης κατέστη εν τέλει νομικά δεσμευτικός τον Δεκέμβριο του 2009 με την υιοθέτηση της ΣυνθΛ. Πρέπει να σημειωθεί ότι εν όψει της απόκτησης δεσμευτικής ισχύος, ο Χάρτης τροποποιήθηκε ελαφρώς δύο χρόνια νωρίτερα, όποτε και διακηρύχθηκε για δεύτερη φορά τον Δεκέμβριο του 2007 (Τζέμος, 2015, σ.8). Ωστόσο, το κείμενο του Χάρτη δεν ενσωματώθηκε απευθείας στην νέα Συνθήκη λόγω της αντίρρησης ορισμένων κρατών, που δεν επιθυμούσαν την ύπαρξη συνταγματικών στοιχείων σε αυτή (Ιωακειμίδης, 2010, σ.98).

Σύμφωνα με το άρθρο 6 ΣυνθΕΕ¹², οι διατάξεις του Χάρτη καθίστανται ισόκυρες με αυτές των Συνθηκών, ωστόσο, δε συνεπάγονται επέκταση των αρμοδιοτήτων της

¹¹Βλ. http://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ec/00400-r1.%20ann.gr0.htm

¹² Το άρθρο 6 ΣυνθΕΕ προβλέπει ότι:

1. Η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που περιέχονται στον Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης της 7ης Δεκεμβρίου 2000, όπως προσαρμόστηκε στις 12 Δεκεμβρίου 2007, ο οποίος έχει το ίδιο νομικό κύρος με τις Συνθήκες. Οι διατάξεις του Χάρτη δεν συνεπάγονται καμία επέκταση αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως αυτές ορίζονται στις Συνθήκες. Τα δικαιώματα [...] των εν λόγω διατάξεων.
2. Η Ένωση προσχωρεί στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών. Η προσχώρηση στην εν λόγω Σύμβαση δε μεταβάλλει τις Συνθήκες της Ένωσης όπως ορίζονται στις Συνθήκες.
3. Τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως κατοχυρώνονται από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών και όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών, αποτελούν μέρος των γενικών αρχών του δικαίου της Ένωσης.

Ένωσης. Στο ίδιο άρθρο προβλέπεται επίσης η δέσμευση για προσχώρηση της ΕΕ στην ΕΣΔΑ, η οποία πρέπει να γίνει υπό την διαφύλαξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών του δικαίου της Ένωσης. Η προσχώρηση στην ΕΣΔΑ, που θα ενισχύσει περαιτέρω το σύστημα προστασίας των δικαιωμάτων για τους πολίτες, δεν έχει πραγματοποιηθεί έως σήμερα κυρίως λόγω τεχνικών εμποδίων και διοικητικών ζητημάτων.

Τέλος, όσον αφορά στην πηγή έμπνευσής του, ο ΧΘΔΕΕ βασίζεται σε «ισχύον δίκαιο», συγκεντρώνοντας ουσιαστικά σε ένα έγγραφο τα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζουν ήδη οι Συνθήκες, οι κοινές συνταγματικές αρχές των κρατών μελών, η ΕΣΔΑ και οι Κοινωνικοί Χάρτες της ΕΕ και του ΣτΕ. Ιδιαίτερης σημασίας είναι η συμβολή του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΔΕΕ), το οποίο συνέβαλε και συνεχίζει να συμβάλει σημαντικά με τη νομολογία του στην ανάπτυξη και στο σεβασμό των θεμελιωδών δικαιωμάτων (Ευρωκοινοβούλιο, 2017).

2.2. Βασικά χαρακτηριστικά του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

2.2.1. Πεδίο εφαρμογής και δομή

Το άρθρο 51§1 καθιστά σαφές ότι οι διατάξεις του Χάρτη¹³ απευθύνονται: α) στα θεσμικά όργανα και λοιπά όργανα και οργανισμούς της ΕΕ και β) στα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν ενωσιακό δίκαιο. Συνεπώς, η ΕΕ δεσμεύεται σε κάθε περίπτωση, ενώ τα κράτη-μέλη μόνο όταν ενεργούν εντός του εφαρμοστικού πεδίου του ενωσιακού δικαίου. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων εγγυώνται τα εθνικά Συντάγματα και οι Διεθνείς Συμβάσεις, που έχουν επικυρώσει τα κράτη-μέλη.¹⁴

Αναφορικά με τη δομή του, ο Χάρτης περιλαμβάνει ένα εισαγωγικό Προοίμιο και 54 άρθρα (με δικαιώματα, ελευθερίες και αρχές)¹⁵ τα οποία κατανέμονται σε 7 κεφάλαια. Η ως άνω ταξινόμηση χαρακτηρίζεται από πρωτοτυπία, αφού δεν ακολουθείται η κλασική διάκριση σε ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά δικαιώματα αλλά σε έξι κεφάλαια στη βάση θεμελιωδών αρχών που διέπουν την ΕΕ. (Αξιοπρέπεια, Ελευθερίες, Ισότητα, Αλληλεγγύη, Δικαιώματα των πολιτών, Δικαιοσύνη). Το έβδομο και τελευταίο κεφάλαιο

¹³ Το ΔΕΕ έχει διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη κρίνοντας ότι η εθνική νομοθεσία τίθεται εντός πεδίου εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου εφόσον υφίστανται ενωσιακοί κανόνες, που διέπουν σε επαρκή βαθμό έναν τομέα πολιτικής και επιβάλλουν υποχρεώσεις στα κράτη-μέλη. Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση Fransson (βλ. Περάκης, 2015, σ.130).

¹⁴ Βλ. http://ec.europa.eu/justice/fundamental-rights/charter/index_en.htm

¹⁵ Στο άρθρο 6 Συνθήκης ορίζεται ότι ο Χάρτης κατοχυρώνει δικαιώματα, ελευθερίες και αρχές. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την παραπάνω διάκριση (βλ. Τζέμος, 2015, σ.10).

του Χάρτη περιλαμβάνει γενικές διατάξεις, τις επονομαζόμενες «οριζόντιες ρήτρες», οι οποίες εφαρμόζονται στο σύνολο των διατάξεων.

Πέρα των κλασικών δικαιωμάτων, στον Χάρτη αναγνωρίζονται ορισμένα νέα, σύγχρονα δικαιώματα στο πλαίσιο μιας πραγματικότητας που ολοένα μεταβάλλεται. Πρόκειται είτε για μοντέρνα δικαιώματα τα οποία σχετίζονται με την επιστημονική πρόοδο και την τεχνολογική εξέλιξη (π.χ. απαγόρευση της κλωνοποίησης και της ευγονικής-A3) είτε για «επικαιροποιημένα» παραδοσιακά δικαιώματα (π.χ. η θεμελίωση του δικαιώματος όχι μόνο στην εκπαίδευση αλλά και στην κατάρτιση-A14§1, η αρχή του γενετήσιου προσανατολισμού στα κριτήρια απαγόρευσης των διακρίσεων-A20§1, το δικαίωμα στον γάμο και στη δημιουργία οικογένειας χωρίς να υφίσταται περιορισμός ως προς το φύλο-A9, κ.λπ.) (Περάκης, 2015, σ.70).

2.2.2. Νομική δεσμευτικότητα και εξαιρέσεις

Παρά την πανηγυρική του διακήρυξη από τα ευρωπαϊκά όργανα στη Σύνοδο Κορυφής της Νίκαιας, ο ΧΘΔΕΕ δεν συμπεριελήφθη στο τελικό κείμενο και ως εκ τούτου δεν απέκτησε νομικά δεσμευτική ισχύ. Ο Χάρτης δέσμευε μόνο σε πολιτικό επίπεδο, γεγονός που οφείλεται στις έντονες αντιδράσεις του Ηνωμένου Βασιλείου (ΗΒ). Ο Χάρτης απέκτησε νομική δεσμευτικότητα και κατέστη ισόκυρος με τις Συνθήκες βάσει του άρθρου 6 της ΣυνθΕΕ, στο οποίο η Ένωση αναγνωρίζει τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που αυτός περιέχει. Συνεπώς, «με τη ΣυνθΛ το πρωτογενές ευρωπαϊκό δίκαιο εμπλουτίζεται με ένα σύγχρονο πλέγμα θεμελιωδών δικαιωμάτων» (Τζέμος, 2009, σ.23). Αξιοσημείωτη είναι η πρωτοτυπία που παρατηρείται, μιας και ο Χάρτης αποτελεί αυτοτελές νομικό κείμενο που δεν ενσωματώνεται στις Συνθήκες. Η νομική δεσμευτικότητά του, δεδομένου ότι δεν αποτελεί κάποιου είδους Συνθήκης μεταξύ των Κρατών, θεμελιώνεται με τη «δέσμευση» της Ένωσης να σέβεται τα δικαιώματα, τις ελευθερίες και τις αρχές που αναγνωρίζει (Παπαγιάννης, 2011, σ.675).

Από τη νομική δεσμευτικότητα του Χάρτη εξαιρέθηκαν η Πολωνία και το ΗΒ με ειδικό πρωτόκολλο¹⁶, που επισυνάφθηκε στις Συνθήκες και διευκρινίζει τα περί εφαρμογής του Χάρτη στις δύο χώρες. Συγκεκριμένα, στο Α1 του ειδικού πρωτοκόλλου ορίζεται ότι ο Χάρτης δε διευρύνει την ευχέρεια του ΔΕΕ, ή οποιουδήποτε δικαστηρίου της Πολωνίας ή του ΗΒ, να κρίνει ότι οι νόμοι, οι κανονισμοί ή οι διοικητικές διατάξεις, πρακτικές ή δράση των δύο χωρών δε συνάδουν με τα θεμελιώδη δικαιώματα, ελευθερίες

¹⁶ Υπ' αριθμ. 30 Πρωτόκολλο σχετικά με την εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Πολωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο.

και αρχές που επιβεβαιώνει. Στο επόμενο ακριβώς άρθρο ορίζεται ότι οι διατάξεις υπό τον Τίτλο IV του Χάρτη δεν παράγουν αγωγή δικαιώματα τα οποία εφαρμόζονται στην Πολωνία ή στο ΗΒ.¹⁷

2.2.3. Έλεγχος εφαρμογής

Το 2007 ιδρύθηκε ο Οργανισμός Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ¹⁸, ένας ανεξάρτητος οργανισμός με αποστολή την παροχή ανεξάρτητης και τεκμηριωμένης συνδρομής και συμβουλών εμπειρογνομόνων σχετικά με τα θεμελιώδη δικαιώματα στα θεσμικά όργανα και τα κράτη μέλη της ΕΕ. Όπως ορίζεται στον Κανονισμό ίδρυσής του,¹⁹ «ο οργανισμός θα πρέπει να υποβάλει ετήσια έκθεση για θέματα θεμελιωδών δικαιωμάτων που καλύπτονται από τους τομείς δραστηριότητάς του, προβάλλοντας επίσης παραδείγματα βέλτιστης πρακτικής. Περαιτέρω, ο οργανισμός θα πρέπει να συντάσσει θεματικές εκθέσεις σε θέματα ιδιαίτερης σημασίας για τις πολιτικές της Ένωσης».

Επιπρόσθετα, το 2010 η Κομισιόν υιοθέτησε μια στρατηγική για την αποτελεσματική εφαρμογή του Χάρτη από την ΕΕ με απώτερο σκοπό τη δημιουργία μιας «κουλτούρας θεμελιωδών δικαιωμάτων» σε όλα τα στάδια της νομοθετικής διαδικασίας, δηλαδή από μια πρόταση της Επιτροπής έως το τελικό νομοθέτημα. Για το λόγο αυτό, η Επιτροπή αναπτύσσει μια μεθοδολογία στο εσωτερικό όλων των Διευθύνσεών της, ώστε να διασφαλίσει ότι όλες οι προτάσεις της σέβονται τα θεμελιώδη δικαιώματα και κινούνται στο πλαίσιο της καλής νομοθέτησης. Ταυτόχρονα προσπαθεί να διασφαλίσει την τήρηση των διατάξεων του Χάρτη από όλους τους φορείς που δεσμεύονται. Προβλέφθηκε επίσης η υποβολή ετήσιας έκθεσης περί της εφαρμογής του Χάρτη στο Ευρωκοινοβούλιο, η οποία θα αναφέρεται στο σύνολο των δικαιωμάτων, αναδεικνύοντας τα πεδία στα οποία υπήρξε πρόοδος αλλά και τις όποιες διαπιστωθείσες δυσκολίες (European Commission, 2010).

Τον Μάιο του 2017, δημοσιεύτηκε η τελευταία έκθεση της Επιτροπής σχετικά με την εφαρμογή του ΧΘΔΕΕ. Στην έκθεση παρουσιάζονται οι πρωτοβουλίες και οι δράσεις που ανέπτυξε η ΕΕ προκειμένου να δώσει υπόσταση στα δικαιώματα του Χάρτη.²⁰

¹⁷ Εκτός εάν η Πολωνία ή το Ηνωμένο Βασίλειο προβλέπουν τέτοια δικαιώματα στην εθνική τους νομοθεσία.

¹⁸ Βλ. <http://fra.europa.eu/el>

¹⁹ Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 168/2007.

²⁰ π.χ. δημιουργία ευρωπαϊκής πλατφόρμας με σκοπό την ενίσχυση της συνεργασίας για την αντιμετώπιση της αδήλωτης εργασίας και, ως εκ τούτου, για τη διασφάλιση του σεβασμού του δικαιώματος σε δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας (A31 του Χάρτη), συμμετοχή Επιτροπής σε δημόσια διαβούλευση για

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έκθεσης, η ΕΕ αντιμετωπίζει πολλαπλές προκλήσεις (προσφυγική κρίση, οικονομική κρίση, τρομοκρατικές επιθέσεις) οι οποίες επιβάλλουν συνεχή ανάληψη δράσεων για την προαγωγή των θεμελιωδών δικαιωμάτων μέσω της πλήρους αξιοποίησης του Χάρτη.

Τέλος, αξιοσημείωτη είναι η έμφαση που δίνει η Επιτροπή στην αύξηση της ευαισθητοποίησης των πολιτών αναφορικά με τον ΧΘΔΕΕ. Στο πλαίσιο αυτό, τον Οκτώβριο του 2016 εγκαινιάστηκε ο οδηγός για τα θεμελιώδη δικαιώματα²¹, ένα διαδικτυακό εργαλείο που παρέχει σχετική βοήθεια στους πολίτες. Επίσης, το έκτακτο Ευρωβαρόμετρο πραγματοποιεί ανά διαστήματα έρευνες σχετικά με το επίπεδο ενημέρωσης των πολιτών γύρω από τον ΧΘΔΕΕ. Τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα αποτελέσματα έδειξαν ότι 2 στους 3 πολίτες γνωρίζουν γενικά την ύπαρξη του Χάρτη όμως μόνο το 14% διαθέτει πραγματικές γνώσεις γύρω από αυτόν. Ωστόσο, ένα μεγάλο ποσοστό (6 στους 10) θα επιθυμούσε να ενημερωθεί περισσότερο για το περιεχόμενό του καθώς και για το εάν παραβιάζονται ή όχι τα δικαιώματα που κατοχυρώνει (European Commission, 2015).

την ανάπτυξη ενός ευρωπαϊκού «πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων» ο οποίος θα στηρίζει την εύρυθμη και δίκαιη λειτουργία των αγορών εργασίας και των συστημάτων κοινωνικής πρόνοιας με βάση τα κοινωνικά δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη, κ.λπ.

²¹ Βλ. <https://e-justice.europa.eu/home.do?action=home>

ΜΕΡΟΣ Β΄: Τα κοινωνικά δικαιώματα στον Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εισαγωγικές Παρατηρήσεις

Παρά τη ρητή αναφορά των κοινωνικών δικαιωμάτων στον ΧΔΘΔΕΕ, η συμπερίληψη τους ή μη αποτέλεσε ένα από τα πιο επίμαχα ζητήματα κατά τη σύνταξή του. Οι έντονες πολιτικές και επιστημονικές προστριβές που προκλήθηκαν αντικατοπτρίζουν πρωτίστως τη διαφορετική αντίληψη των χωρών περί της έννοιας του κοινωνικού κράτους (Ηλιοπούλου-Στράγγα, 2008, σ.328).

Τα κοινωνικά δικαιώματα βρίσκονται διάσπαρτα στο κείμενο του Χάρτη με το κυρίως σώμα τους να θωρακίζεται στο κεφάλαιο υπό τον τίτλο «Αλληλεγγύη». Το εν λόγω κεφάλαιο κατοχυρώνει: το δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης (A27), το δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων (A28), το δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας (A29), την προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης (A30), τις δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας (A31), την απαγόρευση της παιδικής εργασίας και την προστασία των νέων στη δουλειά (A32), την οικογενειακή και επαγγελματική ζωή (A33), την κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή (A34), την προστασία της υγείας (A35), την πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος (A36), την προστασία του περιβάλλοντος (A37) και την προστασία του καταναλωτή (A38).

Επιπροσθέτως, στο δεύτερο κεφάλαιο υπό τον τίτλο «Ελευθερίες» κατοχυρώνεται το δικαίωμα στην εκπαίδευση (A14) και το δικαίωμα στην εργασία (A15), ενώ στο κεφάλαιο «Ισότητα» τα δικαιώματα των παιδιού (A24), τα δικαιώματα των ηλικιωμένων (A25) καθώς και η ένταξη των ατόμων με ειδικές ανάγκες (A26). Το γεγονός ότι ορισμένα κοινωνικά δικαιώματα κατοχυρώνονται υπό τον ίδιο τίτλο με κλασικά ατομικά δικαιώματα «αποτελεί μια πρώτη ένδειξη ότι δεν αντιμετωπίζονται a priori ως δικαιώματα μικρότερης κανονιστικής πυκνότητας» (Κατρούγκαλος, 2009, σ.72).

Τέλος, αξιοσημείωτη είναι η διάκριση που υιοθετείται σε αρχές και δικαιώματα, χωρίς να είναι ευκρινής ο διαχωρισμός για το σε ποια κατηγορία ανήκει κάθε διάταξη. Ακόμη και οι ίδιες επεξηγήσεις του Χάρτη δε συμβάλλουν πάντα στην πλήρη αποσαφήνιση της ως άνω διάκρισης.

Κεφάλαιο 3^ο- Δικαίωμα της εργασίας και σχετικά με αυτή δικαιώματα

3.1. Άρθρο 15-Ελευθερία του επαγγέλματος και δικαίωμα προς εργασία

3.1.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Σύμφωνα με τις επεξηγήσεις του Χάρτη, η ελευθερία του επαγγέλματος, που κατοχυρώνεται στην πρώτη παράγραφο, αναγνωρίζεται στη νομολογία του ΔΕΕ και εμπνέεται από το Α1§2 του ΕΚΧ και το σημείο 4 του ΚΧΘΚΔΕ. Η δεύτερη παράγραφος εγγυάται τις τρεις ελευθερίες που προβλέπονται στη ΣυνθΛΕΕ (άρθρα 26,45,49,56), δηλαδή την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, την ελευθερία εγκατάστασης και την ελευθερία παροχής υπηρεσιών. Η τρίτη παράγραφος βασίζεται στο Α153§1 της ΣυνθΛΕΕ και στο Α19§4 του ΕΚΧ.²² Το εν λόγω δικαίωμα κατοχυρώνεται επίσης σε διεθνές επίπεδο²³, εμμέσως στην ΕΣΔΑ²⁴ και στο Α5 του ελληνικού Συντάγματος (Ιωαννίδης σε: Τζέμος, 2015, σ.189).

3.1.2. Ανάλυση περιεχομένου

Η ελευθερία του επαγγέλματος και το δικαίωμα προς εργασία κατοχυρώνεται στο Α15§1 και θωρακίζεται ακόμη περαιτέρω μέσω της εξειδίκευσής του από τις διατάξεις των άρθρων 29-32 (Θεοδόσης σε: Βλαχόπουλος, 2017, σ.548). Πέρα από το δικαίωμα κάθε προσώπου να εργάζεται και να ασκεί το επάγγελμα που επιθυμεί, διασφαλίζεται επιπλέον η ελευθερία επαγγελματικής εγκατάστασης και παροχής υπηρεσιών για όλους τους πολίτες της ΕΕ. Η δεύτερη παράγραφος επομένως δεν προβλέπει κάποιο νέο δικαίωμα αλλά κατά βάση «ενοποιεί» τις ήδη προβλεπόμενες στη ΣυνθΛΕΕ θεμελιώδεις οικονομικές ελευθερίες. Τέλος, η τρίτη παράγραφος εγγυάται ισότιμες συνθήκες εργασίας στους υπηκόους τρίτων χωρών, που διαθέτουν άδεια εργασίας, αντίστοιχες με εκείνες που ισχύουν για τους πολίτες της ΕΕ.

Πρέπει να επισημανθεί ότι η διάταξη της τρίτης παραγράφου είναι από τις ελάχιστες του Χάρτη, που προβλέπουν απονομή δικαιώματος σε υπηκόους τρίτων χωρών. Το δικαίωμα, που διασφαλίζεται σε όσους νομίμως εργάζονται σε ενωσιακό

²² Στη δεύτερη και τρίτη παράγραφο βρίσκει εφαρμογή το Α52§2 του ΧΘΔΕΕ.

²³ Α23 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, άρθρα 6-7 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά δικαιώματα και Α27 της Σύμβασης των Δικαιωμάτων για τα άτομα με Αναπηρία.

²⁴ Α4§2, Α8 και Α10.

έδαφος, αφορά αποκλειστικά στις ισότιμες συνθήκες εργασίας (π.χ. μισθολογικές) με τις επικρατούσες για τους πολίτες της χώρας υποδοχής (Περάκης, 2015, σ.340). Με άλλα λόγια, δεν παρέχεται στους υπηκόους τρίτων χωρών δικαίωμα ελεύθερης άσκησης επαγγελματικής δραστηριότητας στο έδαφος των κρατών-μελών, καθώς προς τούτο απαιτείται η ύπαρξη σχετικής άδειας (Ιωαννίδης σε: Τζέμος, 2015, σ.195).

3.1.3. Φορείς-Αποδέκτες-Περιορισμοί

Καθεμία από τρεις εγγυήσεις του άρθρου απευθύνεται σε διαφορετική ομάδα δικαιούχων. Το δικαίωμα εργασίας και ελεύθερης επιλογής του επαγγέλματος απολαμβάνει κάθε πρόσωπο ανεξαρτήτως ιθαγένειας εν αντιθέσει με τις ελευθερίες του δεύτερου εδαφίου, τις οποίες μπορούν να επικαλεστούν μόνο πολίτες της Ένωσης. Η τρίτη παράγραφος απευθύνεται ρητά στους υπηκόους τρίτων χωρών οι οποίοι όμως δεν αρκεί να εργάζονται στο έδαφος της Ένωσης αλλά οφείλουν να διαθέτουν και τη σχετική άδεια. Αποδέκτες των δικαιωμάτων, βάσει του Α51§1 του Χάρτη, είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο.

Δεδομένου ότι δεν αναφέρεται κάποιος ρητός ειδικός περιορισμός, το δικαίωμα εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του Α52§1, σύμφωνα με το οποίο κάθε περιορισμός ενός δικαιώματος είτε προέρχεται από την ΕΕ είτε από κράτος-μέλος πρέπει να είναι αναγκαίος και να πληροί τις προϋποθέσεις της νομοθετική πρόβλεψη, της διαφύλαξης του πυρήνα του δικαιώματος, της αρχής της αναλογικότητας και της πραγματικής επιδίωξης στόχων ενωσιακού-δημοσίου συμφέροντος.

3.1.4. Σχετική νομολογία

Αρχικά, πρέπει να διευκρινιστεί η έννοια του εργαζόμενου στην έννομη τάξη της ΕΕ λόγω της καταλυτικής της σημασίας για την ερμηνεία των εργασιακών δικαιωμάτων που προβλέπει ο Χάρτης. Το ΔΕΚ, ερμηνεύοντας διασταλτικά, όρισε τον εργαζόμενο, για πρώτη φορά στην υπόθεση C-66/85/σκ.15, ως «το πρόσωπο που παρέχει, κατά τη διάρκεια ορισμένου χρόνου, προς ένα άλλο πρόσωπο και υπό τη διεύθυνση αυτού του τελευταίου, υπηρεσίες έναντι των οποίων λαμβάνει αμοιβή».

Όσον αφορά τους φορείς των δικαιωμάτων του Α15, το ΔΕΕ επεσήμανε στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-159-160/10/σκ.62 ότι τα δικαιώματα του Α15§§1,3 δεσμεύουν και τον δημόσιο τομέα. Βάσει της νομολογίας του Δικαστηρίου φορείς των δικαιωμάτων του Α15§§1,2 είναι και τα νομικά πρόσωπα (υπόθεση C-544/10/σκ.44) (Ιωαννίδης σε: Τζέμος, 2015, σ.192).

Τέλος, το Δικαστήριο έχει κρίνει ορισμένες περιπτώσεις ως παρεμβάσεις στην ελευθερία επαγγελματικής δραστηριότητας. Στην υπόθεση C-295/03/σκ.91 έκρινε, για παράδειγμα, ότι οι περιορισμοί στη δυνατότητα εισαγωγής αποτελούν παρέμβαση στην ελευθερία επαγγελματικής δραστηριότητας. Αντίστοιχος περιορισμός θεωρήθηκε και η υποχρεωτική συνταξιοδότηση δημοσίων υπαλλήλων στις προαναφερθείσες υποθέσεις C-159-160/10/σκ.62. Ωστόσο, το Δικαστήριο έχει τονίσει ότι «η επαγγελματική ελευθερία δεν είναι απόλυτη αλλά πρέπει να εκτιμάται σε σχέση με την κοινωνική της λειτουργία» και επομένως είναι θεμιτοί οι υπό προϋποθέσεις περιορισμοί της (υπόθεση C-544/10/σκ.54) (Ιωαννίδης σε: Τζέμος, 2015, σ.195-196).

3.2. Άρθρο 27-Δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης

3.2.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Στις επεξηγήσεις του Χάρτη διευκρινίζεται ότι το άρθρο βασίζεται στο A21 του ΑΕΚΧ και στα σημεία 17-18 του ΚΧΘΚΔΕ, ενώ τονίζεται η σημασία του σχετικού κεκτημένου της Ένωσης²⁵. Το εν λόγω δικαίωμα κατοχυρώνεται εμμέσως στην ΕΣΔΑ μέσω του A11 περί της ελευθερίας του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι και στο Σύνταγμα της Ελλάδας μέσω του A23 περί συνδικαλιστικής ελευθερίας.

3.2.2. Ανάλυση περιεχομένου

Το A27 κατοχυρώνει το δικαίωμα των εργαζομένων ή των εκπροσώπων τους σε έγκαιρη ενημέρωση και διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης. Οι έννοιες της ενημέρωσης και της διαβούλευσης ορίζονται ρητά στην Οδηγία 2009/38/ΕΚ²⁶ ως «η διαβίβαση στοιχείων από τον εργοδότη στους εκπροσώπους των εργαζομένων προκειμένου αυτοί να κατατοπιστούν για το εκάστοτε θέμα και να το εξετάσουν» και «η ανταλλαγή απόψεων και η καθιέρωση διαλόγου μεταξύ των εκπροσώπων των εργαζομένων και της κεντρικής διεύθυνσης ή οποιουδήποτε άλλου καταλληλότερου οργάνου διευθυντικού επιπέδου» αντιστοίχως.

Τόσο η ενημέρωση όσο και η διαβούλευση οφείλουν να είναι έγκαιρες, να προηγούνται δηλαδή χρονικά της απόφασης της επιχείρησης, ώστε να έχει ληφθεί υπόψη

²⁵ A154-155 της ΣυνθΛΕΕ, οδηγίες 2002/14/ΕΚ (γενικό πλαίσιο ενημέρωσης και διαβούλευσης των εργαζομένων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα), 98/59/ΕΚ (ομαδικές απολύσεις), 2001/23/ΕΚ (μεταβίβαση επιχειρήσεων) και 94/45/ΕΚ (ευρωπαϊκές επιτροπές επιχειρήσεων).

²⁶ Η Οδηγία 2009/38/ΕΚ αντικατέστησε την Οδηγία 94/45/ΕΚ.

και η άποψη των εργαζομένων (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.337). Πρέπει επίσης να λαμβάνουν χώρα στα ενδεδειγμένα επίπεδα, αναφορά που παραπέμπει βάσει των επεξηγήσεων του Χάρτη στα προβλεπόμενα επίπεδα από το ευρωπαϊκό²⁷ ή τα εθνικά δίκαια αντίστοιχα.

Βασική αδυναμία της διάταξης αποτελεί η απουσία καθορισμού των υποθέσεων για τις οποίες απαιτείται ενημέρωση και διαβούλευση. Η αοριστία της διάταξης οδήγησε τον Γενικό Εισαγγελέα Cruz Villalon να υποστηρίξει στις προτάσεις τους επί της υπόθεσης C-176/12/σκ.50 ότι μάλλον αυτή αποτελεί αρχή παρά δικαίωμα (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.335). Αντιθέτως, στο σημείο 18 του ΚΧΘΔΕ αναφέρονται ως ενδεικτικές περιπτώσεις για τις οποίες επιβάλλονται οι δύο διαδικασίες: οι τεχνολογικές μεταβολές στη λειτουργία της επιχείρησης, οι δομικές αλλαγές, οι μαζικές απολύσεις ή η επικείμενη συγχώνευση της επιχείρησης. Αντιστοίχως, στο A21 του ΑΕΚΧ αναφέρονται οι περιπτώσεις της οικονομικής κατάστασης της επιχείρησης αλλά και κάθε ζητήματος που μπορεί να επηρεάσει ουσιωδώς τα συμφέροντα των εργαζομένων.

Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι το εν λόγω δικαίωμα είναι διακριτό από το δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων που κατοχυρώνεται στο A28, μιας και το τελευταίο ασκείται μόνο συλλογικά και αφορά στη συνδιαμόρφωση μιας απόφασης (και όχι απλά στην απόπειρα επηρεασμού της) (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.334).

3.2.3. Φορείς-Αποδέκτες-Περιορισμοί

Φορείς του δικαιώματος είναι είτε οι εργαζόμενοι είτε οι εκπρόσωποί τους. Από τις διατυπώσεις των A27 και A28 προκύπτει ότι το δικαίωμα της ενημέρωσης και της διαβούλευσης μπορεί να ασκηθεί και ατομικά. Βάσει του A51§1 του Χάρτη, αποδέκτες του δικαιώματος είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο.

Εφόσον στη διάταξη ορίζεται ότι το δικαίωμα εξασφαλίζεται «στις περιπτώσεις και υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται από το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές» εφαρμόζεται το A52§6 ως ερμηνευτικός κανόνας. Εφαρμόζεται επίσης το A52§5 λόγω του χαρακτηρισμού του άρθρου ως αρχής, ενώ οι όποιοι επιβαλλόμενοι περιορισμοί πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις γενικές προδιαγραφές που ορίζει το A52§1.

²⁷ Βλ. άρθρα 154 και 155 της ΣυνθΛΕΕ. Εφόσον στις επεξηγήσεις γίνεται αναφορά σε άρθρα Συνθηκών εφαρμόζεται το A52§2.

3.2.4. Σχετική νομολογία

Στην υπόθεση C-176/12/σκ.51 το ΔΕΕ έκρινε ότι το A27 δεν παράγει άμεσο αποτέλεσμα και επομένως δεν είναι δυνατή η επίκλησή του σε διαφορά μεταξύ ιδιωτών, προκειμένου να μην εφαρμοσθεί εθνική διάταξη που είναι ασυμβίβαστη με την Οδηγία 2002/14/EK (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.336).

Όσον αφορά το χρόνο στον οποίο πρέπει να πραγματοποιούνται οι διαδικασίες της ενημέρωσης και της διαβούλευσης, το ΔΕΚ αφού πρώτα όρισε τη βούληση του εργοδότη περί καταγγελίας της σύμβασης εργασίας ως το χρονικό εκείνο σημείο που συνιστά την απόλυση, επεσήμανε ότι «η καταγγελία της σύμβασεως εργασίας μπορεί να πραγματοποιηθεί μόνο μετά το πέρας της διαδικασίας διαβουλεύσεως» (υπόθεση C-188/03/σκ.45). Το σκεπτικό του Δικαστηρίου ήταν ότι «η πρακτική αποτελεσματικότητα της υποχρέωσης αυτής θα διακυβευόταν αν ο εργοδότης είχε δικαίωμα να καταγγείλει τις συμβάσεις εργασίας κατά τη διάρκεια της διαδικασίας και μάλιστα εξ αρχής. Για τους εκπροσώπους των εργαζομένων θα ήταν αισθητά δυσχερέστερο να επιτύχουν την ανάκληση μιας ληφθείσας αποφάσεως παρά να επιτύχουν την παραίτηση από σχεδιαζόμενη απόφαση» (σκ.44).

3.3. Άρθρο 28-Δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων

3.3.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Σύμφωνα με τις επεξηγήσεις του Χάρτη, το άρθρο βασίζεται στο A6 του ΕΚΧ καθώς και στα σημεία 12-14 του ΚΧΘΚΔΕ. Σε επίπεδο ΕΣΔΑ, τα δικαιώματα του A28 προστατεύονται έμμεσα μέσω της ελευθερίας του συνέρχεσθαι και του συνεταιρίζεσθαι (A11) και σε εθνικό επίπεδο στο A23Σ (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.343).

3.3.2. Ανάλυση περιεχομένου

Το A28 κατοχυρώνει στους εργαζόμενους και στους εργοδότες ή στις αντίστοιχες οργανώσεις τους το δικαίωμα διαπραγμάτευσης και σύναψης συλλογικών συμβάσεων. Η διαπραγμάτευση και η σύναψη αποτελούν δύο διακριτές φάσεις, που περικλείουν όλα τα απαιτούμενα βήματα που προηγούνται του τελικού σταδίου κατάληξης σε συμφωνία (Veneziani in: Bercusson, 2002, p.54).

Επιπλέον, προβλέπεται το δικαίωμα προσφυγής σε συλλογικές δράσεις στην περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων. Ως ενδεικτικό μέσο συλλογικής δράσης αναφέρεται η απεργία. Δεδομένου ότι και οι εργοδότες είναι φορείς του δικαιώματος

κατοχυρώνεται και το δικαίωμα της ανταπεργίας. Ωστόσο, βάσει των εξαιρέσεων που προβλέπει το Α153§5 της ΣυνθΛΕΕ, τα δικαιώματα της απεργίας και της ανταπεργίας ρυθμίζονται σε εθνικό επίπεδο.

Η αναφορά στα ενδεδειγμένα επίπεδα έχει την ίδια έννοια με αυτή του Α27. Άλλωστε, η σημασία των συλλογικών διαπραγματεύσεων είναι βαρύνουσα σημασίας και στο επίπεδο της ΕΕ, στο πλαίσιο του κοινωνικού διαλόγου με τους κοινωνικούς εταίρους. Τέλος, πρέπει να επισημανθεί ότι δικαιώματα του Α28 είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με την ελευθερία του συνέρχεσθαι και συνεταιρίζεσθαι (Α12), δηλαδή το δικαίωμα κάθε ανθρώπου να ιδρύει με άλλους συνδικαλιστικές ενώσεις και να προσχωρεί σε αυτές για την υπεράσπιση των συμφερόντων του.

3.3.3. Φορείς-Αποδέκτες-Περιορισμοί

Φορείς του δικαιώματος είναι όλοι οι εργαζόμενοι, οι εργοδότες καθώς και οι επαγγελματίες τους οργανώσεις. Εργοδότης νοείται κάθε φυσικό ή νομικό πρόσωπο που απασχολεί τουλάχιστον έναν εργαζόμενο, βάσει του προαναφερθέντος ορισμού για την έννοια του εργαζομένου. Συνεπώς, το δικαίωμα δεν περιορίζεται μόνο στους πολίτες της ΕΕ (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.345). Αποδέκτες του δικαιώματος, βάσει του Α51§1 του Χάρτη, είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο.

Οι επεξηγήσεις του Χάρτη επισημαίνουν ότι τα δικαιώματα του Α28 ασκούνται σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και των εθνικών νομοθεσιών και πρακτικών, συνεπώς εφαρμόζεται το Α52§6 ως ερμηνευτικός κανόνας. Ταυτόχρονα, οι όποιοι περιορισμοί πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις γενικές προδιαγραφές που ορίζει το Α52§1. Δεδομένου ότι ο τρόπος κατοχύρωσης και οι τυχόν περιορισμοί τίθενται σε επίπεδο κρατών-μελών, προκύπτει προβληματισμός σχετικά με τους περιορισμούς που έχουν επιβληθεί στο πεδίο των συλλογικών διαπραγματεύσεων λόγω της χρηματοδοτικής στήριξης από τον Ευρωπαϊκό Μηχανισμό Στήριξης (Ρουλου, 2014, p.1161).

3.3.4. Σχετική νομολογία

Η σημασία των συλλογικών διαπραγματεύσεων για τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας αναγνωρίστηκε από το ΔΕΚ πριν από τη διακήρυξη του Χάρτη (υποθέσεις C-67/96/σκ.59-60 και C-222/98/σκ.26-27). Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο αποφάνθηκε ότι οι συμφωνίες που συνάπτονται στο πλαίσιο συλλογικών διαπραγματεύσεων μεταξύ των κοινωνικών εταίρων με στόχο τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας, παρά τα όποια

σύμφυτα περιοριστικά του ανταγωνισμού αποτελέσματά τους, δεν εμπίπτουν στις διατάξεις περί εμπόδισης του ανταγωνισμού²⁸ (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.346).

Πριν από τη νομικοποίηση του Χάρτη αναγνωρίστηκε και το δικαίωμα ανάληψης συλλογικής δράσης, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος της απεργίας, με ρητή αναφορά στο Α28. Το Δικαστήριο το χαρακτήρισε «ως θεμελιώδες δικαίωμα που αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα των αρχών του κοινοτικού δικαίου», επισημαίνοντας όμως ότι η άσκηση του υπόκειται σε περιορισμούς (υποθέσεις C-438/05,σκ.44 και C341/05,σκ.91) (Περάκης, 2015, σ.350).

Είναι αξιοσημείωτο ότι το ΔΕΕ δεν έχει διαπιστώσει έως σήμερα προσβολή του Α28 από τα κράτη-μέλη εν αντιθέσει με το ΕΔΔΑ, η νομολογία του οποίου σύμφωνα με το Α52§3, πρέπει να λαμβάνεται υπόψη κατά την ερμηνεία του Α28 (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.348).

3.4. Άρθρο 29-Δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας

3.4.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Σύμφωνα με τις επεξηγήσεις του Χάρτη το άρθρο βασίζεται στο Α1§1 του ΕΚΧ καθώς και στο σημείο 13 του ΚΧΘΚΔΕ. Αντίστοιχο δικαίωμα δεν κατοχυρώνεται ούτε στην ΕΣΔΑ αλλά ούτε και σε εθνικό επίπεδο, όπου το εν λόγω δικαίωμα προστατεύεται έμμεσα μέσω του Α22 περί προστασίας της εργασίας (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.352).

3.4.2. Ανάλυση περιεχομένου

Το Α29 κατοχυρώνει το δικαίωμα πρόσβασης κάθε προσώπου σε υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας. Η πρόσβαση πρέπει να πραγματώνεται επί ίσοις όροις και άνευ διακρίσεων, ενώ κάθε κράτος μέλος υποχρεούται να προσφέρει δωρεάν υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας (Δαγτόγλου, 2012, σ.782). Πρόκειται για ένα δικαίωμα άρρηκτα συνδεδεμένο με τα δικαιώματα της εργασίας και της πρόσβασης σε υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος,²⁹ των οποίων αποτελεί ειδικότερη μορφή (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.353).

Το δικαίωμα βρίσκεται επίσης σε στενή σχέση με το Α45 ΣυνθΛΕΕ, εφόσον αποτελεί βασική προϋπόθεση για την πλήρη υλοποίηση της ελευθερίας των εργαζομένων. Θα μπορούσε συνεπώς να υποστηριχτεί ότι το δικαίωμα πρόσβασης σε

²⁸ Μάλιστα ο Γενικός Εισαγγελέας Jacobs στις προτάσεις του στην υπόθεση C-67/96/σκ.181 αναφέρθηκε συγκεκριμένα στα πλεονεκτήματα των συλλογικών διαπραγματεύσεων.

²⁹ Α36 του ΧΘΔΕΕ.

δωρεάν υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας αποσκοπεί στη διευκόλυνση της κινητικότητας στην αγορά εργασίας. Επιπλέον, συνδέεται στενά με την πολιτική απασχόλησης της ΕΕ λόγω του καίριου ρόλου που διαδραματίζουν οι υπηρεσίες απασχόλησης στην εύρεση εργασίας (Ashiagbor in: Peers et al., 2014, p.796-797). Ωστόσο, είναι γεγονός πως μέχρι σήμερα δεν έχει εκδοθεί συναφής ενωσιακή νομοθεσία παρά μόνο συστάσεις και κατευθυντήριες γραμμές και ως εκ τούτου δε γεννάται αγωγή αξίωση (Περάκης, 2015, σ.343).

3.4.3. Φορείς-Αποδέκτες-Περιορισμοί

Φορείς του δικαιώματος είναι όλοι οι πολίτες που αναζητούν εργασία, ανεξαρτήτως ιθαγένειας, όχι όμως οι εργοδότες που συνεργάζονται με τις υπηρεσίες απασχόλησης. Αποδέκτες του δικαιώματος, βάσει του Α51§1 του Χάρτη, είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο, ενώ εφαρμόζεται έμμεσα στην περίπτωση των ιδιωτικών παρόχων υπηρεσιών στην περίπτωση νομοθετικής εξειδίκευσης του (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.353-354). Όσον αφορά τους περιορισμούς ισχύουν τα όσα προαναφέρονται στο Α15.

3.4.4. Σχετική νομολογία

Στην υπόθεση C-55/96 το ΔΕΚ έκρινε ότι η υπηρεσία παροχής ευρέσεως εργασίας μπορεί να προσφέρεται και από ιδιωτικούς φορείς εφόσον υφίσταται καταχρηστική εκμετάλλευση της δεσπόζουσας θέσης από τον δημόσιο φορέα, άρα παραβίαση του ελεύθερου ανταγωνισμού (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.354). Το σκεπτικό του ενωσιακού δικαστή ήταν ότι «η καταχρηστική εκμετάλλευση μπορεί να συνίσταται, μεταξύ άλλων, σε περιορισμό της παροχής υπηρεσιών αποβαίνοντα εις βάρος των ενδιαφερομένων αποδεκτών της εν λόγω υπηρεσίας [...] σε μια τόσο εκτεταμένη και ποικίλλουσα αγορά η οποία, επιπροσθέτως, λόγω της οικονομικής και κοινωνικής αναπτύξεως, υπόκειται σε μεγάλες μεταβολές, οι δημόσιοι οργανισμοί ευρέσεως εργασίας ή εργατικού δυναμικού διατρέχουν τον κίνδυνο να μην είναι σε θέση να ανταποκριθούν σε σημαντικό μέρος της συνολικής ζήτησεως παροχής υπηρεσιών» (σκ.32-34). Η ανωτέρω απόφαση του ΔΕΚ παραπέμπει σε διάφορα σημεία της και σε αντίστοιχες προηγούμενες σκέψεις του στην υπόθεση C-41/90.

3.5. Άρθρο 30-Προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης

3.5.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Οι επεξηγήσεις του Χάρτη ορίζουν ότι το A30 εμπνέεται από το A24 του ΑΕΚΧ και παραπέμπουν στις οδηγίες: 2001/23/ΕΚ για την προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε περίπτωση μεταβίβασης επιχειρήσεων και 80/987/ΕΟΚ για την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη, όπως τροποποιήθηκε από την 2002/74/ΕΚ.

Σε διεθνές επίπεδο, η αρχή ότι η λήξη της εργασιακής σχέσης από τον εργοδότη θα πρέπει να βασίζεται σε ουσιώδη λόγο και το δικαίωμα προσφυγής του απολυθέντος σε ανεξάρτητο όργανο ορίζονται για πρώτη φορά στη μη δεσμευτική σύσταση 166/ΔΟΕ (1982). Η ουσιαστική ενίσχυση της προστασίας του εργαζομένου έναντι της αδικαιολόγητης απόλυσης επετεύχθη μέσω της σύμβασης 158/ΔΟΕ (1985)³⁰, που περιέβαλε με νομική ισχύ τη σύσταση 166 και αποτέλεσε τη βασικότερη πηγή έμπνευσης για το A24 του ΑΕΚΧ. Στη σύμβαση, καταγράφονται ρητώς οι λόγοι που δε θεωρούνται ουσιώδεις και ως εκ τούτου δε δικαιολογούν την απόλυση.³¹ Οι λόγοι αυτοί επαναλαμβάνονται στο A24 του ΑΕΚΧ και καθίστανται δεσμευτικοί στο πλαίσιο του A30 του Χάρτη (Kenner in: Peers et al., 2014, p.12-13).

Η προστασία των εργαζομένων σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης δεν περιλαμβάνεται στην ΕΣΔΑ ως αυτοτελές δικαίωμα αλλά εξασφαλίζεται εμμέσως μέσω άλλων διατάξεών της. Εμμέσως προστατεύεται και σε εθνικό επίπεδο μέσω της προστασίας της εργασίας (A22Σ) (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.359).

Αξίζει να αναφερθεί ότι στο A153 ΣυνθΛΕΕ ορίζεται ότι η Ένωση υποστηρίζει και συμπληρώνει τη δράση των κρατών-μελών σε διάφορους τομείς μεταξύ των οποίων είναι και η προστασία των εργαζομένων σε περίπτωση καταγγελίας της σύμβασης εργασίας. Εν συνεχεία όμως ορίζεται ότι το Συμβούλιο αποφασίζει σύμφωνα με ειδική νομοθεσία ομοφώνως και όχι βάσει της συνήθους νομοθετικής διαδικασίας, γεγονός στο οποίο οφείλεται εν μέρει και η μη υιοθέτηση μιας οδηγίας μέχρι σήμερα που θα παρέχει

³⁰ Άρθρο 4: δικαίωμα όλων των εργαζομένων να μη λύεται η εργασιακή τους σχέση χωρίς βάσιμο λόγο που να συνδέεται με την ικανότητα ή συμπεριφορά τους ή με τις λειτουργικές απαιτήσεις της επιχείρησης, της εγκατάστασης ή της υπηρεσίας.

³¹ η νόμιμη συνδικαλιστική δράση του εργαζομένου, η ιδιότητά του ως εκπροσώπου των εργαζομένων, η προσφυγή σε δικαιοδοτικά όργανα κατά του εργοδότη, κλασικοί λόγοι διακρίσεων κατά του εργαζομένου (π.χ. χρώμα, φύλο, θρησκευτικές ή πολιτικές πεποιθήσεις, κ.λπ.), η λήψη άδειας μητρότητας ή γονικής άδειας καθώς και η προσωρινή απουσία από την εργασία λόγω ασθένειας ή ατυχήματος.

περαιτέρω προστασία από αδικαιολόγητες απολύσεις. Στην απουσία ενός ισχυρού θεσμικού πλαισίου για τις αδικαιολόγητες απολύσεις συνέβαλε φυσικά και η απουσία της πολιτικής βούλησης της Κομισιόν (Kenner in: Peers et al., 2014, p.806).

3.5.2. Ανάλυση περιεχομένου

Βασιζόμενο στο Α24 του ΑΕΚΧ, η προστασία του εργαζομένου έναντι αδικαιολόγητης απόλυσης περιλαμβάνει: α) το δικαίωμα των εργαζομένων να μη λύεται η εργασιακή τους σχέση χωρίς βάσιμο λόγο που να συνδέεται με την ικανότητα ή συμπεριφορά τους ή με τις λειτουργικές απαιτήσεις της επιχείρησης, της εγκατάστασης ή της υπηρεσίας, β) το δικαίωμα αποζημίωσης ή άλλης ανάλογης συνδρομής σε περίπτωση απόλυσης και γ) το δικαίωμα του εργαζομένου, που θεωρεί ότι απολύθηκε χωρίς ουσιώδη λόγο, να ασκήσει προσφυγή σε αμερόληπτο όργανο.

Στο παραπάνω πλαίσιο, αυτονόητη θεωρείται η υποχρέωση του εργοδότη να προβαίνει σε απόλυση μόνο για ουσιώδη λόγο. Η απόλυση πρέπει να αντιμετωπίζεται από τον εργοδότη ως το έσχατο μέσο, έχοντας πρωτίτερα εξαντλήσει όλα τα λοιπά μέσα που διαθέτει προς αποφυγή αυτής, συμπεριλαμβανομένης της διαδικασίας ενημέρωσης και διαβούλευσης³² (Bruun in: Bercusson, 2002, p.66). Τέλος, στο προστατευτικό πεδίο του Α30 συμπεριλαμβάνεται και η τήρηση ορισμένων βασικών διαδικαστικών εγγυήσεων³³ (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.363).

3.5.3. Φορείς-Αποδέκτες-Περιορισμοί

Φορείς του δικαιώματος είναι οι εργαζόμενοι, εν αντιθέσει με τις εθνικές νομοθεσίες ορισμένων κρατών-μελών, που προβλέπουν εξαιρέσεις για κάποιες ομάδες εργαζομένων (Bruun in: Bercusson, 2002, p.65). Αποδέκτες του δικαιώματος, βάσει του Α51§1 του Χάρτη, είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο, τόσο όταν έχουν την εργοδοτική ιδιότητα, όσο και όταν νομοθετούν.

Το δικαίωμα εκχωρείται «σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές» και συνεπώς το πεδίο εφαρμογής των εν λόγω δικαιωμάτων μπορεί να υπόκειται σε πρόσθετους περιορισμούς. Επομένως, εφαρμόζεται το Α52§6 ως ερμηνευτικός κανόνας. Ταυτόχρονα, οι όποιοι περιορισμοί πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις γενικές προδιαγραφές που ορίζει το Α52§1.

³² Βλ. άρθρο 2 της Οδηγίας 98/59/ΕΚ για τις ομαδικές απολύσεις.

³³ Γραπτή ειδοποίηση, ύπαρξη έγκυρου λόγου, δυνατότητα απάντησης του εργαζομένου πριν από την καταγγελία της σύμβασης και δικαίωμα προσφυγής σε ανεξάρτητο όργανο.

3.5.4. Σχετική νομολογία

Το Δικαστήριο έχει υιοθετήσει μια διστακτική στάση αναφορικά με την ερμηνεία του Α30. Για παράδειγμα στην υπόθεση C-12/08 το ΔΕΕ τήρησε σιγή ιχθύος σχετικά με την έννοια της «αδικαιολόγητης» απόλυσης, ενώ ο Γενικός Εισαγγελέας Mengozzi στις προτάσεις του επί της υπόθεσης είχε αναφερθεί ρητά σε αυτή (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.361). Συγκεκριμένα, ερμηνεύοντας συσταλτικά είχε υποστηρίξει ότι η προστασία έναντι αδικαιολόγητης απόλυσης αναγνωρίζεται ως θεμελιώδες ατομικό δικαίωμα για σοβαρή παρατυπία, που αφορά την ίδια την ουσία της επιλογής του εργοδότη να προβεί στην απόλυση και όχι για παραβιάσεις τυπικής/διαδικαστικής φύσεως, όπως ήταν οι επίμαχες διατάξεις (σκ.97).

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-488-491-586/12, που αφορούσαν την απόλυση δημοσίων υπαλλήλων χωρίς αιτιολόγηση, το ΔΕΕ επικαλέστηκε αναρμοδιότητα του να ερμηνεύσει το Α30, κρίνοντας ότι η επίμαχη διάταξη δεν ενέπιπτε στο πεδίο εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου. Εν αντιθέσει το ΕΔΔΑ, στην μόλις τριών μηνών προηγηθείσα υπόθεση KMC vs Hungary, που αφορούσε ακριβώς τον ίδιο συγγρικό νόμο, είχε κρίνει πως απαιτείται η κοινοποίηση του λόγου απόλυσης στον εργαζόμενο, κάνοντας μάλιστα ρητή αναφορά στο Α30 του Χάρτη (Kenner in: Peers et al., 2014, p.820). Σε παρόμοιο κλίμα έχει κινηθεί το ΔΔΔΕΕ, που στη μοναδική υπόθεση που εξετάστηκε από Δικαστήριο της ΕΕ υπό το πρίσμα του Α30, κατέληξε στην υποχρέωση αιτιολόγησης της απόλυσης (F-1/05/σκ.74) (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.362).

3.6. Άρθρο 31-Δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας

3.6.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Σύμφωνα με τις επεξηγήσεις του Χάρτη, η πρώτη παράγραφος του άρθρου εμπνέεται από: το Α3 του ΕΚΧ, το Α26 του ΑΕΚΧ, το σημείο 19 του ΚΧΘΚΔΕ καθώς και την οδηγία 89/391/ΕΟΚ για την εφαρμογή μέτρων για την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία. Η δεύτερη παράγραφος βασίζεται στην οδηγία 93/104/ΕΟΚ αναφορικά με ορισμένα στοιχεία οργάνωσης του χρόνου εργασίας, στο Α2 του ΕΚΧ και στο σημείο 8 του ΚΧΘΔΕ. Αντίστοιχες διατάξεις

περιλαμβάνονται σε επίπεδο ΟΗΕ³⁴ ενώ σε εθνικό επίπεδο το δικαίωμα προστατεύεται μέσω του Α22 του ελληνικού Συντάγματος (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.368-370).

3.6.2. Ανάλυση περιεχομένου

Το δικαίωμα σε ασφαλείς και πρόσφορες συνθήκες εργασίας περιλαμβάνει τρεις εγγυήσεις: α) το δικαίωμα του εργαζόμενου σε συνθήκες που σέβονται την υγεία και την ασφάλειά του, β) το δικαίωμα του εργαζόμενου σε συνθήκες που σέβονται την αξιοπρέπειά του και γ) το δικαίωμα του εργαζόμενου σε ένα όριο μέγιστης διάρκειας εργασίας, σε ημερήσιες και εβδομαδιαίες περιόδους ανάπαυσης και στην ετήσια περίοδο αμειβόμενων διακοπών (EU Network of independent experts on fundamental rights, 2006, p.267).

Ιδιαίτερα προβληματική κρίνεται η απουσία της αναγνώρισης του δικαιώματος περί δίκαιης αμοιβής³⁵, το οποίο συνδέεται άρρηκτα με τα λοιπά προβλεπόμενα από το Α31 δικαιώματα προσδίδοντας τους ουσιαστικό περιεχόμενο. Η μη συμπερίληψη του μισθού στο πλαίσιο των δίκαιων και πρόσφορων συνθηκών εργασίας υποστηρίχτηκε στη βάση ότι πρόκειται για ένα ζήτημα που εμπίπτει στην αποκλειστική αρμοδιότητα των κρατών-μελών και στην εκάστοτε πολιτική βούληση (Hunt in: Hervey and Kenner, 2003, p.54).

Αναφορικά με την έννοια των «συνθηκών εργασίας», οι επεξηγήσεις του Χάρτη παραπέμπουν στο Α156 ΣυνθΛΕΕ³⁶ το οποίο αναφέρεται μόνο στην προστασία από τα επαγγελματικά ατυχήματα, τις ασθένειες και την υγιεινή της εργασίας. Ωστόσο, αν και δεν αναφέρεται ρητά στον Χάρτη, υποστηρίζεται ότι στην έννοια των δίκαιων και πρόσφορων συνθηκών εργασίας ανήκουν όλες οι συνθήκες εργασίας, που δύνανται να επηρεάσουν την αξιοπρέπεια του εργαζόμενου, όπως για παράδειγμα το ωράριο εργασίας, η αμοιβή, κάθε είδους παρενόχληση στο χώρο εργασίας, η προστασία των προσωπικών δεδομένων, κ.λπ. (Blanke in: Bercusson, 2002, p.71).

3.6.3. Φορείς-Αποδέκτες-Περιορισμοί

Φορείς των δικαιωμάτων είναι οι εργαζόμενοι αλλά και οι μαθητευόμενοι-ασκούμενοι βάσει της Οδηγίας 89/391/ΕΟΚ. Αποδέκτες του δικαιώματος, βάσει του

³⁴ Α23 και Α24 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και Α7 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα.

³⁵ Το δικαίωμα της δίκαιης αμοιβής, που θα εξασφαλίζει στους εργαζόμενους και στις οικογένειές τους ένα ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο, αναγνωρίζεται στο Α4 του ΕΚΧ.

³⁶ Βρίσκει πεδίο εφαρμογής το Α52§2.

A51§1 του Χάρτη, είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο, τόσο όταν έχουν την εργοδοτική ιδιότητα, όσο και όταν νομοθετούν (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.372).

Το δικαίωμα του A30 παρέχεται «σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές», επομένως ο ενωσιακός και εθνικός νομοθέτης είναι υπεύθυνοι να καθορίσουν τις περιπτώσεις της παρεχόμενης προστασίας καθώς και τις συνέπειες αυτής. Συνεπώς, εφαρμόζεται το A52§6 ως ερμηνευτικός κανόνας. Ταυτόχρονα, οι όποιοι περιορισμοί πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις γενικές προδιαγραφές που ορίζει το A52§1.

3.6.4. Σχετική νομολογία

Το Δικαστήριο έχει επεξεργαστεί αρκετές υποθέσεις υπό το πρίσμα του A31, καλώντας συχνά να ερμηνεύσει τα στοιχεία που εμπίπτουν στην έννοια των συνθηκών εργασίας. Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση C-151/02 όπου το ΔΕΚ, αφού ξεκαθάρισε ότι η «εφημερία» συνιστά στο σύνολό της χρόνο εργασίας (σκ.71), τόνισε εν συνεχεία την ανάγκη τακτικής εναλλαγής μεταξύ εργασίας και ανάπαυσης για την αποτελεσματική ανάπαυση του εργαζομένου και άρα την προστασία της ασφάλειας και της υγείας του (σκ.95) (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.375).

Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-350-520/06 το Δικαστήριο τόνισε τη διαφορά του σκοπού μεταξύ άδειας μετ' αποδοχών και αναρρωτικής άδειας (σκ.25), επεσήμανε ότι κατά τη διάρκεια της ετήσιας άδειας πρέπει να συνεχίζεται η καταβολή αποδοχών (σκ.58) και διασφάλισε το δικαίωμα του εργαζομένου σε χρηματική αποζημίωση αν δεν είναι σε θέση να ασκήσει το δικαίωμα αδειας που δικαιούται, λόγω π.χ. αναρρωτικής άδειας (σκ.61) (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.376-377).

Τέλος, αξιοσημείωτο είναι ότι σε περιπτώσεις επίκλησης του A31 στο πλαίσιο των μέτρων λιτότητας (π.χ. C-128/12 και C-264/12) το Δικαστήριο έκρινε ως απαράδεκτες τις πορτογαλικές παραπομπές και δήλωσε προδήλως αναρμόδιο βάσει του A51§1 του Χάρτη (Ρουλου, 2014, p.1172).

3.7. Άρθρο 32-Απαγόρευση της παιδικής εργασίας και προστασία των νέων στη δουλειά

3.7.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Βάσει των επεξηγήσεων του Χάρτη το Α32 βασίζεται στην οδηγία 94/33/ΕΚ σχετικά με την προστασία των νέων κατά την εργασία, στο Α7 του ΕΚΧ και στα σημεία 20-23 του ΚΧΘΚΔΕ. Η γενικότερη «προστασία των δικαιωμάτων του παιδιού» αναγνωρίζεται στο Α3§3 της ΣυνθΕΕ ως γενικός δεδηλωμένος στόχος της ΕΕ. Τα δικαιώματα του παιδιού προστατεύονται σε διεθνές επίπεδο, κυρίως μέσω της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού (1989), ενώ σε εθνικό επίπεδο στο Α21Σ.

3.7.2. Ανάλυση περιεχομένου

Το Α32 αφορά στην απαγόρευση της παιδικής εργασίας και την προστασία των νέων στη δουλειά. Συγκεκριμένα, παρόλο που δεν αναφέρεται συγκεκριμένο ελάχιστο όριο ηλικίας για την ανάληψη εργασίας, ορίζεται ρητά ότι αυτό δεν μπορεί να είναι μικρότερο από την ηλικία κατά την οποία λήγει η υποχρεωτική σχολική φοίτηση. Διαφοριστικό είναι το Α3 της Οδηγίας 94/33/ΕΚ όπου ορίζεται ότι «παιδί θα έπρεπε να θεωρείται κάθε άτομο κάτω των 15 ετών ή που εξακολουθεί να υπόκειται σε υποχρεωτική σχολική φοίτηση πλήρους απασχόλησης στα πλαίσια της εθνικής νομοθεσίας». Το ελάχιστο ηλικιακό όριο των 15 ετών προβλέπεται επίσης από το Α17 του ΕΚΧ, στο σημείο 20 του ΚΘΚΔΕ καθώς και στο Α2 της Σύμβασης 138/ΔΟΕ (EU Network of independent experts on Fundamental Rights, 2006, p.282).

Στην ίδια Οδηγία ορίζεται επίσης η έννοια του νέου ως «το άτομο ηλικίας μεταξύ 15 και 18 ετών, που έχει παύσει να υπόκειται στην υποχρέωση της σχολικής υποχρέωσης πλήρους χρόνου στα πλαίσια της εθνικής νομοθεσίας». Σε αντίθεση με την ολοκληρωτική απαγόρευση της παιδικής εργασίας, στην περίπτωση των νέων απαγορεύονται μόνο εκείνες οι μορφές εργασίας που είναι εκμεταλλευτικής φύσεως ή επικίνδυνες για την ασφάλεια, την υγεία, την ανάπτυξή τους (σωματική, πνευματική, ηθική, κοινωνική) ή που δύνανται να θέσουν σε κίνδυνο την εκπαίδευσή τους.

Τέλος, το Α32 ορίζει ότι οι νέοι πρέπει να απολαμβάνουν συνθήκες εργασίας προσαρμοσμένες στην ηλικία τους. Οι ειδικές ανάγκες των νέων, που μπορούν να αναζητηθούν στο άρθρο 7 του ΕΚΧ και του ΑΕΚΧ³⁷, επιβάλλουν τον περιορισμό του

³⁷ Επαναλαμβάνονται επίσης στην Οδηγία 94/33/ΕΚ.

χρόνου εργασίας τους, την υποβολή τους σε τακτικό ιατρικό έλεγχο, την απαγόρευση της νυχτερινής εργασίας, τη διασφάλιση του δικαιώματός τους σε επαγγελματική κατάρτιση, την ετήσια άδεια μετ' αποδοχών καθώς και τη μη στέρηση της δυνατότητάς τους να επωφελούνται από την εκπαίδευσή τους (EU Network of independent experts on Fundamental Rights, 2006, p.288-289).

3.7.3. Φορείς-Αποδέκτες-Περιορισμοί

Φορείς του δικαιώματος είναι τα παιδιά και οι νέοι. Αποδέκτες του δικαιώματος, βάσει του Α51§1 του Χάρτη, είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο.

Το Α32 δέχεται ότι επιτρέπονται παρεκκλίσεις από την ελάχιστη ηλικία εισόδου στην απασχόληση υπό την επιφύλαξη ευνοϊκότερων κανόνων. Οι παρεκκλίσεις αυτές θα πρέπει να είναι σύμφωνες με τα οριζόμενα στην Οδηγία για τους Νέους Εργαζόμενους πλαίσια³⁸. Η ακριβής φύση των απαλλασσόμενων δραστηριοτήτων ορίζεται εν τέλει βάσει του εθνικού δικαίου μέσω μιας πιο εξειδικευμένης εκτίμησης της αξίας και της καταλληλότητας κάθε δραστηριότητας (Stalford in: Peers et al., 2014, p.885). Ταυτόχρονα, οι όποιοι περιορισμοί πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις γενικές προδιαγραφές που ορίζει το Α52§1.

3.7.4. Σχετική νομολογία

Η σχετική νομολογία του ΔΕΕ αφορά κυρίως τις ηλικιακές διακρίσεις άρα τελεί σε παραπληρωματικότητα με το Α21 του Χάρτη περί της απαγόρευσης των διακρίσεων. Χαρακτηριστικές είναι οι συνεκδικασθείσες υποθέσεις (C-297/10 και C298/10) όπου το Δικαστήριο έκρινε παράνομη διάταξη συλλογικής σύμβασης του δημοσίου τομέα, σύμφωνα με την οποία ο βασικός μισθός ενός συμβασιούχου υπαλλήλου καθορίζεται κατά την πρόσληψή του σε συνάρτηση με την ηλικία του. Η απόφαση του ΔΕΕ, που επεσήμανε την ανάγκη ενός συστήματος δίκαιης αμοιβής βάσει αντικειμενικών και όχι ηλικιακών κριτηρίων, θα μπορούσε να συμβάλει ανατρεπτικά στην επικρατούσα τάση κατώτερων μισθών στους νέους εργαζόμενους (Ιωάννου σε: Τζέμος, 2015, σ.390).

³⁸ Βλ. άρθρα 4 και 5 της Οδηγίας 94/33/ΕΚ (σύστημα εναλλάξ κατάρτισης/πρακτικής άσκησης, «ελαφρά εργασία», πολιτιστικές ή συναφείς δραστηριότητες).

Κεφάλαιο 4ο- Δικαιώματα σε κοινωνικές παροχές

4.1. Άρθρο 14-Δικαίωμα εκπαίδευσης

4.1.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Σύμφωνα με τις επεξηγήσεις του Χάρτη, το Α14 εμπνέεται τόσο από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις³⁹ των κρατών-μελών όσο και από το Α2 του Πρόσθετου Πρωτοκόλλου της ΕΣΔΑ. Βασίζεται επίσης στο Α10 του ΕΚΧ και στο σημείο 15 του ΚΧΘΚΔΕ. Σε διεθνές επίπεδο το δικαίωμα στην εκπαίδευση κατοχυρώνεται σε διάφορα νομικά κείμενα⁴⁰, ενώ σε εθνικό επίπεδο διασφαλίζεται στο Α16 του Συντάγματος (Τζιβάρας σε: Τζέμος, 2015, σ.172-176).

Ο τομέας της εκπαίδευσης αποτελεί έως και σήμερα αρμοδιότητα των κρατών-μελών με την ΕΕ να περιορίζεται σε υποστηρικτικές δράσεις. Η Συνθήκη του Μάαστριχτ εισήγαγε ειδικό κεφάλαιο για την παιδεία, την επαγγελματική εκπαίδευση και τη νεολαία (Α165-166 ΣυνθΛΕΕ), στο οποίο ορίζονται οι στόχοι της στον τομέα αυτό αλλά και τα μέσα επίτευξής τους (Παπαγιάννης, 2011, σ.656). Παρά την υποστηρικτική αρμοδιότητά της, η ΕΕ έχει επιδείξει ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε ζητήματα εκπαιδευτικής πολιτικής, με χαρακτηριστικό παράδειγμα την Στρατηγική της Λισαβόνας και εν συνεχεία της «Ευρώπης 2020», όπου η εκπαίδευση και η κατάρτιση είναι καίριας σημασίας.

4.1.2. Ανάλυση περιεχομένου

Στο Α14 διασφαλίζεται το δικαίωμα στην εκπαίδευση, το οποίο περιλαμβάνει την ευχέρεια δωρεάν παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης και το δικαίωμα πρόσβασης στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση. Με τις δύο ως άνω ρητές αναφορές το γενικό δικαίωμα της εκπαίδευσης, όπως προβλέπεται στην ΕΣΔΑ, εμπλουτίζεται και διευρύνεται το πεδίο εφαρμογής του (Wallace and Shaw in: Hervey and Kenner, 2003, p.236).

Αναλυτικότερα, η αρχή του δωρεάν χαρακτήρα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης⁴¹ συνεπάγεται ότι ο καθένας πρέπει να έχει τη δυνατότητα πρόσβασης σε εκπαιδευτικό ίδρυμα που παρέχει δωρεάν υπηρεσίες, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι: α) επιβάλλεται σε

³⁹ Επομένως βρίσκει πεδίο εφαρμογής το Α52§4.

⁴⁰ Α26 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, στο Α13 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, στα άρθρα 28 και 29 της Διεθνούς Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού καθώς και στο Α5 της Σύμβασης της Unesco.

⁴¹ Δωρεάν παιδεία σημαίνει μη καταβολή διδάκτρων και δωρεάν παροχή των στοιχειωδών απαραίτητων για τη συμμετοχή στην εκπαιδευτική διαδικασία διδακτικών μέσων (βλ. Χρυσόγονος, 2006, σ.338).

όλα τα ιδρύματα, κυρίως τα ιδιωτικά, που προσφέρουν εκπαίδευση ή επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση, να προσφέρουν δωρεάν υπηρεσίες και β) απαγορεύονται ορισμένες μορφές διδασκαλίας να παρέχονται επί πληρωμή, εφόσον το Κράτος λαμβάνει μέτρα για να χορηγήσει οικονομική αντιστάθμιση (Επεξηγήσεις ΧΘΔΕΕ).

Το δικαίωμα της παιδείας δεν περιλαμβάνει μόνο το δικαίωμα μάθησης για τους μαθητές αλλά και το δικαίωμα των γονέων να «εξασφαλίσουν την εκπαίδευση και τη μόρφωση των τέκνων τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και παιδαγωγικές πεποιθήσεις τους», που προβλέπεται στην τρίτη παράγραφο του Α14 και που στην πράξη έγκειται στην ελευθερία επιλογής εκπαιδευτηρίου (είδος, τόπος, συγκεκριμένο εκπαιδευτήριο) καθώς και στην ελευθερία επιλογής της θρησκευτικής και φιλοσοφικής κατεύθυνσης της παιδείας (Δαγτόγλου, 2012, σ.687).

Στην ίδια παράγραφο κατοχυρώνεται επίσης το δικαίωμα ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων στο οποίο πρέπει να θεωρηθεί ότι περιλαμβάνεται «το δικαίωμα του ιδιοκτήτη να διαμορφώνει τη φυσιογνωμία του σχολείου του, τόσο από την άποψη του περιεχομένου της διδασκαλίας όσο και από την άποψη του διδακτικού προσωπικού, προκειμένου να προαχθεί ο πολυφωνικός χαρακτήρας της εκπαίδευσης» (Χρυσόγονος, 2006, σ.354-355). Η ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων (δημόσιων ή ιδιωτικών), κατοχυρώνεται ως μορφή επιχειρηματικής ελευθερίας, όμως περιορίζεται από τις δημοκρατικές αρχές και ασκείται σύμφωνα με τις οριζόμενες στις εθνικές νομοθεσίες διαδικασίες (Επεξηγήσεις ΧΘΔΕΕ).

4.1.3. Φορείς-Αποδέκτες-Περιορισμοί

Φορείς του δικαιώματος της εκπαίδευσης είναι οι μαθητές, οι γονείς, οι καθηγητές αλλά και οι εργαζόμενοι στο πλαίσιο της συνεχούς επαγγελματικής κατάρτισης (Τζιβάρας σε: Τζέμος, 2015, σ.182). Αποδέκτες του δικαιώματος, βάσει του Α51§1 του Χάρτη, είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο.

Στην τρίτη παράγραφο ορίζεται ρητά ο σεβασμός των εθνικών νομοθεσιών, επομένως εφαρμόζεται το Α52§6 ως ερμηνευτικός κανόνας. Ταυτόχρονα, οι όποιοι περιορισμοί πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις γενικές προδιαγραφές που ορίζει το Α52§1.

4.1.4. Σχετική νομολογία

Η πλούσια νομολογία που έχει αναπτύξει το ΔΕΕ αναφορικά με ζητήματα εκπαίδευσης σχετίζεται κυρίως με την ελεύθερη κυκλοφορία προσώπων και την ευρωπαϊκή ιθαγένεια.

Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση C-9/74/σκ.3 στην οποία το ΔΕΚ επεσήμανε ότι τα παιδιά των εργαζομένων μεταναστών σε άλλο κράτος-μέλος χρήζουν ίσης μεταχείρισης με τους ημεδαπούς όσον αφορά την πρόσβασή τους στην εκπαίδευση και την επαγγελματική κατάρτιση. Επομένως, τα κράτη-μέλη οφείλουν να ενθαρρύνουν πρωτοβουλίες για την καλύτερη παρακολούθηση των μαθημάτων. Δεδομένου τούτου, το ΔΕΚ επέκτεινε το ως άνω δικαίωμα και σε ευρύτερες κοινωνικές παροχές-ευεργετήματα, που αποσκοπούν στη διευκόλυνση της φοίτησης, εν προκειμένω στο εκπαιδευτικό βοήθημα (σκ.4) (FRA, 2015, p.169).

Βαρύνουσας σημασίας ήταν η υπόθεση C-413/99 στην οποία το ΔΕΚ υποστήριξε ότι η σπουδαιότητα της εξασφάλισης της συνέχειας στην εκπαίδευση των παιδιών, επιβάλλει τη διαμονή της οικογένειας στο κράτος υποδοχής για όσο διάστημα διαρκούν οι σπουδές ενός παιδιού μετανάστη, παρά το γεγονός ότι ο τελευταίος μπορεί να έχει απωλέσει την ιδιότητα του διακινούμενου εργαζόμενου. Το εν λόγω δικαίωμα κατοχυρώθηκε αρκετά χρόνια αργότερα στο A12§3 της Οδηγίας 2004/38/EK (FRA, 2015, p.170-171).

Τέλος, σημείο τομή υπήρξε η υπόθεση C-293/83, στην οποία το Δικαστήριο επέκτεινε την εφαρμογή της διάταξης για την απαγόρευση των διακρίσεων (A18ΣυνθΛΕΕ) και σε θέματα εισαγωγής των πολιτών της Ένωσης σε εκπαιδευτικά ιδρύματα όλων των βαθμίδων (Παπαγιάννης, 2011, σ.655). Το ΔΕΚ υπενθύμισε ότι η κοινή πολιτική επαγγελματικής εκπαίδευσης στοχεύει στην ελεύθερη κυκλοφορία των προσώπων, στην κινητικότητα του εργατικού δυναμικού και στη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου των εργαζομένων (σκ.23). Στο πλαίσιο αυτό, απεφάνθη ότι η επιβολή διδάκτρων για την πρόσβαση σε κύκλους μαθημάτων στην επαγγελματική εκπαίδευση συνιστά διάκριση λόγω ιθαγένειας, εφόσον η ίδια επιβάρυνση δεν επιβάλλεται και στους ημεδαπούς σπουδαστές (σκ.26).

4.2. Άρθρο 34-Κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή

4.2.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Σύμφωνα με τις επεξηγήσεις του Χάρτη, η αρχή που προβλέπεται στην πρώτη παράγραφο βασίζεται στα άρθρα 153 και 156 της ΣυνθΛΕΕ, στο A12 του ΕΚΧ και το σημείο 10 του ΚΧΘΚΔΕ. Η δεύτερη παράγραφος βασίζεται στα άρθρα 12§4 και 13 του ΕΚΧ, στο σημείο 2 του ΚΧΘΚΔΕ και αντικατοπτρίζει τους κανόνες που απορρέουν από τους Κανονισμούς 1408/71 και 1612/68. Τέλος, η τρίτη παράγραφος εμπνέεται από το

A13 του ΕΚΧ, τα άρθρα 30 και 31 του ΑΕΚΧ καθώς και από το σημείο 10 του ΚΧΘΚΔΕ. Αντίστοιχα δικαιώματα διασφαλίζονται σε Διεθνείς Συμβάσεις⁴² και σε εθνικό επίπεδο στα άρθρα 21 και 22 του Συντάγματος (Πούλου, 2015, σ.403-405). Οι αρμοδιότητες της ΕΕ στο πεδίο της κοινωνικής ασφάλισης αφορούν αποκλειστικά στον συντονισμό των εθνικών κοινωνικοασφαλιστικών συστημάτων και την εναρμόνισή τους σε ζητήματα φύλου⁴³ (Αμίτσης, 2017, σ.30).

4.2.2. Ανάλυση περιεχομένου

Στο Α34 διασφαλίζονται οι δύο βασικοί πυλώνες της κοινωνικής προστασίας, η κοινωνική ασφάλιση και η κοινωνική αρωγή⁴⁴ καθώς και το δικαίωμα της ίσης μεταχείρισης στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στα κοινωνικά πλεονεκτήματα μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών.

Αναλυτικότερα, το δικαίωμα πρόσβασης στις παροχές της κοινωνικής ασφάλισης και στις κοινωνικές υπηρεσίες, που προστατεύουν από τους αναφερόμενους κοινωνικούς κινδύνους (μητρότητα⁴⁵, ασθένεια, εργατικό ατύχημα, εξάρτηση, γήρας, απώλεια απασχόλησης), αναγνωρίζεται ως αρχή την οποία η Ένωση οφείλει να τηρεί. Συνεπώς, η Ένωση στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων της, οι οποίες στον τομέα της κοινωνικής προστασίας είναι μόνο υποστηρικτικές και συντονιστικές⁴⁶, οφείλει να απέχει από κάθε είδους δράση που με οποιοδήποτε τρόπο θα περιόριζε τα ως άνω δικαιώματα, όπως προβλέπονται από τα εθνικά δίκαια. Η μνεία των κοινωνικών υπηρεσιών, δηλαδή των υπηρεσιών που έχουν συσταθεί για να εξασφαλίσουν ορισμένες παροχές⁴⁷, αφορά τις ήδη υπάρχουσες και δε συνεπάγεται την υποχρέωση δημιουργίας τους από τα κράτη-μέλη. (Επεξηγήσεις ΧΘΔΕΕ). Ως εκ τούτου, δεν γεννάται νέο δικαίωμα περί παροχής κοινωνικής ασφάλισης ή κοινωνικών υπηρεσιών εκ μέρους των κρατών αλλά κατοχυρώνεται το δικαίωμα ισότιμης πρόσβασης σε αυτές.

⁴² Στα άρθρα 22 και 25 της Οικουμενικής Διακήρυξης του ΟΗΕ και στο Α9 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα. Σε επίπεδο ΕΣΔΑ δεν εμπεριέχεται αντίστοιχη διάταξη, ωστόσο υποθέσεις που αφορούν ζητήματα κοινωνικής ασφάλισης έχουν εξεταστεί από το ΕΔΔΑ στο πλαίσιο του δικαιώματος της ιδιοκτησίας και της απαγόρευσης διακρίσεων.

⁴³ Κανονισμός 883/2004-Οδηγίες 79/7 ΕΟΚ και 86/613 ΕΟΚ.

⁴⁴ Αντιστοίχως, ο ΕΚΧ χρησιμοποιεί τον όρο «κοινωνική ασφάλεια» για την κοινωνική ασφάλιση και τον ατυχή όρο «κοινωνική αντίληψη» για την κοινωνική πρόνοια.

⁴⁵ Η μητρότητα, σύμφωνα με τις επεξηγήσεις του Χάρτη, νοείται όπως στο Α33, δηλαδή καλύπτει την περίοδο από τη σύλληψη έως τον θηλασμό.

⁴⁶ Βλ. άρθρα 153 και 156 της ΣυνθΛΕΕ.

⁴⁷ Πρόκειται για υπηρεσίες που δρουν συμπληρωματικά προς τις οικονομικές παροχές της κοινωνικής ασφάλισης. Στην προπαρασκευαστική Συνέλευση είχαν αναφερθεί ως παραδείγματα οι οικιακές βοηθοί, η περίθαλψη, η προσφορά γευμάτων και η προληπτική συμβουλευτική για τα παιδιά (Πούλου, 2015, σ.409).

Στη δεύτερη παράγραφο του άρθρου κατοχυρώνεται το δικαίωμα κάθε προσώπου, που διαμένει και διακινείται νομίμως εντός της Ένωσης, στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικών πλεονεκτημάτων. Και στην περίπτωση αυτή, δεν υφίσταται υποχρέωση θέσπισης συγκεκριμένων παροχών και πλεονεκτημάτων, αλλά αξίωση ίσης μεταχείρισης των φορέων του δικαιώματος με τους ημεδαπούς, δηλαδή η χωρίς διακρίσεις χορήγησή τους (White in: Peers et al., 2014, p.938).

Στην τελευταία παράγραφο του άρθρου κατοχυρώνεται το δικαίωμα κοινωνικής αρωγής και στεγαστικής βοήθειας προς εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης για όσους δε διαθέτουν επαρκείς πόρους. Ανώτερο σκοπό αποτελεί η καταπολέμηση του κοινωνικού αποκλεισμού και της φτώχειας. Η διάταξη εμφανίζει αρκετά κοινά χαρακτηριστικά με αυτήν της πρώτης παραγράφου, δεδομένου ότι κατατάσσεται ως αρχή. Επιπλέον, δε θεμελιώνεται αξίωση παροχής αλλά επισημαίνεται η υποχρέωση της Ένωσης να απέχει από παρεμβάσεις στα ως άνω δικαιώματα, όπως προβλέπονται από τα εθνικά δίκαια. Όσον αφορά στις έννοιες της διάταξης πρέπει να σημειωθεί ότι: α) η έννοια της κοινωνικής αρωγής δεν είναι εδραιωμένη στο ενωσιακό δίκαιο, β) η έννοια της αξιοπρεπούς διαβίωσης δεν έχει οριστεί από το ΔΕΕ και γ) η έννοια της παροχής στεγαστικής βοήθειας νοείται ως βοήθεια υπό τη μορφή επιδόματος (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.414).

Πρέπει τέλος να διευκρινιστεί ότι η ειδοποιός διαφορά μεταξύ κοινωνικών παροχών και κοινωνικής αρωγής έγκειται στο ότι κοινωνικές παροχές καταβάλλονται κατόπιν ασφαλιστικών εισφορών, ενώ τα κοινωνικά βοηθήματα χρηματοδοτούνται από τη φορολογία και προσφέρονται ως ένα ελάχιστο δίκτυ ασφαλείας σε όλους όσους τα έχουν ανάγκη (Tooze in: Hervey and Kenner, 2003, p.183).

4.2.3. Φορείς-Αποδέκτες-Περιορισμοί

Φορείς του δικαιώματος πρόσβασης στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στις κοινωνικές υπηρεσίες είναι όλοι οι ασφαλισμένοι. Στην κατηγορία αυτή μπορεί να ανήκουν εργαζόμενοι που παρέχουν εξαρτημένη εργασία, ελεύθεροι επαγγελματίες ή και υπήκοοι τρίτων χωρών που έχουν καταβάλει ασφαλιστικές εισφορές (Πούλου, 2015, σ.407). Φορείς του δικαιώματος πρόσβασης στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και κοινωνικών πλεονεκτημάτων είναι κάθε πρόσωπο που διαμένει και διακινείται νομίμως εντός της Ένωσης, ενώ φορείς του δικαιώματος κοινωνικής αρωγής και στεγαστικής συνδρομής είναι όλα τα φυσικά πρόσωπα ανεξαρτήτως ιθαγένειας. Αποδέκτες των

δικαιωμάτων, βάσει του Α51§1 του Χάρτη, είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο.

Τέλος, η επανάληψη της ρήτρας «σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται στο δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές», που παρατηρείται στο σύνολο των διατάξεων του άρθρου, συνεπάγεται ότι ο ενωσιακός και εθνικός νομοθέτης είναι υπεύθυνοι να καθορίσουν το εύρος των παροχών, των προϋποθέσεων και των δικαιούχων. Επομένως, εφαρμόζεται το Α52§6 ως ερμηνευτικός κανόνας. Ταυτόχρονα, οι όποιοι περιορισμοί πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις γενικές προδιαγραφές που ορίζει το Α52§1.

4.2.4. Σχετική νομολογία

Το Δικαστήριο έχει τονίσει επανειλημμένως την αρμοδιότητα των κρατών-μελών να διαρρυθμίζουν τα συστήματα κοινωνικής ασφάλισης, καθορίζοντας τις προϋποθέσεις του δικαιώματος ή της υποχρεωτικής υπαγωγής σε σύστημα κοινωνικής ασφάλισης καθώς και τις προϋποθέσεις χορήγησης δικαιώματος προς λήψη παροχών (ενδεικτικά C-92/02/σκ.31). Στο πλαίσιο αυτό έχει ορίσει ως κοινωνική μια παροχή «εφόσον χορηγείται χωρίς οποιαδήποτε ατομική και εισάγουσα διακρίσεις στάθμιση των ατομικών αναγκών, στους δικαιούχους βάσει μιας από το νόμο καθοριζόμενης καταστάσεως» (ενδεικτικά C-215/99/σκ.25) (Πούλου σε: Τζέμος, 2015, σ.408-409).

Αναφορικά με την έννοια των «κοινωνικών πλεονεκτημάτων», έχουν νομολογικά οριστεί ως «εκείνα τα πλεονεκτήματα που ανεξαρτήτως του αν συνδέονται ή όχι με σύμβαση εργασίας, αναγνωρίζονται γενικά στους ημεδαπούς εργαζομένους, λόγω κυρίως της αντικειμενικής ιδιότητάς τους ως εργαζομένων ή λόγω του ότι έχουν απλώς την κατοικία τους στο εθνικό έδαφος και που η επέκτασή τους στους εργαζόμενους, υπηκόους άλλων κρατών-μελών, εμφανίζεται επομένως ικανή να διευκολύνει την κινητικότητα τους στο εσωτερικό της Κοινότητας» (βλ. C-249/83/σκ.20). Στο πλαίσιο της ελεύθερης κυκλοφορίας το Δικαστήριο, ερμηνεύοντας διασταλτικώς, έχει κρίνει ότι το κοινωνικό πλεονέκτημα δύναται να αφορά κάθετί, που βοηθάει τον διακινούμενο εργαζόμενο στην ενσωμάτωσή του στο κράτος υποδοχής π.χ.: ενίσχυση σπουδών (υπόθεση C-235/87) ή κάρτες μειωμένων κομίστρων (υπόθεση C-32/75) (Πούλου, 2015, σ.412).

Στο πλαίσιο της τρίτης παραγράφου του άρθρου, χαρακτηριστική είναι η υπόθεση C-571/10, όπου το Δικαστήριο ενέταξε την παροχή στεγαστικής βοήθειας στα «βασικά

πλεονεκτήματα» που οφείλουν τα κράτη-μέλη στους επί μακρόν διαμένοντες υπηκόους τρίτων χωρών, σύμφωνα με τη Οδηγία 2003/109/EK (White in: Peers et al., 2014, p.940).

4.3. Άρθρο 35-Προστασία της υγείας

4.3.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Σύμφωνα με τις επεξηγήσεις του Χάρτη οι αρχές που περιέχονται στο άρθρο βασίζονται στο A168ΣυνθΛΕΕ καθώς και στα άρθρα 11 και 13 του ΕΚΧ. Αναφορά στο δικαίωμα της υγείας εντοπίζεται σε διάφορες Διεθνείς Συμβάσεις⁴⁸ καθώς και στα A5§5 και A21§3 του ελληνικού Συντάγματος (Φυτράκης σε: Τζέμος, 2015, σ.418).

Η αρμοδιότητα της ΕΕ στο πεδίο της υγείας είναι συμπληρωματική και η μέχρι τώρα δραστηριότητά της πραγματώνεται μέσω μη νομικά δεσμευτικών πράξεων όπως π.χ. συστάσεις, προγράμματα δράσεις, κ.λπ., με εξαίρεση την έκδοση δεσμευτικών πράξεων σε θέματα που αφορούν την παραγωγή προϊόντων και την αντίστοιχη προστασία της υγείας των ανθρώπων (Παπαγιάννης, 2011, σ.664).

4.3.2. Ανάλυση περιεχομένου

Στο Προοίμιο του Καταστατικού Χάρτη του Παγκόσμιου Οργανισμού Υγείας η υγεία ορίζεται ως «η κατάσταση της πλήρους σωματικής, ψυχικής και κοινωνικής ευεξίας και όχι απλώς η απουσία νόσου ή αναπηρίας». Ως εκ τούτου, το δικαίωμα της υγείας ξεπερνά την απλή απαίτηση για θεραπεία από κάποια ασθένεια κατοχυρώνοντας αξιώσεις τόσο για λήψη κατάλληλων μέτρων προστασίας όσο και για αποχή από οποιαδήποτε ενέργεια εις βάρος του παραπάνω σκοπού (Κατρούγκαλος, 2006, σ.175).

Συγκεκριμένα, στο πρώτο εδάφιο κατοχυρώνεται το δικαίωμα κάθε προσώπου σε υπηρεσίες υγείας, το οποίο διακρίνεται στο δικαίωμα πρόσβασης σε θέματα πρόληψης υγείας και στο δικαίωμα απόλαυσης ιατρικής περίθαλψης. Η πρόληψη σε θέματα υγείας περιλαμβάνει ενημερωτικά μέτρα όπως π.χ. δράσεις εμβολιασμού, ενώ ως ιατρική περίθαλψη νοείται «η εν γένει ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, δηλαδή η διάγνωση, η θεραπεία και η αποκατάσταση των ασθενών» (Φυτράκης σε: Τζέμος, 2015, σ.423). Σε κάθε περίπτωση το δικαίωμα στην υγεία περιλαμβάνει τουλάχιστον την πρόσβαση στη στοιχειώδη πρωτοβάθμια περίθαλψη υγείας και στην πρωτοβάθμια επείγουσα ιατρική

⁴⁸ Στο A25§1 της Οικουμενικής Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, στο A12 του Διεθνούς Συμφώνου για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα, στο A24 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στο A25 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρίες καθώς και στο A3 της Σύμβασης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα και την Βιοϊατρική.

περίθαλψη, έτσι ώστε να εξασφαλίζεται ο βασικός πυρήνας της ιατροφαρμακευτικής περίθαλψης για όλους ανεξαιρέτως τους ανθρώπους (FRA, 2011, p.71).

Η δεύτερη φράση του άρθρου αναπαράγει την πρώτη φράση του Α168§1 της ΣυνθΛΕΕ, η οποία συνεχίζεται ως εξής: «Η δράση της Ένωσης, η οποία συμπληρώνει τις εθνικές πολιτικές, αποβλέπει στη βελτίωση της δημόσιας υγείας, καθώς και στην πρόληψη της ασθένειας σε όλες τις μορφές της και στην αποτροπή των πηγών κινδύνου για τη σωματική και ψυχική υγεία. Η δράση αυτή καλύπτει την καταπολέμηση των μεγάλων πληγών της ανθρωπότητας στον τομέα της υγείας, ευνοώντας τη διερεύνηση των αιτίων τους, της μετάδοσης και της πρόληψής τους, καθώς και την ενημέρωση και τη διαπαιδαγώγηση στον τομέα της υγείας καθώς και στην επαγρύπνηση για τις σοβαρές διασυννοριακές απειλές κατά της υγείας, την κήρυξη συναγερμού σε περίπτωση τέτοιων απειλών και την καταπολέμησή τους. Η Ένωση συμπληρώνει τη δράση των κρατών-μελών για τη μείωση της βλάβης που προκαλούν στην υγεία τα ναρκωτικά, συμπεριλαμβανομένης της ενημέρωσης και της πρόληψης».

4.3.3. Φορείς-Αποδέκτες-Περιορισμοί

Φορείς του δικαιώματος είναι όλα τα πρόσωπα ανεξαρτήτως ιθαγένειας, εφόσον δεν τίθενται περιορισμοί κατοικίας ή νόμιμης διακίνησης εντός της Ένωσης όπως συμβαίνει στο δικαίωμα της κοινωνικής ασφάλισης (Τσαντίλας σε: Βλαχόπουλος, 2017, σ.509). Αποδέκτες του δικαιώματος, βάσει του Α51§1 του Χάρτη, είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο.

Εφόσον η διάταξη διασφαλίζει αρχές που εξασφαλίζονται «σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές», εφαρμόζονται ως ερμηνευτικοί κανόνες οι παράγραφοι 5 και 6 του Α52. Ταυτόχρονα, οι όποιοι περιορισμοί πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις γενικές προδιαγραφές που ορίζει το Α52§1.

4.3.4. Σχετική νομολογία

Είναι γεγονός ότι η σχετική με το Α35 νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου είναι περιορισμένη (Hervey and McHale in: Peers et al., 2014, p.958). Ωστόσο, το ΔΕΕ έχει ρητά αναγνωρίσει την υπεροχή της προστασίας της υγείας, γεγονός που συχνά την καθιστά βάση περιορισμών οικονομικών ελευθεριών αλλά και δικαιωμάτων (Φυτράκης σε: Τζέμος, 2015, σ.419).

Όπως προαναφέρθηκε, η υγεία αποτελεί το υπέρτατο αγαθό και πρέπει να εξασφαλίζεται σε όλα τα φυσικά πρόσωπα ανεξαρτήτως ιθαγένειας. Την άποψη αυτή

υποστήριξε ο Γενικός Εισαγγελέας Colomer στις προτάσεις του επί της υπόθεσης C-445/05, ο οποίος τόνισε ότι η πρόσβαση στην υγεία πρέπει να εξαρτάται από την ανάγκη ιατρικής φροντίδας και να αποσυνδέεται από την οικονομική δυνατότητα του ατόμου να ανταποκριθεί στις υποχρεώσεις του στο σύστημα κοινωνικής ασφάλειας (Μαργαρίτης, 2006, σ.203). Συγκεκριμένα, στη σκ. 40 των προτάσεων του αναφέρεται ότι: «ακριβώς επειδή η υγεία αποτελεί υπέρτατο αγαθό, δεν μπορεί να αντιμετωπίζεται αποκλειστικά από τη σκοπιά των κοινωνικών δαπανών και των λανθανουσών οικονομικών δυσκολιών. Το δικαίωμα αυτό έχει προσωπική χροιά, πέραν της σχέσεως μεταξύ του ενδιαφερομένου προσώπου και της κοινωνικής ασφαλίσεως, οπότε το Δικαστήριο δεν μπορεί να αγνοήσει την πτυχή αυτή». Το Δικαστήριο, υιοθετώντας την ως άνω άποψη, θεώρησε την επίμαχη νομοθετική ρύθμιση ως δυσανάλογα περιορίζουσα την ελευθερία παροχής υπηρεσιών.

Έχει επίσης αναγνωριστεί νομολογιακά ότι η παροχή υπηρεσιών υγείας αποτελεί ειδικότερη έκφανση της παροχής εν γένει οικονομικών υπηρεσιών (ενδεικτικά υπόθεση C-158/96). Ως εκ τούτου, εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής των διατάξεων περί ελεύθερης παροχής υπηρεσιών (Μαργαρίτης, 2016, σ.203). Στην εν λόγω υπόθεση το Δικαστήριο τόνισε το γεγονός ότι «τα κράτη-μέλη έχουν τη δυνατότητα να επιβάλλουν περιορισμούς στην ελεύθερη παροχή υπηρεσιών για λόγους δημόσιας υγείας. Εντούτοις, η δυνατότητα αυτή δεν επιτρέπει στα κράτη-μέλη να εξαιρούν τον τομέα της δημόσιας υγείας, τόσο ως οικονομικό τομέα όσο και από άποψη ελεύθερης παροχής υπηρεσιών, από τη θεμελιώδη αρχή της ελεύθερης κυκλοφορίας» (σκ.45-46).

Κεφάλαιο 5^ο- Δικαιώματα ευάλωτων πληθυσμιακών ομάδων

5.1. Άρθρο 25-Δικαίωμα των ηλικιωμένων

5.1.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Βάσει των επεξηγήσεων του Χάρτη το άρθρο εμπνέεται από το A23 του ΑΕΚΧ και από τα σημεία 24 και 25 του ΚΧΘΚΔΕ. Διατάξεις για την προστασία του γήρατος εντοπίζονται σε διάφορες Διεθνείς Συμβάσεις⁴⁹ καθώς και στο A21§3 του ελληνικού Συντάγματος (Κουρουτάκης σε: Τζέμος, 2015, σ.318). Παρά την προστασία που προβλέπεται στα διάφορα διεθνή κείμενα για τα ηλικιωμένα άτομα, δυστυχώς δεν υπάρχει έως σήμερα μια Σύμβαση που να εστιάζει αποκλειστικά στα δικαιώματά τους. Η σύναψη μιας τέτοιας Σύμβασης κρίνεται απαραίτητη, λόγω της ευάλωτης φύσης των ηλικιωμένων ατόμων σε συνδυασμό με την έντονη γήρανση του πληθυσμού, που παρατηρείται παγκοσμίως (Υπουργείο Δικαιοσύνης, 2014).

5.1.2. Ανάλυση περιεχομένου

Το A25 εντάσσεται στο κεφάλαιο περί ισότητας, ώστε να τονιστεί η ανάγκη για προαγωγή της ισότητας και απαγόρευσης των διακρίσεων στα ηλικιωμένα πρόσωπα. Παρά την αναγνώριση των ζητημάτων ισότητας και διακρίσεων που εγείρονται για την πληθυσμιακή αυτή ομάδα, η διατύπωση του άρθρου οδηγεί στο συμπέρασμα ότι δε θεμελιώνεται αξίωση για λήψη σχετικών μέτρων. Ωστόσο, διασφαλίζεται η υποχρέωση της Ένωσης και των κρατών-μελών να απέχουν από νομοθεσίες και πολιτικές, που θα μπορούσαν να θίξουν τα συμφέροντα των ηλικιωμένων (Bell in: Hervey and Kenner, 2003, p.106).

Στο A25 διασφαλίζεται το δικαίωμα των ηλικιωμένων σε μια αξιοπρεπή και ανεξάρτητη ζωή καθώς και το δικαίωμα συμμετοχής τους στον κοινωνικό και πολιτιστικό βίο. Οι επεξηγήσεις του Χάρτη διευκρινίζουν ότι καλύπτεται και η συμμετοχή τους στον πολιτικό βίο. Οι έννοιες της αξιοπρέπειας, της αυτονομίας και της συμμετοχής συνδέονται άρρηκτα μεταξύ τους καθώς ουσιαστικά η μία προϋποθέτει την άλλη.

Για την πραγματική απόλαυση των δικαιωμάτων των ηλικιωμένων ατόμων απαιτούνται μέτρα και πολιτικές, κυρίως από την πλευρά των κρατών-μελών, δεδομένου ότι οι αρμοδιότητες της Ένωσης στον τομέα αυτόν είναι περιορισμένες. Τα μέτρα αυτά,

⁴⁹ Στο A25 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, στο A7 της Σύμβασης για την Προστασία των Δικαιωμάτων των Μεταναστών και των Μελών των Οικογενειών τους καθώς και στο A18 του Αφρικανικού Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών.

που πρέπει να εξασφαλίσουν στα ηλικιωμένα άτομα τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την πραγμάτωση των δικαιωμάτων τους, περιλαμβάνουν ενδεικτικά: επαρκή κοινωνική προστασία, ιατρική και υγειονομική περίθαλψη, πρόσβαση στη δια βίου εκπαίδευση και σε κοινωνικές υπηρεσίες καθώς και προστασία από κάθε μορφής κακοποίησης (O'Sinneide in: Peers et al., 2014, p.705).

5.1.3. Φορείς-Αποδέκτες-Περιορισμοί

Δεδομένου ότι στη διάταξη δεν ορίζεται η έννοια των ηλικιωμένων, θα μπορούσε να υιοθετηθεί η έννοια του ηλικιωμένου όπως αυτή προσδιορίζεται από τον ΚΧΘΔΚΕ, με μέτρο αναφοράς την συνταξιοδοτική ηλικία. Ωστόσο, η ηλικία συνταξιοδότησης δεν αποτελεί μια σαφώς καθορισμένη έννοια εφόσον: α) παρατηρούνται αποκλίσεις από επάγγελμα σε επάγγελμα και β) ορισμένα άτομα εξακολουθούν να συμμετέχουν ενεργά στην αγορά εργασίας και πέραν αυτής. Ως εκ τούτου, φορείς του Α25 πρέπει να είναι μια πολύ ευρύτερη ομάδα από αυτή που περιλαμβάνει μόνο όσους έχουν φτάσει ή πλησιάζουν την ηλικία συνταξιοδότησης. Βάσει των παραπάνω, φορείς του δικαιώματος είναι το σύνολο των ηλικιωμένων ατόμων (υπό την έννοια της προχωρημένης ηλικίας), ανεξαρτήτως ιθαγένειας, συνταξιοδότησης και εξάρτησής τους ή μη από τρίτους (O'Sinneide in: Peers et al., 2014, p.704-705).

Αποδέκτες του δικαιώματος, βάσει του Α51§1 του Χάρτη, είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο. Στην περίπτωση του Α25 βρίσκει πεδίο εφαρμογής το Α52§5, στις επεξηγήσεις του οποίου ορίζεται ρητά η εν λόγω διάταξη ως αρχή. Ταυτόχρονα, οι όποιοι περιορισμοί πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις γενικές προδιαγραφές που ορίζει το Α52§1.

5.1.4. Σχετική νομολογία

Η νομολογία που έχει διαμορφώσει το ΔΕΕ έως σήμερα αφορά κυρίως στην ηλικία συνταξιοδότησης συναρτήσει της Οδηγίας 2000/78 για την ίση μεταχείριση στην εργασία και την απασχόληση (Κουρουτάκης σε: Τζέμος, 2015, σ.319). Στο πλαίσιο αυτό, το Δικαστήριο έκρινε έγκυρη ρήτρα υποχρεωτικής συνταξιοδότησης, που περιλαμβάνεται σε συλλογική σύμβαση εργασίας και απαιτεί ως μοναδικό κριτήριο προϋπόθεση για συνταξιοδότηση τη συμπλήρωση του 65^{ου} έτους ηλικίας. Το εν λόγω εθνικό μέτρο θεωρήθηκε ως αντικειμενικό και λογικό στο πλαίσιο του εθνικού δικαίου, εφόσον δικαιολογείται από θεμιτό στόχο αναγόμενο στην πολιτική απασχόλησης και στην αγορά εργασίας, τηρουμένης πάντα της αρχής της αναλογικότητας (υπόθεση C-411/05/σκ./77).

Εν αντιθέσει, σε αντίστοιχη περίπτωση, το Δικαστήριο υποστήριξε ότι ρήτρα αυτοδίκαιης λύσης των συμβάσεων εργασίας στα 60 έτη, που υποχρεώνει σε πρόωρη συνταξιοδότηση τους πιλότους συγκεκριμένης αεροπορικής εταιρείας, είναι ασυμβίβαστη με την οδηγία. Συγκεκριμένα, το Δικαστήριο απεφάνθη ότι: «ρήτρα συλλογικής σύμβασης εργασίας, όπως η επίδικη, που ορίζει στα 60 έτη το όριο ηλικίας πέραν του οποίου τεκμαίρεται ότι οι πιλότοι αερογραμμών δε βρίσκονται σε τέτοια φυσική κατάσταση ώστε να ασκούν το επάγγελμά τους, καίτοι οι εθνικές και οι Διεθνείς ρυθμίσεις ορίζουν στα 65 έτη το συγκεκριμένο όριο ηλικίας, δεν είναι μέτρο αναγκαίο για τη δημόσια ασφάλεια και την προστασία της υγείας» (C-447/09/σκ.84).

5.2. Άρθρο 26-Ένταξη των ατόμων με αναπηρίες

5.2.1. Συναφές θεσμικό πλαίσιο

Σύμφωνα με τις επεξηγήσεις του Χάρτη, η αρχή που περιέχεται στο άρθρο στηρίζεται στο A15 του ΕΚΧ και εμπνέεται από το σημείο 26 του ΚΧΘΚΔΕ. Σε διεθνές επίπεδο, το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρίες κατοχυρώνεται σε διάφορες Συμβάσεις⁵⁰, όχι όμως στην ΕΣΔΑ στην οποία το δικαίωμα διασφαλίζεται νομολογιακά μέσω της διάταξης του A8 περί του δικαιώματος στην ιδιωτική ζωή (Κουρουτάκης, 2015, σ.324-325). Σε εθνικό επίπεδο, η προστασία των δικαιωμάτων των ατόμων με αναπηρία (ΑμεΑ) κατοχυρώνεται στις παραγράφους 2, 3 και 6 του A21 του ελληνικού Συντάγματος.

5.2.2. Ανάλυση περιεχομένου

Στη Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία, που από το 2010 αποτελεί αναπόσπαστο τμήμα της ενωσιακής έννομης τάξης, ορίζεται ότι «στα άτομα με αναπηρία (ΑμεΑ) συμπεριλαμβάνονται άτομα με μακροχρόνιες σωματικές, νοητικές, πνευματικές ή αισθητηριακές βλάβες, οι οποίες σε αλληλεπίδραση με διάφορα εμπόδια δύνανται να παρεμποδίσουν την πλήρη και αποτελεσματική συμμετοχή τους στην κοινωνία σε ίση βάση με τους άλλους». Δεδομένου ότι η έννοια της αναπηρίας δε διευκρινίζεται από τον Χάρτη το ΔΕΕ υιοθετεί τον ως άνω ορισμό (Κουρουτάκης σε: Τζέμος, 2015, σ.326).

⁵⁰ Σε επίπεδο ΟΗΕ το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρίες κατοχυρώνεται στο A25 της Οικουμενικής Διακήρυξης για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα, στο A1 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία και στο A23 της Σύμβασης για τα Δικαιώματα του Παιδιού. Κατοχυρώνεται επίσης και στο A18 του Αφρικανικού Χάρτη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Λαών, ο οποίος αποτελεί περιφερειακή διεθνή σύμβαση.

Τη σπουδαιότητα της ένταξης των ΑμεΑ αναγνωρίζει το Α26, το οποίο εντάσσεται στο κεφάλαιο περί ισότητας, ώστε να τονιστεί η ανάγκη για προαγωγή της ισότητας και απαγόρευσης των άμεσων ή έμμεσων διακρίσεων στα ΑμεΑ. Άλλωστε το Α21 του ίδιου κεφαλαίου απαγορεύει κάθε μορφής διάκριση λόγω αναπηρίας.

Αναλυτικότερα, το Α26 αναγνωρίζει το δικαίωμα των ΑμεΑ να επωφελούνται από μέτρα που τους εξασφαλίζουν την αυτονομία, την ένταξη (κοινωνική και επαγγελματική) καθώς και τη συμμετοχή στον κοινοτικό βίο. Από τη διατύπωση του άρθρου προκύπτει ότι πρόκειται για αρχή που διασφαλίζει ότι τα ΑμεΑ μπορούν να επωφελούνται από ήδη υφιστάμενα μέτρα, που αποβλέπουν στην επίτευξη των παραπάνω στόχων. Πέραν της αναγνώρισης και του σεβασμού της εν λόγω αρχής η διάταξη φαίνεται να μη θεμελιώνει αξίωση έναντι της Ένωσης ή των κρατών-μελών για την εξασφάλιση των ως άνω μέτρων σε περίπτωση απουσίας τους (O'Brien in: Peers et al., 2014, p.735).

Οι έννοιες της αυτονομίας, της ένταξης και της συμμετοχής στον κοινοτικό βίο είναι παραπλήσιες και το περιεχόμενο τους αλληλοσυμπληρώνεται σε μεγάλο βαθμό. Συγκεκριμένα, η έννοια της αυτονομίας στη περίπτωση των ΑμεΑ σχετίζεται με την ύπαρξη επιλογών και τη δυνατότητα ελέγχου στη ζωή τους. Κάτι τέτοιο σε καμία περίπτωση δεν περιορίζεται στην έννοια της αποϊδρυματοποίησης, όπου και έχουν εστιαστεί οι περισσότερες πρωτοβουλίες, αλλά προϋποθέτει τη λήψη μέτρων σε ποικίλους τομείς (π.χ. εκπαίδευση, μεταφορές, περίθαλψη, πρόσβαση στη δικαιοσύνη, κ.λπ.), ώστε τα άτομα αυτά να είναι σε θέση να ζουν ανεξάρτητα και να συμμετέχουν σε όλες τις πτυχές της ζωής (FRA, 2012, p.7).

Αναφορικά με την επαγγελματική και κοινωνική ένταξη των ΑμεΑ είναι γεγονός ότι η εργασία αποτελεί τον βασικότερο μηχανισμό για την επίτευξή της. Στο πλαίσιο αυτό, η Οδηγία 2000/78/ΕΚ για την ίση μεταχείριση στην εργασία και την απασχόληση είναι καταλυτικής σημασίας, καθώς μόνο στον τομέα της εργασίας η ΕΕ έχει θεσπίσει ειδική νομοθεσία για την απαγόρευση των διακρίσεων στα ΑμεΑ (O'Brien in: Peers et al., 2014, p.729).

Τέλος, η συμμετοχή στον κοινοτικό βίο πρέπει να νοηθεί ως το σύνολο των δράσεων που μπορεί να αφορούν και ένα άτομο το οποίο δεν έχει κάποια αναπηρία. Αμφίβολο είναι εάν ερμηνευτικά προκύπτει ότι στη συμμετοχή στον κοινοτικό βίο συμπεριλαμβάνεται και το θεμελιώδες δικαίωμα συμμετοχής στην πολιτική ζωή, δεδομένου ότι παραλείπεται στις επεξηγήσεις του Χάρτη η φράση «η συμμετοχή στον κοινωνικό και πολιτιστικό βίο καλύπτει τη συμμετοχή στον πολιτικό βίο», που συναντάται στο Α25 (Κουρουτάκης σε: Τζέμος, 2015, σ.328).

5.2.3. Φορείς-Δικαιώματα-Περιορισμοί

Από τη διατύπωση του άρθρου προκύπτει ότι φορείς του δικαιώματος είναι τα ΑμεΑ. Ωστόσο, στην υπόθεση C-303/06 το Δικαστήριο έκρινε ότι το πεδίο προστασίας δύναται να επεκταθεί και σε τρίτα άτομα τα οποία είναι επιφορτισμένα με την φροντίδα τους (βλ. 5.2.4). Αποδέκτες του δικαιώματος, βάσει του Α51§1 του Χάρτη, είναι η ΕΕ και τα κράτη-μέλη όταν εφαρμόζουν το ενωσιακό δίκαιο.

Στην περίπτωση του Α26 βρίσκεται πεδίο εφαρμογής το Α52§5, στις επεξηγήσεις του οποίου ορίζεται ρητά η εν λόγω διάταξη ως αρχή. Ταυτόχρονα, οι όποιοι περιορισμοί πρέπει να είναι σύμφωνοι με τις γενικές προδιαγραφές που ορίζει το Α52§1.

5.2.4. Σχετική νομολογία

Το ΔΕΕ έχει επεξεργαστεί αρκετές υποθέσεις σε σχέση με την Οδηγία 2000/78/ΕΚ. Χαρακτηριστική είναι η υπόθεση C-13/05, στο πλαίσιο της οποίας το ΔΕΚ αφού όρισε την έννοια της ειδικής ανάγκης ως «μειονεκτικότητα, οφειλόμενη, ιδίως σε πάθηση φυσική, διανοητική ή ψυχική, κωλύουσα τη συμμετοχή του συγκεκριμένου ατόμου στον επαγγελματικό βίο» (σκ.43), απεφάνθη ότι η ασθένεια, που είθισται να διαρκεί μικρότερο χρονικό διάστημα δεν εμπίπτει στο πεδίο προστασίας της οδηγίας καθώς πρόκειται για διακριτή έννοια από αυτή της ειδικής ανάγκης. Στις συνεκδικασθείσες υποθέσεις C-335-337/11/σκ.93 το Δικαστήριο συμπλήρωσε ότι εφόσον ανίατη η ιάσιμη ασθένεια, ιατρικώς διαγνωσθείσα, έχει ως αποτέλεσμα μακροχρόνια μειονεκτικότητα, η ασθένεια ενδέχεται να συνιστά ειδική ανάγκη κατά την έννοια της Οδηγίας.

Καταλυτικής σημασίας υπήρξε και η απόφαση του ΔΕΚ στην υπόθεση C-303/06/σκ.64, σύμφωνα με την οποία στο πεδίο προστασίας της οδηγίας δύναται να εμπίπτουν και τρίτα άτομα, που αντιμετωπίζουν διακρίσεις λόγω της αναπηρίας του ατόμου ΑμεΑ με το οποίο σχετίζονται, αφού σκοπός της είναι να καταπολεμήσει όλες τις μορφές διακρίσεων λόγω ειδικών αναγκών (Νάσκου-Περράκη, 2015).

Τέλος, στην πρόσφατη υπόθεση C-354/13/σκ.65 το ΔΕΕ αναγνώρισε ότι η παχυσαρκία θα μπορούσε να θεωρηθεί ως αναπηρία στο πλαίσιο της Οδηγίας, εφόσον αυτή είναι έχει ως αποτέλεσμα μακροχρόνια μειονεκτικότητα που καθιστά δυσχερή την άσκηση της επαγγελματικής δραστηριότητας.

ΜΕΡΟΣ Γ΄: Επίλογος-Συμπεράσματα

Η νομολογιακή αναγνώριση των αρχών της υπεροχής και του άμεσου αποτελέσματος στην αυγή της δεκαετίας του '60 είχε ως συνέπεια τη συνεχή επέκταση των κοινοτικών αρμοδιοτήτων. Η ολοένα και μεγαλύτερη διείσδυση του κοινοτικού δικαίου στις εθνικές έννομες τάξεις προκάλεσε τις έντονες αντιδράσεις των εθνικών δικαστών οι οποίοι υποστήριζαν ότι, ελλείπει διάταξης για την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στις Συνθήκες, ήταν ανέφικτο να κρίνουν το κύρος του παράγωγου δικαίου. Επιπλέον, ισχυρίζονταν ότι σε περίπτωση που επιχειρούσαν να εφαρμόσουν τις σχετικές συνταγματικές προβλέψεις κατά πάσα πιθανότητα θα υφίστατο παραβίαση της αρχής της υπεροχής. Το ΔΕΚ αφουγκραζόμενο τις ανησυχίες των κρατών-μελών κι ενώ μέχρι τότε είχε υιοθετήσει μια διστακτική στάση στον τομέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων, προσηλωμένο στο γράμμα των Συνθηκών, αναγνώρισε το εν λόγω κενό προστασίας κατοχυρώνοντας στην υπόθεση Stauder (1969) την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων ως γενική αρχή του κοινοτικού δικαίου (Περάκης, 2015).

Στα χρόνια που ακολούθησαν το Δικαστήριο, με πυξίδα την ως άνω γενική αρχή, ακολούθησε μια συλλογιστική στον τομέα προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων εμπνεόμενο από τις συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών και τις σχετικές Διεθνείς Συμβάσεις, με την ΕΣΔΑ να διαθέτει πρωταγωνιστικό ρόλο. Ο άγραφος αυτός κατάλογος πηγών έμπνευσης του ΔΕΚ μετουσιώθηκε σε γραπτό νομικό κείμενο μέσω του ΧΘΔΕΕ, ο οποίος διακηρύχθηκε πανηγυρικά το 2000 στη Νίκαια της Γαλλίας. Ο Χάρτης, που συγκεντρώνει και καταγράφει θεμελιώδη ατομικά, πολιτικά αλλά και κοινωνικά δικαιώματα, περιεβλήθη με την πολυαναμενόμενη νομική δεσμευτικότητα ακριβώς εννέα έτη αργότερα μέσω της ΣυνθΛ.

Η αναβάθμιση της νομικής ισχύος του Χάρτη σε πρωτογενές ενωσιακό δίκαιο θωρακίζει ακόμη περισσότερο το πεδίο προστασίας των θεμελιωδών δικαιωμάτων εμπλουτίζοντας το νομικό οπλοστάσιο τόσο του ενωσιακού όσο και του εθνικού δικαστή. Πιο συγκεκριμένα, το γεγονός ότι ο Χάρτης κατέστη ισόκυρος με τις Συνθήκες είχε αυτομάτως ως συνέπεια τη θεσμική εξισορρόπηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων με τις οικονομικές ελευθερίες στις οποίες βασίστηκε η εσωτερική αγορά, ένας συμβιβασμός απολύτως απαραίτητος και αναγκαίος στο πλαίσιο της επέκτασης των αρμοδιοτήτων της ΕΕ. Στο σημείο αυτό πρέπει να τονιστεί η τεράστια συμβολή του Δικαστηρίου ακόμη και πριν από τη σύνταξη του Χάρτη, το οποίο μέσω της νομολογίας του κατέστη υπέρμαχος της προαναφερθείσας θεσμικής ισορροπίας, επισημαίνοντας σε πληθώρα αποφάσεών του

την ανάγκη περιορισμού μιας οικονομικής ελευθερίας λόγω ενός θεμελιώδους δικαιώματος (Μαργαρίτης, 2016).

Η προστιθέμενη αξία του Χάρτη έγκειται στο ότι η κατάρτιση ενός σαφούς καταλόγου, που απαριθμεί τα προστατευόμενα θεμελιώδη δικαιώματα σε επίπεδο ΕΕ, παρέχει υψηλότερο βαθμό νομικής ασφάλειας και προσφέρει ορατότητα στους ευρωπαίους πολίτες περί του κοινού ευρωπαϊκού κεκτημένου στον τομέα των θεμελιωδών δικαιωμάτων. Η κωδικοποίηση των δικαιωμάτων (που μέχρι τότε ήταν διάσπαρτα σε διεθνή και εθνικά κείμενα) σε ένα κείμενο συμβάλλει επίσης τα μέγιστα αναφορικά με την ασφάλεια δικαίου και την ομοιόμορφη εφαρμογή του στις διαφορετικές έννομες τάξεις που δεσμεύει, δεδομένου ότι ο Χάρτης απευθύνεται τόσο στην ΕΕ σε όλες τις εκφάνσεις της δράσης της όσο και στα κράτη-μέλη όταν κινούνται εντός του πεδίου εφαρμογής του ενωσιακού δικαίου. Ως εκ τούτου, εξασφαλίζεται η προστασία των ατόμων από παραβιάσεις των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους από ενδεχόμενες πράξεις ή παραλείψεις, ανεξαρτήτως από το επίπεδο από το οποίο αυτές προέρχονται.

Ο Χάρτης παρουσιάζει ακόμη ορισμένα καινοφανή στοιχεία άξια σχολιασμού. Σε διαδικαστικό επίπεδο πρέπει να επισημανθεί η ευρεία νομιμοποίηση που διέθετε η Συνέλευση που ανέλαβε τη σύνταξή του καθώς και οι ανοιχτές και διαφανείς διαδικασίες που ακολουθήθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια εργασιών της (Παπαδοπούλου, 2010). Σε ουσιαστικό επίπεδο, ο Χάρτης κατοχύρωσε κοινωνικά θεμελιώδη δικαιώματα, παρά τις έντονες αντιδράσεις ορισμένων χωρών, αλλά και νέα μοντέρνα δικαιώματα, η ανάγκη προστασίας των οποίων είχε προκύψει λόγω της κοινωνικών, τεχνολογικών και επιστημονικών εξελίξεων. Άξια αναφοράς είναι και η πρωτότυπη διάκριση των δικαιωμάτων που ακολούθησε, εγκαταλείποντας την κλασική τριχοτόμησή τους σε ατομικά, πολιτικά και κοινωνικά.

Ωστόσο, δεν πρέπει να παραλειφθεί η αναφορά στη βασική αδυναμία του Χάρτη η οποία δεν είναι άλλη από την ιδιαίτερα αόριστη και ασαφή διατύπωση ορισμένων διατάξεων του, που εγείρει ζητήματα ερμηνευτικής φύσεως. Συγκεκριμένα, ο Χάρτης υιοθετεί μια ακόμη πρωτότυπη διάκριση κατοχυρώνοντας δικαιώματα και αρχές, χωρίς να είναι πάντα ξεκάθαρο σε ποια κατηγορία ανήκει κάθε διάταξη. Οι αρχές εκφράζοντας αφηρημένους κανόνες δικαίου δεν γεννούν υποκειμενικά δικαιώματα, το οποία οι ιδιώτες μπορούν να επικαλεστούν για την διοικητική και δικαστική προστασία τους. Άλλωστε όπως προκύπτει από το άρθρο 52§5 του Χάρτη οι διατάξεις που περιέχουν αρχές-χωρίς να είναι πάντα ξεκάθαρο όπως προαναφέρθηκε για το ποιες είναι αυτές- πρέπει να

εξειδικευτούν με νομοθετικό έργο, ώστε να θεμελιώνεται αξίωση ένδικης προστασίας. Παρόλα αυτά ακόμη και η κατοχύρωση των αρχών προσφέρει μία νέα δυναμική που δύναται να έχει θετικές επιδράσεις στην εξέλιξη της προστασίας των δικαιωμάτων, εφόσον την εκμεταλλευτεί ο νομοθέτης μέσω νομοθετικών προβλέψεων αλλά και ο δικαστής μέσω της δικαιοπλαστικής νομολογίας.

Αναμφίβολα στην κατηγορία των γενικόλογων διατάξεων ανήκουν όσες κατοχυρώνουν τα κοινωνικά δικαιώματα, τα οποία εν τέλει συμπεριλήφθηκαν στο κείμενο του Χάρτη παρά τις έντονες αντιδράσεις που προέκυψαν κατά τη σύνταξή του. Η συμπερίληψή τους στον Χάρτη έχει ιδιαίτερη συμβολική αξία μιας και πρώτη φορά σε ενωσιακό επίπεδο συγκαταλέγονται κοινωνικά δικαιώματα μαζί με ατομικά και πολιτικά. Παρά το γεγονός ότι δεν οδηγούν πάντα σε αξιώσεις για λήψη θετικής δράσης από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης ή τις αρχές των κρατών-μελών δεν πρέπει σε καμία περίπτωση να υποβιβαστεί η σημασία της πρόβλεψής τους στον Χάρτη. Οι επιπτώσεις της ολοκλήρωσης της ενιαίας αγοράς ήταν τεράστιες στον τομέα της κοινωνικής πολιτικής, οδηγώντας συχνά στον περιορισμό των κοινωνικών δικαιωμάτων στο όνομα των οικονομικών ελευθεριών. Η διασφάλιση τους κατ' επέκταση ήταν μια αδήριτη ανάγκη και βασικό ζητούμενο δεδομένου ότι οι ανέκαθεν οικονομικές προτεραιότητες της ΕΕ συνέβαλαν στη δημιουργία ενός «κοινωνικού ελλείμματος».

Τα εργασιακά δικαιώματα είναι μια βασική κατηγορία δικαιωμάτων που πλήττονται στο όνομα των ελευθεριών της αγοράς με την εργασία να βρίσκεται στο επίκεντρο της τελευταίας. Η εισαγωγή προστατευτικών της εργασίας προβλέψεων αποκτά ακόμη μεγαλύτερη βαρύτητα εξαιτίας της οικονομικής κρίσης των τελευταίων ετών που έχει οδηγήσει στην αποδόμηση των εργασιακών σχέσεων. Μέσω της εισαγωγής εργασιακών διατάξεων στον Χάρτη τίθεται επομένως ένα minimum επίπεδο προστασίας, το οποίο η Ένωση και τα κράτη-μέλη οφείλουν να σέβονται και να τηρούν στις δράσεις και τις νομοθετικές τους πρωτοβουλίες.

Τα εργασιακά δικαιώματα που κατοχυρώνονται στον Χάρτη είναι: το δικαίωμα εργασίας και η ελευθερία επαγγέλματος (άρθρο 15), το δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης (άρθρο 27), το δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων (άρθρο 28), το δικαίωμα πρόσβασης σε εύρεσης εργασίας (άρθρο 29), το δικαίωμα προστασίας σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης (άρθρο 30), το δικαίωμα πρόσβασης σε δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας (άρθρο 31) καθώς και η απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και η προστασία της εργασίας των νέων (άρθρο 32). Επισημαίνεται ότι τα δικαιώματα που εξασφαλίζονται

στα άρθρα 27, 28 και 30 εφαρμόζονται βάσει των εθνικών νομοθεσιών και πρακτικών, παραπομπή που στοχεύει στη διασφάλιση της ισχύουσας κατανομής αρμοδιοτήτων μεταξύ ΕΕ και κρατών-μελών στους εν λόγω τομείς (Ηλιοπούλου-Στράγγα, 2008, σ.337).

Μια άλλη κατηγορία κοινωνικών δικαιωμάτων που περιλαμβάνει ο Χάρτης είναι τα δικαιώματα που αφορούν κοινωνικές παροχές (δικαίωμα εκπαίδευσης, κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή, προστασία της υγείας). Πιο συγκεκριμένα, στο άρθρο 14 κατοχυρώνεται το δικαίωμα κάθε προσώπου στην εκπαίδευση, που συμπεριλαμβάνει την ευχέρεια δωρεάν παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης αλλά και την ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων. Η ιδιαίτερη συνεισφορά του άρθρου έγκειται στην επέκταση του δικαιώματος στην πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση, αναγνωρίζοντας τη βαρύνουσα σημασία της για την ένταξη-επανεένταξη ενός ατόμου στην αγορά εργασίας, άρα και την καταπολέμηση της ανεργίας.

Στο άρθρο 34§§1,2 αναγνωρίζεται το δικαίωμα πρόσβασης κάθε ασφαλισμένου στην κοινωνική ασφάλιση και στα κοινωνικά πλεονεκτήματα καθώς και το δικαίωμα κάθε προσώπου που διαμένει και διακινείται νόμιμα εντός της Ένωσης στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στα κοινωνικά πλεονεκτήματα. Επιπλέον, στην τρίτη παράγραφο αναγνωρίζεται σε όλα τα φυσικά πρόσωπα το δικαίωμα κοινωνικής αρωγής και στεγαστικής συνδρομής προς καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού. Είναι αξιοσημείωτη η ευρύτερη προστασία που παρέχεται στους φορείς των δικαιωμάτων των παραγράφων 2 και 3, δεδομένου ότι δεν αναγνωρίζονται μόνο στους πολίτες της ΕΕ αλλά και στους πολίτες τρίτων κρατών, που είτε έχουν μόνιμη κατοικία, είτε διαμένουν προσωρινά είτε δε διαμένουν καν νόμιμα εντός της ΕΕ.

Στο επόμενο ακριβώς άρθρο κατοχυρώνεται η προστασία της υγείας κάθε ατόμου, η οποία περιλαμβάνει τη διάσταση της πρόληψης σε θέματα υγείας αλλά και της ιατρικής περίθαλψης. Δημιουργείται επομένως η υποχρέωση ιατρικής φροντίδας κάθε ατόμου, μιας και η υγεία αποτελεί ύψιστο αγαθό για τον άνθρωπο και δεν μπορεί η απόλαυση του να εξαρτάται από την ιθαγένεια ή τη νομιμότητα παραμονής ενός ατόμου σε κάποιο κράτος-μέλος.

Ιδιαίτερη είναι και η συμβολή των διατάξεων του Χάρτη που κατοχυρώνουν δικαιώματα στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Στο άρθρο 25 κατοχυρώνεται το δικαίωμα των ηλικιωμένων σε μια αξιοπρεπή και ανεξάρτητη ζωή και η συμμετοχή τους στον κοινωνικό και πολιτικό βίο. Η αναγνώριση του εν λόγω δικαιώματος έχει ιδιαίτερη σημασία λόγω της αύξησης του αριθμού των ηλικιωμένων ανθρώπων στην ΕΕ και των ιδιαίτερων αναγκών που αντιμετωπίζουν σε ένα συνεχώς μεταβαλλόμενο κόσμο. Ευπαθή

κοινωνική ομάδα αποτελούν και τα άτομα με αναπηρία, το δικαίωμα ένταξης των οποίων προβλέπεται στο άρθρο 26. Συγκεκριμένα, προβλέπεται το δικαίωμα των ΑμεΑ να επωφελούνται μέτρων που θα τους εξασφαλίζουν την αυτονομία, την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή τους στον κοινοτικό βίο. Πρέπει να σημειωθεί ότι και οι δύο παραπάνω διατάξεις εντάσσονται, βάσει των επεξηγήσεων του Χάρτη, στην κατηγορία των αρχών.

Πρέπει στο σημείο αυτό να διευκρινιστεί ότι ο Χάρτης κατοχυρώνει και άλλα κοινωνικά δικαιώματα [δικαιώματα του παιδιού (άρθρο 24), δικαιώματα για τον συνδυασμό οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής (άρθρο 33), το δικαίωμα πρόσβασης σε υπηρεσίες γενικού οικονομικού συμφέροντος (άρθρο 36), την προστασία του περιβάλλοντος (άρθρο 37) καθώς και την προστασία του καταναλωτή (άρθρο 38)], τα οποία εκφεύγουν του πεδίου μελέτης της εργασίας.

Η παρουσίαση των συμπερασματικών παρατηρήσεων γύρω από τον ΧΘΔΕΕ και των κοινωνικών δικαιωμάτων που αυτός κατοχυρώνει, ολοκληρώνεται με έναν εύλογο προβληματισμό που προέκυψε στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης. Κατά πόσον υφίσταται πλήρης συμμόρφωση με το γράμμα και το πνεύμα του Χάρτη στην περίπτωση των μέτρων λιτότητας που λαμβάνουν οι χώρες στο πλαίσιο των Μνημονίων; Εφαρμόζουν ή όχι τα κράτη-μέλη ενωσιακό δίκαιο όταν υιοθετούν τέτοιου είδους μέτρα; Είναι γεγονός ότι το ΔΕΕ δεν έχει δώσει μέχρι σήμερα μια σαφή και οριστική απάντηση. Σε κάθε περίπτωση πάντως και παρά τις όποιες προστατευτικές ενωσιακές ή εθνικές διατάξεις, η περιστολή των κοινωνικών δικαιωμάτων που λαμβάνουν χώρα λόγω δημοσιονομικών περικοπών, πρωτίστως στους ευαίσθητους τομείς της εργασίας, της κοινωνικής ασφάλισης, της πρόνοιας, της εκπαίδευσης και της υγείας, παραμένουν μια σκληρή και αναμφισβήτητη πραγματικότητα.

Βιβλιογραφία

Εθνικό Δίκαιο

Σύνταγμα της Ελλάδας 1975/1986/2001/2008 (ΦΕΚ 120/Α΄/27-6-2008).

Ν.4359/2016 «Κύρωση του Αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη» (ΦΕΚ 5/Α΄/20-1-2016).

Διεθνές Δίκαιο

Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του Συμβουλίου της Ευρώπης (1996).

Διεθνές Σύμφωνο για τα Οικονομικά, Κοινωνικά και Μορφωτικά Δικαιώματα του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (1966).

Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης του Συμβουλίου της Ευρώπης (1961).

Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών του Συμβουλίου της Ευρώπης (1950).

Οικουμενική Διακήρυξη Δικαιωμάτων του Ανθρώπου του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (1948).

Σύμβαση για τα Δικαιώματα του Παιδιού του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (1989).

Σύμβαση για τα Δικαιώματα των Ατόμων με Αναπηρία του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών (2006).

Δίκαιο της ΕΕ

Πρωτογενές Δίκαιο

Ενοποιημένη απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (έκδοση 2012/C326/01).

Πρωτόκολλο (αριθμ.) 30 σχετικά με την εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στην Πολωνία και το Ηνωμένο Βασίλειο, (έκδοση 2012/C326/01).

Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, (έκδοση 2012/C326/02).

Παράγωγο Δίκαιο

Κανονισμός (ΕΚ) αριθ. 883/2004 του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004 για το συντονισμό των συστημάτων κοινωνικής ασφάλειας, ΕΕ L 166 της 30/4/2004.

Κανονισμός (ΕΚ) αριθμ. 168/2007 του Συμβουλίου της 15ης Φεβρουαρίου 2007 για την ίδρυση Οργανισμού Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης, ΕΕ L 53 της 22/2/2007.

Οδηγία 79/7/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 19ης Δεκεμβρίου 1978 περί της προοδευτικής εφαρμογής της αρχής της ίσης μεταχειρίσεως μεταξύ ανδρών και γυναικών σε θέματα κοινωνικής ασφαλίσεως, ΕΕ L 006 της 10/01/1979.

Οδηγία 89/391/ΕΟΚ του Συμβουλίου της 12ης Ιουνίου 1989 σχετικά με την εφαρμογή μέτρων για την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία, ΕΕ L 183 της 29/06/1989.

Οδηγία 93/104/ΕΚ του Συμβουλίου της 23ης Νοεμβρίου 1993 σχετικά με ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας, ΕΕ L 307 της 13/12/1993.

Οδηγία 94/33/ΕΚ του Συμβουλίου της 22ας Ιουνίου 1994 για την προστασία των νέων κατά την εργασία, ΕΕ L 216 της 20/8/1994.

Οδηγία 98/59/ΕΚ του Συμβουλίου της 20ής Ιουλίου 1998 για προσέγγιση των νομοθεσιών των κρατών-μελών που αφορούν τις ομαδικές απολύσεις, ΕΕ L 225 της 12/8/1998.

Οδηγία 2000/78/ΕΚ του Συμβουλίου της 27ης Νοεμβρίου 2000 για τη διαμόρφωση γενικού πλαισίου για την ίση μεταχείριση στην απασχόληση και την εργασία, ΕΕ L 303 της 02/12/2000.

Οδηγία 2002/14/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 11ης Μαρτίου 2002 περί θεσπίσεως γενικού πλαισίου ενημερώσεως και διαβουλεύσεως των εργαζομένων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα, ΕΕ L 80 της 23/3/2002.

Οδηγία 2002/74/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 23ης Σεπτεμβρίου 2002 για την τροποποίηση της οδηγίας 80/987/ΕΟΚ του Συμβουλίου περί προσεγγίσεως των νομοθεσιών των κρατών-μελών σχετικά με την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη, ΕΕ L 270 της 08/10/2002.

Οδηγία 2003/109/ΕΚ του Συμβουλίου της 25ης Νοεμβρίου 2003 σχετικά με το καθεστώς υπηκόων τρίτων χωρών οι οποίοι είναι επί μακρόν διαμένοντες, ΕΕ L 16 της 23/01/2004.

Οδηγία 2004/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 29ης Απριλίου 2004 σχετικά με το δικαίωμα των πολιτών της Ένωσης και των μελών των

οικογενειών τους να κυκλοφορούν και να διαμένουν ελεύθερα στην επικράτεια των κρατών μελών, ΕΕ L 229 της 29/06/2004.

Οδηγία 2009/38/ΕΚ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου της 6ης Μαΐου 2009 για τη θέσπιση ευρωπαϊκού συμβουλίου εργαζομένων ή διαδικασίας σε επιχειρήσεις και ομίλους επιχειρήσεων κοινοτικής κλίμακας με σκοπό να ενημερώνονται οι εργαζόμενοι και να ζητείται η γνώμη τους, ΕΕ L 122 της 16/5/2009.

Πίνακας Νομολογίας

Υπόθεση **C-9/74**, απόφαση της 3-8-1974, *Donato Casagrande κατά Landeshauptstadt München*.

Υπόθεση **C-32/75**, απόφαση της 30-9-1975, *Anita Cristini κατά Société National des Chemins de fer Français (SNCF)*.

Υπόθεση **C-293/83**, απόφαση της 13-2-1985, *Françoise Gravier κατά Πόλης της Λιέγης*.

Υπόθεση **C-249/83**, απόφαση της 27-3-1985, *Vera Hoeckx κατά Centre public d'aide sociale Kalmthout*.

Υπόθεση **C-66/85**, απόφαση της 3-8-1986, *Lawrie Blum κατά Land Baden Württemberg*.

Υπόθεση **C-235/87**, απόφαση της 27-9-1988, *Annunziata Matteucci κατά Communauté Française de Belgique και Commissariat général aux relations internationales de la Communauté Française de Belgique*.

Υπόθεση **C-41/90**, απόφαση της απόφαση της 23-4-1991, *Klaus Höfner και Fritz Eiser κατά Macrotron GmbH*.

Υπόθεση **C-55/96**, απόφαση της 11-12-1997, *Job Centre coop. Arl*.

Υπόθεση **C-158/96**, απόφαση της 28-4-1998, *Raymond Kohll κατά Union de caisses de maladie*.

Υπόθεση **C-67/96**, απόφαση της 21-9-1999, *Albany International BV κατά Stichting Bedrijfspensioenfonds Textielindustrie*.

Υπόθεση **C-222/98**, απόφαση της 21-9-2000, *Hendrik van der Woude κατά Stichting Beatrixoord*.

Υπόθεση **C-215/99**, απόφαση της 8-3-2001, *Jauch κατά Pensionsversicherungsanstalt der Arbeiter*.

Υπόθεση **C-413/99**, απόφαση της 17-9-2002, *Baumbast κατά Secretary of State for the Home Department*.

Υπόθεση **C-151/02**, απόφαση της 9-9-2003, *Landeshauptstadt Kie κατά Norbert Jaeger*.

Υπόθεση **C-92/02**, απόφαση της 4-12-2003, *Nina Kristiansen κατά Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening*.

Υπόθεση **C-188/03**, απόφαση της 27-1-2005, *Irmtraud Junk κατά Wolfgang Kühnel*.

Υπόθεση **C-295/03**, απόφαση της 30-6-2005, *Alessandrini Srl, κατά Anello Gino di Anello Luigi & C. Snc*.

Υπόθεση **C-13/05**, απόφαση της 11-8-2006, *Sonia Chacón Navas κατά Eurest Colectividades SA*.

Υπόθεση **F-1/05**, απόφαση της 26-10-2006, *Pia Landrøgen κατά Ευρωπαϊκού Ιδρύματος Επαγγελματικής Εκπαίδευσης (ETF)*.

Υπόθεση **C-445/05**, απόφαση της 14-6-2007, *Werner Haderer κατά Finanzamt Wilmersdorf*.

Υπόθεση **C-341/05**, απόφαση της 12-10-2007, *Laval un Partneri Ltd κατά Svenska Byggnadsarbetareförbundet*.

Υπόθεση **C-411/05**, απόφαση της 16-10-2007, *Félix Palacios de la Villa κατά Cortefiel Servicios SA*.

Υπόθεση **C-438/05**, απόφαση της 11-12-2007, *International Transport Workers' Federation και Finnish Seamen's Union κατά Viking Line ABP και OÜ Viking Line Eesti*

Υπόθεση **C-303/06**, απόφαση της 17-8-2008, *S. Coleman κατά Attridge Law και Steve Law*.

Συνεκδικασθείσες υποθέσεις **C-350/06** και **C-520/06**, απόφαση της 20-1-2009, *Gerhard Schultz-Hoff (C-350/06) κατά Deutsche Rentenversicherung Bund, Stringer κ.λπ. (C-520/06) κατά Her Majesty's Revenue and Customs*.

Υπόθεση **C-12/08**, απόφαση της 16-8-2009, *Mono Car Styling SA υπό εκκαθάριση κατά Dervis Odemis κ.λπ.*

Υπόθεση **C-447/09**, απόφαση της 13-9-2011, *Reinhard Prigge και λοιποί κατά Deutsche Lufthansa AG*.

Συνεκδικασθείσες υποθέσεις **C-159/10** και **C-160/10**, απόφαση της 21-8-2011, *Gerhard Fuchs και Peter Köhler κατά Land Hessen*.

Συνεκδικασθείσες υποθέσεις **C-297/10** και **C-298/10**, απόφαση της 8-9-2011, *Sabine Hennigs (C-297/10) κατά Eisenbahn-Bundesamt και Land Berlin (C-298/10) κατά Alexander Mai*

Υπόθεση **C-544/10**, απόφαση της 6-9-2012, *Deutsches Weintor eG κατά Land Rheinland-Pfalz*.

Υπόθεση **C-571/10**, απόφαση της 24-4-2012, *Servet Kamberaj κατά Istituto per l'Edilizia sociale della Provincia autonoma di Bolzano (IPES), Giunta della Provincia autonoma di Bolzano και Provincia autonoma di Bolzano*.

Συνεκδικασθείσες υποθέσεις **C-335/11** και **C-337/11**, απόφαση της 11-4-2013, *HD Danmark (C-335/11) κατά Dansk Almennyttigt Boligselskab και HD Danmark (C-337/11) κατά Dansk Arbejdsgiverforening*.

Υπόθεση **C-128/12**, απόφαση της 7-3-2013, *Sindicato dos Bancários do Norte κ.λπ. κατά BPN – Banco Português de Negócios SA*.

Συνεκδικασθείσες υποθέσεις **C-488/12**, **C-491/12** και **C-586/12**, διάταξη της 10-10-2013, *Nagy Sándor (C-488/12) κατά Hajdú-Bihar Megyei Kormányhivatal, Lajos Tiborné Böszörményi (C-489/12), Róbert Gálóczi-Tömösváry (C-490/12), Magdolna Margit Szabadosné Bay (C-491/12) κατά Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal και Józsefné Ványai (C-526/12) κατά Nagyrábé Község Polgármesteri Hivatal*.

Υπόθεση **C-264/12**, απόφαση της 26-6-2014, *Sindicato Nacional dos Profissionais de Seguros e Afins κατά Fidelidade Mundial - Companhia de Seguros SA*.

Υπόθεση **C-354/13**, απόφαση της 18-12-2014, *Fag og Arbejde κατά Kommunernes Landsforening (KL)*.

Βιβλία

Αμίτσης, Γ., 2017. *Εγχειρίδιο στο πλαίσιο του μαθήματος Διεθνές και Ευρωπαϊκό Δίκαιο Κοινωνικής Ασφάλισης*. ΚΔ' Εκπαιδευτική Σειρά. Αθήνα: Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης.

Βενιέρης, Δ., 2011. *Ευρωπαϊκή Ένωση και Συμβούλιο της Ευρώπης: Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και Ευρωπαϊκά Κοινωνικά Δικαιώματα*. Στο **Θ. Σακελλαρόπουλος, επιμ.** 2011. *Η κοινωνική πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος. σσ. 153-178.

Βενιέρης, Δ., 2013. *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικά Δικαιώματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Βενιέρης, Δ., 2015. *Κοινωνική Πολιτική-Έννοιες και σχέσεις*. Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος.

Βλαχόπουλος, Σπ. επιμ., 2017. *Θεμελιώδη Δικαιώματα*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Γιαταγάνας, Ξ., 2003. *Η Ενσωμάτωση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις Συνθήκες-Άσκηση Συνταγματικού Δικαίου ή πολιτική ρητορεία;* Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

- Ιωακειμίδης, Π.,** 2005. *Ευρωπαϊκό Σύνταγμα και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση-Συμβολή στην κατανόηση και ερμηνεία της Συνταγματικής Συνθήκης*. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Ιωακειμίδης, Π.,** 2010. *Η Συνθήκη της Λισαβόνας-παρουσίαση, ανάλυση, αξιολόγηση*. β' έκδοση συμπληρωμένη. Αθήνα: Εκδόσεις Θεμέλιο.
- Κανελλόπουλος, Π.,** 2010. *Το δίκαιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης-Η Συνθήκη της Λισαβόνας*. 5^η έκδοση. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.
- Κατρούγκαλος, Γ.,** 2006. *Τα κοινωνικά δικαιώματα*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Κατρούγκαλος, Γ.,** 2009. *Θεσμοί Κοινωνικής Πολιτικής και Προστασία των Κοινωνικών Δικαιωμάτων σε Διεθνές και Εθνικό Επίπεδο*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Κατσούφρος, Θ.,** 2002. *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στην Κοινοτική Δικαιοσύνη-Εφαρμογές της Θεωρίας της Ενδικασιμότητας*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Μαργαρίτης, Κ.,** 2016. *Η Προστασία των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων στην ΕΕ & η Συνθήκη της Λισαβόνας*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Μαυριάς, Κ.,** 2004. *Συνταγματικό Δίκαιο*. 3^η έκδοση κατά το αναθεωρημένο Σύνταγμα και τους εκτελεστικούς του νόμους. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Μούσης, Ν.,** 2011. *Ευρωπαϊκή Ένωση-δίκαιο, οικονομία, πολιτική*. 13^η αναθεωρημένη έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση.
- Μποτόπουλος, Κ.,** 2010. *Η Χάρτα Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Τι νέο φέρνει στο πεδίο των δικαιωμάτων*. Στο **Π. Φουντεδάκη, Ο. Τσόγκα και Α. Χάνος, επιμ.** 2010. *Ελευθερίες-Δικαιώματα & Ασφάλεια στην ΕΕ*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη. σσ. 3-11.
- Παπαγιάννης, Δ.,** 2011. *Ευρωπαϊκό Δίκαιο*. 4^η έκδοση. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.
- Περάκης, Μ.,** 2015. *Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Περράκης, Στ.,** 2013. *Διαστάσεις της διεθνούς προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου-Προς ένα jus universalis*. Αθήνα: Εκδόσεις Ι. Σιδέρης.
- Ράικος, Αθ.,** 2011. *Γενική Πολιτειολογία και Συνταγματικό Δίκαιο-τρίτος τόμος*. 4^η έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.
- Σακελλαρόπουλος, Θ.,** 2003. *Ζητήματα Κοινωνικής Πολιτικής*. Τόμος Α'. Αθήνα: Εκδόσεις Διόνικος.

Στάγκος, Π., 2004. *Η δικαστική προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη. Η σχέση της με τη συνταγματική εξέλιξη της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Στεφάνου, Κ. και Λυμούρης, Ν. επιμ., 2003. *Ο Χάρτης των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Στεφάνου, Κ. και Καταπόδης, Γ. επιμ., 2008. *Οι Ευρωπαϊκές Συνθήκες μετά την Αναθεώρηση της Λισαβόνας-Ενοποιημένη Απόδοση της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και της Συνθήκης για τη Λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης*. Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα.

Τζέμος, Β., 2009. *Οι Πολιτικοί Θεσμοί της ΕΕ. Συνθήκη της Λισαβόνας*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.

Τζέμος, Β. επιμ., 2015. *Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ-Ερμηνεία κατ' άρθρο*. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Τσάτσος, Δ., 1988. *Συνταγματικό Δίκαιο. Τόμος Γ'-Θεμελιώδη Δικαιώματα-Ι. Γενικό Μέρος*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Χρυσόγονος, Κ., 2003. *Συνταγματικό Δίκαιο*. Αθήνα-Θεσσαλονίκη: Εκδόσεις Σάκκουλα.

Χρυσόγονος, Κ., 2006. *Ατομικά και Κοινωνικά Δικαιώματα*. 3^η αναθεωρημένη έκδοση. Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη.

Bercusson, B. ed., 2002. *European Labour Law and the EU Charter of Fundamental Rights of Fundamental Rights*. summary version. Brussels: European Trade Union Institute.

Hervey, T. and Kenner, J. eds., 2003. *Economic and Social Rights under the EU Charter of Fundamental Rights- A legal perspective*. Oxford-Portland Oregon: Hart Publishing.

Peers, St., Hervey, T., Kenner, J., and Ward A. eds., 2014. *The EU Charter of Fundamental Rights-a commentary*. Oxford-Portland Oregon: Hart Publishing.

Άρθρα- Πρακτικά Συνεδρίων

Ηλιοπούλου-Στράγγα, Τζ., 2008. Η κοινωνική διάσταση του Χάρτη Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ. *Ευρωπαίων Πολιτεία*, 1/2008, σσ.91-123. Διαθέσιμο στο:

<https://eclass.uoa.gr/modules/document/file.php/LAW177/%CE%9A%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%AE%20%CE%B4%CE%B9%CE%AC%CF%83%CF%84%CE%B1%CF%83%CE%B7%20%CE%A7%CE%AC%CF%81%CF%84%CE%B7%20%CE%98%CE%B5%CE%BC.%20%CE%94%CE>

[%B9%CE%BA.%20%CE%95.%CE%95.%20%CE%A4%CE%97%CE%A3.pdf](#)

[τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Νάσκου-Περράκη, Π., Η Προσβασιμότητα: ένα νέο δικαίωμα στο διεθνές νομικό πλαίσιο προστασίας των ΑμεΑ. Διαθέσιμο στο:

<http://www.naskouperraki.gr/%CE%B7->

[%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%83%CE%B2%CE%B1%CF%83%CE%B9%CE%BC%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%84%CE%B1-%CE%AD%CE%BD%CE%B1-%CE%BD%CE%AD%CE%BF-](#)

[%CE%B4%CE%B9%CE%BA%CE%B1%CE%AF%CF%89%CE%BC%CE%B1-](#)

[%CF%83%CF%84%CE%BF/](#) [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Παπαδοπούλου, Α., Η προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων σε ενωσιακό επίπεδο και ο Χάρτης: Η προδρομική σκέψη και η συμβολή του Γιώργου Παπαδημητρίου, ηλεκτρονικό περιοδικό *Ομίλου Αριστόβουλος Μάνεσης* www.constitutionalism.gr.

Διαθέσιμο στο: <https://www.constitutionalism.gr/1889-i-prostasia-twn-temeliwdwn-dikaiwmatwn-se-enwsiako/> [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Πούλου, Αν., 2014. Μέτρα λιτότητας και Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ- Δικαστική προστασία κοινωνικών δικαιωμάτων στην εποχή της κρίσης. *1^ο Συνέδριο Ένωσης Ελλήνων Δημοσιολόγων (ΕΕΔ)*, Αθήνα, 29-30 Απριλίου 2014. σσ. 238-257.

Τζέμος, Β., 2007. The social function of human rights. *VIIth World Congress of the International Association of Constitutional Law*. Workshop 13: Constitutionalism and Justiciability of Social Rights, Αθήνα, 11-15 Ιουνίου 2007.

Τζέμος, Β., 2012. Η δεσμευτικότητα και αγωγιμότητα των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων. *Νομικό Βήμα*. Τόμος 60, σσ. 32-44.

Τζέμος, Β., 2017. La Charte des droits fondamentaux de l'Union européenne: La belle au bois dormant. Διαθέσιμο στο: <https://blogdroiteuropeen.com/2017/09/21/la-charte-des-droits-fondamentaux-de-lunion-europeenne-la-belle-au-bois-dormant-par-basile-g-tzemos/> [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Χρυσόγονος, Κ., 2014. Κοινωνικά δικαιώματα και λιτότητα. Διαθέσιμο στο: http://chrysogonos.blogspot.gr/2014/12/blog-post_34.html [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Pouliou, An., 2014. Austerity and European Social Rights: How can Courts protect Europe's lost generation?. *German Law Journal*. Vol.15, No 16, pp. 1145-1176. Διαθέσιμο στο:

https://www.academia.edu/8709916/Austerity_and_European_Social_Rights_How_Can_Courts_Protect_Europe_s_Lost_Generation [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Λοιπές διαδικτυακές πηγές:

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2017. Θεματολογικά Δελτία για την Ευρωπαϊκή Ένωση. *Ο σεβασμός των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην Ευρωπαϊκή Ένωση*. Διαθέσιμο στο: http://www.europarl.europa.eu/atyourservice/el/displayFtu.html?ftuId=FTU_2.1.2.html [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Ευρωπαϊκή Επιτροπή, Ευρωπαϊκός Πυλώνας Κοινωνικών Δικαιωμάτων. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/commission/priorities/deeper-and-fairer-economic-and-monetary-union/european-pillar-social-rights_el [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο, *Συμπεράσματα της Προεδρίας-Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Νίκαιας 7,8,9-12-2000*. Διαθέσιμο στο: http://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs/pressdata/el/ec/00400-r1.%20ann.gr0.htm [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Υπουργείο Δικαιοσύνης, Γ.Γ. Διαφάνειας και Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, 2014. *Σχέδιο Δράσης για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου*. Αθήνα: Εθνικό Τυπογραφείο. Διαθέσιμο στο: http://www.ministryofjustice.gr/site/Portals/0/uploaded_files/uploads_04/ETHNIKO_SXEDIO_MARCH%202014.pdf [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Council of Europe (CoE), European Social Charter and European Convention of Human Rights. Διαθέσιμο στο: <http://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/-european-social-charter-and-european-convention-on-human-rights> [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Council of Europe (CoE), The European Social Charter in four steps. Διαθέσιμο στο: <http://www.coe.int/en/web/turin-european-social-charter/about-the-charter> [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

European Commission, Building an area of Justice. EU Charter of Fundamental Rights. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/justice/Fundamental-rights/charter/index_en.htm [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

European Commission, 2010. *Communication from the Commission, Strategy for the effective implementation of the Charter of Fundamental Rights by the European Union*. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/justice/news/intro/doc/com_2010_573_en.pdf [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

European Commission, 2015. *The Charter of Fundamental Rights of the European Union, Flash Eurobarometer 416*. Conducted by TNS Political & Social. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/justice/Fundamentalrights/files/flash_eurobarometer_416_charter_summary_en.pdf [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

European Commission, 2017. *2016 Report on the Annual Application of the EU Charter of Fundamental Rights*. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/Stavros/Downloads/2016AnnualReport_ENpdf.pdf [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

EU Network of independent experts on Fundamental rights, 2006. *Commentary of the Charter of Fundamental Rights of the European Union*. Διαθέσιμο στο: http://ec.europa.eu/justice/Fundamental-rights/files/networkcommentaryfinal_en.pdf [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

FRA (European Union Agency for Fundamental Rights), Λίγα λόγια για τον FRA. Διαθέσιμο στο: <http://FRA.europa.eu/el> [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

FRA (European Union Agency for Fundamental Rights), 2011. *Fundamental rights of migrants in an irregular situation in the European Union*. Luxembourg: Publications Office of the EU. Διαθέσιμο στο: [file:///C:/Users/Stavros/Downloads/1827FRA_2011_Migrants_in_an_irregular_situation_EN%20\(2\).pdf](file:///C:/Users/Stavros/Downloads/1827FRA_2011_Migrants_in_an_irregular_situation_EN%20(2).pdf) [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

FRA (European Union Agency for Fundamental Rights), 2012. *Choice and Control: The right to independent living-Experiences of persons with intellectual disabilities and persons with mental health problems in EU member states*. Luxembourg: Publications Office of the EU. Διαθέσιμο στο: <http://FRA.europa.eu/en/publication/2012/choice-and-control-right-independent-living> [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

FRA (European Union Agency for Fundamental Rights), 2015. *Handbook on European law relating to the rights of the children*. Luxembourg: Publications Office of the EU. Διαθέσιμο στο: file:///C:/Users/Stavros/Downloads/FRA-ecthr-2015-handbook-european-law-rights-of-the-child_en.pdf [τελευταία ανάκτηση 29.10.2017]

Παραρτήματα

Παράρτημα 1: Ο Χάρτης Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ

[άρθρα κοινωνικών δικαιωμάτων, άρθρα γενικών διατάξεων και σχετικές επεξηγήσεις]

ΤΙΤΛΟΣ ΙΙ

ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ

Άρθρο 14-Δικαίωμα εκπαίδευσης

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα στην εκπαίδευση και στην πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση.

Το δικαίωμα αυτό περιλαμβάνει την ευχέρεια δωρεάν παρακολούθησης της υποχρεωτικής εκπαίδευσης.

Η ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων με σεβασμό των δημοκρατικών αρχών καθώς και το δικαίωμα των γονέων να εξασφαλίζουν την εκπαίδευση και τη μόρφωση των τέκνων τους σύμφωνα με τις θρησκευτικές, φιλοσοφικές και παιδαγωγικές πεποιθήσεις τους, γίνονται σεβαστά σύμφωνα με τις εθνικές νομοθεσίες που διέπουν την άσκησή τους.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 14:

1. Το άρθρο αυτό εμπνέεται τόσο από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών όσο και από το άρθρο 2 του πρόσθετου πρωτοκόλλου της ΕΣΑΔ, που έχει ως εξής: «Ουδείς δύναται να στερηθή του δικαιώματος όπως εκπαιδευθή. Παν Κράτος εν τη ασκήσει των αναλαμβανομένων υπ' αυτού καθηκόντων επί του πεδίου της μορφώσεως και της εκπαίδευσως θα σέβεται το δικαίωμα των γονέων όπως εξασφαλίζωσι την μόρφωσιν και εκπαίδευσιν ταύτην συμφώνως προς τας ιδίας αυτών θρησκευτικάς και φιλοσοφικάς πεποιθήσεις». Κρίθηκε σκόπιμο να επεκταθεί το άρθρο αυτό στην πρόσβαση στην επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση (βλέπε σημείο 15 του κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων και άρθρο 10 του Κοινωνικού Χάρτη) καθώς και να προστεθεί η αρχή του δωρεάν χαρακτήρα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης. Όπως έχει διατυπωθεί η αρχή αυτή, συνεπάγεται απλώς ότι, όσον αφορά την υποχρεωτική εκπαίδευση, κάθε παιδί πρέπει να έχει τη δυνατότητα πρόσβασης σε εκπαιδευτικό ίδρυμα που παρέχει δωρεάν υπηρεσίες. Δεν επιβάλλει σε

όλα τα ιδρύματα που παρέχουν εκπαίδευση ή επαγγελματική και συνεχή κατάρτιση, ιδίως δε τα ιδιωτικά, να προσφέρουν δωρεάν υπηρεσίες. Ούτε απαγορεύει ορισμένες μορφές διδασκαλίας να παρέχονται επί πληρωμή, εφόσον το κράτος λαμβάνει μέτρα για να χορηγήσει οικονομική αντιστάθμιση. Στο βαθμό που ο Χάρτης εφαρμόζεται στην Ένωση, αυτό σημαίνει ότι, στο πλαίσιο των πολιτικών της για την κατάρτιση, η Ένωση υποχρεούται να σέβεται το δωρεάν χαρακτήρα της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, χωρίς να δημιουργούνται βεβαίως κατά τον τρόπο αυτό νέες αρμοδιότητες. Όσον αφορά το δικαίωμα των γονέων, πρέπει να ερμηνεύεται σε σχέση με τις διατάξεις του άρθρου 24.

2. Η ελευθερία ίδρυσης εκπαιδευτικών ιδρυμάτων, δημοσίων ή ιδιωτικών, κατοχυρώνεται ως μορφή της επιχειρηματικής ελευθερίας, όμως περιορίζεται από το σεβασμό των δημοκρατικών αρχών και ασκείται σύμφωνα με τις διαδικασίες που ορίζουν οι εθνικές νομοθεσίες.»

Άρθρο 15-Ελευθερία του επαγγέλματος και δικαίωμα προς εργασία

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να εργάζεται και να ασκεί το επάγγελμα, το οποίο επιλέγει ή αποδέχεται ελεύθερα.

Κάθε πολίτης της Ένωσης είναι ελεύθερος να αναζητά απασχόληση, να εργάζεται, να εγκαθίσταται ή να παρέχει υπηρεσίες σε κάθε κράτος μέλος.

Οι υπήκοοι τρίτων χωρών που έχουν άδεια να εργάζονται στο έδαφος των κρατών-μελών δικαιούνται συνθηκών εργασίας αντίστοιχων με εκείνες που απολαύουν οι πολίτες της Ένωσης.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 15:

Η ελευθερία του επαγγέλματος, που κατοχυρώνεται στην παράγραφο 1 του άρθρου 15, αναγνωρίζεται στη νομολογία του Δικαστηρίου (βλ. μεταξύ άλλων, τις αποφάσεις της 14ης Μαΐου 1974, υπόθ. 4/73, Nold, Συλλ. 1974, σ. 491, παράγραφοι 12-14 του σκεπτικού· της 13ης Δεκεμβρίου 1979, υποθ. 44/79, Hauer, Συλλ. 1979, σ. 3727· της 8ης Οκτωβρίου 1986, υποθ. 234/85, Keller, Συλλ. 1986, 2897, παράγραφος 8 του σκεπτικού).

Η παράγραφος αυτή εμπνέεται επίσης από το άρθρο 1, παράγραφος 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, ο οποίος υπεγράφη στις 18 Οκτωβρίου 1961, και κυρώθηκε από όλα τα κράτη-μέλη καθώς και από το σημείο 4 του κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων της 9ης Δεκεμβρίου 1989. Η έκφραση «συνθήκες εργασίας» πρέπει να εννοηθεί όπως στο άρθρο 156 της Συνθήκης για τη

λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η δεύτερη παράγραφος προβλέπει τις τρεις ελευθερίες που κατοχυρώνονται στα άρθρα 26 και 45, 49 και 56 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, δηλαδή την ελεύθερη κυκλοφορία των εργαζομένων, την ελευθερία εγκατάστασης και την ελευθερία παροχής υπηρεσιών.

Η τρίτη παράγραφος βασίστηκε στο άρθρο 153, παράγραφος 1, στοιχείο ζ) της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και στο άρθρο 19, παράγραφος 4 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, ο οποίος υπεγράφη στις 18 Οκτωβρίου 1961 και κυρώθηκε από όλα τα κράτη-μέλη. Εφαρμόζεται, επομένως, το άρθρο 52, παράγραφος 2 του Χάρτη. Το θέμα της πρόσληψης ναυτών που έχουν την ιθαγένεια τρίτων κρατών στα πληρώματα πλοίων που φέρουν τη σημαία κράτους μέλους της Ένωσης ρυθμίζεται από το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

ΤΙΤΛΟΣ III

ΙΣΟΤΗΤΑ

Άρθρο 24-Δικαιώματα του παιδιού

Τα παιδιά έχουν δικαίωμα στην προστασία και τη φροντίδα που απαιτούνται για την καλή διαβίωσή τους. Τα παιδιά μπορούν να εκφράζουν ελεύθερα τη γνώμη τους. Η γνώμη τους σχετικά με ζητήματα που τα αφορούν λαμβάνεται υπόψη σε συνάρτηση με την ηλικία και την ωριμότητά τους.

Σε όλες τις πράξεις που αφορούν τα παιδιά, είτε επιχειρούνται από δημόσιες αρχές είτε από ιδιωτικούς οργανισμούς, πρωταρχική σημασία πρέπει να δίνεται στο υπέρτατο συμφέρον του παιδιού.

Κάθε παιδί έχει δικαίωμα να διατηρεί τακτικά προσωπικές σχέσεις και απ' ευθείας επαφές με τους δύο γονείς του, εκτός εάν τούτο είναι αντίθετο προς το συμφέρον του.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 24:

Το άρθρο αυτό βασίζεται στη Σύμβαση της Νέας Υόρκης για τα δικαιώματα του παιδιού, η οποία υπεγράφη στις 20 Νοεμβρίου 1989 και έχει κυρωθεί από όλα τα κράτη-μέλη, ιδίως δε στα άρθρα 3, 9, 12 και 13 της εν λόγω Σύμβασης.

Στην παράγραφο 3 λαμβάνεται υπόψη το γεγονός ότι, στο πλαίσιο της δημιουργίας ενός χώρου ελευθερίας, ασφάλειας και δικαιοσύνης, η νομοθεσία της Ένωσης επί αστικών θεμάτων με διασυννοριακές επιπτώσεις, για την οποία το άρθρο 81 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης απονέμει τις αναγκαίες εξουσίες, μπορεί να

περιλαμβάνει ιδίως δικαιώματα επίσκεψης τα οποία εξασφαλίζουν ότι τα παιδιά μπορούν να διατηρούν σε τακτική βάση προσωπική και απ' ευθείας επαφή και με τους δύο γονείς τους.

Άρθρο 25-Δικαιώματα των ηλικιωμένων

Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα των ηλικιωμένων προσώπων να διάγουν αξιοπρεπή και ανεξάρτητη ζωή και να συμμετέχουν στον κοινωνικό και πολιτιστικό βίο.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 25:

Το εν λόγω άρθρο εμπνέεται από το άρθρο 23 του αναθεωρημένου Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και από τα άρθρα 24 και 25 του κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων. Εννοείται ότι η συμμετοχή στον κοινωνικό και πολιτιστικό βίο καλύπτει τη συμμετοχή στον πολιτικό βίο.

Άρθρο 26-Ένταξη των ατόμων με αναπηρίες

Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρίες να επωφελούνται μέτρων που θα τους εξασφαλίζουν την αυτονομία, την κοινωνική και επαγγελματική ένταξη και τη συμμετοχή στον κοινοτικό βίο.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 26:

Η αρχή που περιέχεται στο παρόν άρθρο στηρίζεται στο άρθρο 15 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και εμπνέεται επίσης από το σημείο 26 του κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων.

ΤΙΤΛΟΣ IV ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ

Άρθρο 27- Δικαίωμα των εργαζομένων στην ενημέρωση και τη διαβούλευση στο πλαίσιο της επιχείρησης

Εξασφαλίζεται στους εργαζομένους ή τους εκπροσώπους τους, στα ενδεδειγμένα επίπεδα, εγκαίρως ενημέρωση και διαβούλευση, στις περιπτώσεις και υπό τις προϋποθέσεις που προβλέπονται από το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 27:

Το εν λόγω άρθρο προέρχεται από τον αναθεωρημένο Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη (άρθρο 21) και τον κοινοτικό Χάρτη των δικαιωμάτων των εργαζομένων (σημεία 17 και 18). Εφαρμόζεται υπό τους όρους που προβλέπονται από το δίκαιο της Ένωσης και τα εθνικά δίκαια. Η αναφορά στα ενδεδειγμένα επίπεδα παραπέμπει στα επίπεδα που προβλέπονται από το δίκαιο της Ένωσης ή από το εθνικό δίκαιο και τις εθνικές πρακτικές, πράγμα που μπορεί να περιλαμβάνει το ευρωπαϊκό επίπεδο, εφόσον προβλέπεται από την νομοθεσία της Ένωσης. Το κεκτημένο της Ένωσης στον τομέα αυτό είναι σημαντικό: άρθρα 154 και 155 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, οδηγίες 2002/14/EK (γενικό πλαίσιο ενημέρωσης και διαβούλευσης των εργαζομένων στην Ευρωπαϊκή Κοινότητα), 98/59/EK (ομαδικές απολύσεις), 2001/23/EK (μεταβίβαση επιχειρήσεων) και 94/45/EK (ευρωπαϊκές επιτροπές επιχειρήσεων).

Άρθρο 28-Δικαίωμα διαπραγμάτευσης και συλλογικών δράσεων

Οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες, ή οι αντίστοιχες οργανώσεις τους, έχουν, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές, δικαίωμα να διαπραγματεύονται και να συνάπτουν συλλογικές Συμβάσεις στα ενδεδειγμένα επίπεδα καθώς και να προσφεύγουν, σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων, σε συλλογικές δράσεις για την υπεράσπιση των συμφερόντων τους, συμπεριλαμβανομένης της απεργίας.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 28:

Το άρθρο αυτό βασίζεται στο άρθρο 6 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη καθώς και στον κοινοτικό Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων (σημεία 12 έως 14). Το δικαίωμα συλλογικής δράσης έχει αναγνωρισθεί από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου ως ένα από τα στοιχεία του συνδικαλιστικού δικαιώματος που ορίζεται στο άρθρο 11 της ΕΣΑΔ. Όσον αφορά τα ενδεδειγμένα επίπεδα τα οποία μπορεί να αφορά η συλλογική διαπραγμάτευση, βλέπε τις επεξηγήσεις του προηγούμενου άρθρου. Ο τρόπος και οι περιορισμοί άσκησης συλλογικών δράσεων, μεταξύ των οποίων και η απεργία, εμπίπτουν στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές, συμπεριλαμβανομένου του κατά πόσον μπορούν να διεξαχθούν παράλληλα σε διάφορα κράτη-μέλη.

Άρθρο 29-Δικαίωμα πρόσβασης στις υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας

Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα πρόσβασης σε δωρεάν υπηρεσίες ευρέσεως εργασίας.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 29:

Το άρθρο αυτό βασίζεται στο άρθρο 1, παράγραφος 3 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, καθώς και στο σημείο 13 του κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Άρθρο 30-Προστασία σε περίπτωση αδικαιολόγητης απόλυσης

Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα προστασίας έναντι κάθε αδικαιολόγητης απόλυσης, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 30:

Το άρθρο αυτό εμπνέεται από το άρθρο 24 του αναθεωρημένου Κοινωνικού Χάρτη. Βλέπε επίσης την οδηγία 2001/23/EK για την προστασία των δικαιωμάτων των εργαζομένων σε περίπτωση μεταβίβασης επιχειρήσεων, και την οδηγία 80/987/EOK για την προστασία των μισθωτών σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη, όπως τροποποιήθηκε από την οδηγία 2002/74/EK.

Άρθρο 31-Δίκαιες και πρόσφορες συνθήκες εργασίας

Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα σε συνθήκες εργασίας οι οποίες σέβονται την υγεία, την ασφάλεια και την αξιοπρέπεια του. Κάθε εργαζόμενος έχει δικαίωμα σε ένα όριο μέγιστης διάρκειας εργασίας, σε ημερήσιες και εβδομαδιαίες περιόδους ανάπαυσης καθώς και σε ετήσια περίοδο αμειβόμενων διακοπών.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 31

1. Η παράγραφος 1 του άρθρου αυτού βασίζεται στην οδηγία 89/391/EOK σχετικά με την εφαρμογή μέτρων για την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και της υγείας των εργαζομένων κατά την εργασία. Εμπνέεται επίσης από το άρθρο 3 του Κοινωνικού Χάρτη και από το σημείο 19 του κοινοτικού Χάρτη των δικαιωμάτων των εργαζομένων, καθώς και, όσον αφορά το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια κατά την εργασία, από το άρθρο 26 του αναθεωρημένου Κοινωνικού Χάρτη. Η έκφραση «συνθήκες εργασίας» πρέπει να εννοηθεί όπως στο άρθρο 156 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

2. Η παράγραφος 2 βασίζεται στην οδηγία 93/104/ΕΚ όσον αφορά ορισμένα στοιχεία της οργάνωσης του χρόνου εργασίας, καθώς και στο άρθρο 2 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και στο σημείο 8 του κοινοτικού Χάρτη των δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Άρθρο 32-Απαγόρευση της εργασίας των παιδιών και προστασία των νέων στην εργασία

Η εργασία των παιδιών απαγορεύεται. Η ελάχιστη ηλικία για την ανάληψη εργασίας δεν μπορεί να είναι μικρότερη από την ηλικία κατά την οποία λήγει η υποχρεωτική σχολική φοίτηση, υπό την επιφύλαξη ευνοϊκότερων κανόνων για τους νέους και πλην περιορισμένων παρεκκλίσεων.

Οι νέοι που εργάζονται πρέπει να απολαύουν συνθηκών εργασίας προσαρμοσμένων στην ηλικία τους και να προστατεύονται από την οικονομική εκμετάλλευση ή από οποιαδήποτε εργασία που θα μπορούσε να βλάψει την ασφάλειά τους, την υγεία τους, τη σωματική, πνευματική, ηθική ή κοινωνική ανάπτυξή τους ή να θέσει σε κίνδυνο την εκπαίδευσή τους.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 32

Το άρθρο αυτό βασίζεται στην οδηγία 94/33/ΕΚ σχετικά με την προστασία των νέων κατά την εργασία, καθώς και στο άρθρο 7 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και στα σημεία 20 έως 23 του κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων.

Άρθρο 33-Οικογενειακή ζωή και επαγγελματική ζωή

Εξασφαλίζεται η νομική, οικονομική και κοινωνική προστασία της οικογένειας. Κάθε πρόσωπο, προκειμένου να μπορεί να συνδυάζει την οικογενειακή με την επαγγελματική ζωή του, έχει δικαίωμα προστασίας από την απόλυση για λόγους που συνδέονται με τη μητρότητα, καθώς και δικαίωμα αμειβόμενης άδειας μητρότητας και γονικής άδειας μετά τη γέννηση ή την υιοθεσία παιδιού.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 33:

Η παράγραφος 1 του άρθρου 33 βασίζεται στο άρθρο 16 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη. Η παράγραφος 2 εμπνέεται από την οδηγία 92/85/ΕΟΚ του Συμβουλίου σχετικά με την εφαρμογή μέτρων για την προώθηση της βελτίωσης της ασφάλειας και της υγείας των εγκύων, λεχόνων και γαλουχουσών εργαζομένων κατά την εργασία και από την

οδηγία 96/34/EK σχετικά με τη συμφωνία-πλαίσιο για τη γονική άδεια η οποία έχει συναφθεί από την UNICE (Ένωση Συνομοσπονδιών Βιομηχανίας και Εργοδοτών της Ευρώπης), το CEEP (Ευρωπαϊκό Κέντρο Δημοσίων Επιχειρήσεων) και τη CES (Ευρωπαϊκή Συνομοσπονδία Συνδικάτων). Βασίζεται επίσης στο άρθρο 8 (προστασία της μητρότητας) του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και εμπνέεται από το άρθρο 27 (δικαίωμα των εργαζομένων με οικογενειακές ευθύνες για παροχή ίσων ευκαιριών και ίση μεταχείριση), του αναθεωρημένου Κοινωνικού Χάρτη. Ο όρος «μητρότητα» καλύπτει την περίοδο από τη σύλληψη έως το θηλασμό.

Άρθρο 34-Κοινωνική ασφάλιση και κοινωνική αρωγή

Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα πρόσβασης στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στις κοινωνικές υπηρεσίες που εξασφαλίζουν προστασία σε περιπτώσεις όπως η μητρότητα, η ασθένεια, το εργατικό ατύχημα, η εξάρτηση ή το γήρας καθώς και σε περίπτωση απώλειας της απασχόλησης, σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται στο δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

Κάθε πρόσωπο που διαμένει και διακινείται νομίμως εντός της Ένωσης έχει δικαίωμα στις παροχές κοινωνικής ασφάλισης και στα κοινωνικά πλεονεκτήματα, σύμφωνα με το δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

Η Ένωση, προκειμένου να καταπολεμηθεί ο κοινωνικός αποκλεισμός και η φτώχεια, αναγνωρίζει και σέβεται το δικαίωμα κοινωνικής αρωγής και στεγαστικής βοήθειας προς εξασφάλιση αξιοπρεπούς διαβίωσης σε όλους όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους, σύμφωνα με τους κανόνες που ορίζονται στο δίκαιο της Ένωσης και τις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 34:

Η αρχή που προβλέπεται στην παράγραφο 1 του άρθρου 34 βασίζεται στα άρθρα 153 και 156 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης καθώς και στο άρθρο 12 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και στο σημείο 10 του κοινοτικού Χάρτη των δικαιωμάτων των εργαζομένων. Πρέπει να γίνεται σεβαστή από την Ένωση κατά την άσκηση των αρμοδιοτήτων που διαθέτει δυνάμει των άρθρων 153 και 156 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η μνεία των κοινωνικών υπηρεσιών αφορά τις περιπτώσεις κατά τις οποίες τέτοιες υπηρεσίες έχουν συσταθεί για να εξασφαλίζουν ορισμένες παροχές αλλά ουδόλως σημαίνει ότι πρέπει να δημιουργούνται τέτοιες

υπηρεσίες όταν δεν υπάρχουν. Η έκφραση «μητρότητα» πρέπει να εννοείται υπό την αυτή έννοια όπως και στο προηγούμενο άρθρο.

Η παράγραφος 2 βασίζεται στο άρθρο 12, παράγραφος 4 και στο άρθρο 13, παράγραφος 4 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη, καθώς και στο σημείο 2 του κοινοτικού Χάρτη των θεμελιωδών κοινωνικών δικαιωμάτων των εργαζομένων και αντικατοπτρίζει τους κανόνες που απορρέουν εκ του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1408/71 και εκ του κανονισμού (ΕΟΚ) αριθ. 1612/68.

Η τρίτη παράγραφος εμπνέεται από το άρθρο 13 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη και τα άρθρα 30 και 31 του αναθεωρημένου Κοινωνικού Χάρτη, καθώς και από το σημείο 10 του κοινοτικού Χάρτη. Πρέπει να τηρείται από την Ένωση στα πλαίσια των πολιτικών που βασίζονται στο άρθρο 153 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Άρθρο 35-Προστασία της υγείας

Κάθε πρόσωπο δικαιούται να έχει πρόσβαση στην πρόληψη σε θέματα υγείας και να απολαύει ιατρικής περίθαλψης, σύμφωνα με τις προϋποθέσεις που ορίζονται στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές. Κατά τον καθορισμό και την εφαρμογή όλων των πολιτικών και δράσεων της Ένωσης, εξασφαλίζεται υψηλό επίπεδο προστασίας της υγείας του ανθρώπου.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 35:

Οι αρχές που περιέχονται σε αυτό το άρθρο βασίζονται στο άρθρο 152 της Συνθήκης ΕΚ, το οποίο έχει αντικατασταθεί πλέον από το άρθρο 168 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, καθώς και στα άρθρα 11 και 13 του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη. Η δεύτερη φράση του άρθρου αναπαράγει το άρθρο 168, παράγραφος 1.

Άρθρο 36-Πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος

Η Ένωση αναγνωρίζει και σέβεται την πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού ενδιαφέροντος, όπως αυτό προβλέπεται στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές, σύμφωνα με τις Συνθήκες, προκειμένου να προαχθεί η κοινωνική και εδαφική συνοχή της Ένωσης.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 36:

Το άρθρο αυτό είναι πλήρως ευθυγραμμισμένο με το άρθρο 14 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και δεν δημιουργεί νέο δικαίωμα. Θέτει απλώς την αρχή ότι η Ένωση σέβεται την πρόσβαση στις υπηρεσίες γενικού οικονομικού

ενδιαφέροντος, όπως αυτή προβλέπεται στις εθνικές διατάξεις, εφόσον οι διατάξεις αυτές συνάδουν προς το δίκαιο της Ένωσης.

Άρθρο 37-Προστασία του περιβάλλοντος

Το υψηλό επίπεδο προστασίας του περιβάλλοντος και η βελτίωση της ποιότητάς του πρέπει να ενσωματώνονται στις πολιτικές της Ένωσης και να διασφαλίζονται σύμφωνα με την αρχή της αειφόρου ανάπτυξης.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 37:

Η αρχή που περιέχεται στο άρθρο αυτό βασίστηκε στα άρθρα 2, 6 και 174 της Συνθήκης ΕΚ, τα οποία έχουν πλέον αντικατασταθεί από το άρθρο 3, παράγραφος 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και τα άρθρα 11 και 191 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Εμπνέεται επίσης από τις διατάξεις ορισμένων εθνικών συνταγμάτων.

Άρθρο 38-Προστασία του καταναλωτή

Οι πολιτικές της Ένωσης διασφαλίζουν υψηλό επίπεδο προστασίας του καταναλωτή.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 38:

Η αρχή που περιέχεται στο άρθρο αυτό βασίστηκε στο άρθρο 169 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

ΤΙΤΛΟΣ VII

ΓΕΝΙΚΕΣ ΔΙΑΤΑΞΕΙΣ ΠΟΥ ΔΙΕΠΟΥΝ ΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΤΟΥ ΧΑΡΤΗ

Άρθρο 51-Πεδίο εφαρμογής

1. Οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη απευθύνονται στα θεσμικά και λοιπά όργανα και τους οργανισμούς της Ένωσης, τηρουμένης της αρχής της επικουρικότητας, καθώς και στα κράτη-μέλη, μόνον όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης. Κατά συνέπεια, οι ανωτέρω σέβονται τα δικαιώματα, τηρούν τις αρχές και προάγουν την εφαρμογή τους, σύμφωνα με τις αντίστοιχες αρμοδιότητές τους και εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως της απονέμονται από τις Συνθήκες.

2.Ο παρών Χάρτης δεν διευρύνει το πεδίο εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης πέραν των αρμοδιοτήτων της Ένωσης και δεν θεσπίζει νέες αρμοδιότητες και καθήκοντα για την Ένωση, ούτε τροποποιεί τις αρμοδιότητες και τα καθήκοντα όπως ορίζονται στις Συνθήκες.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 51:

Σκοπός του άρθρου 51 είναι να προσδιορισθεί το πεδίο εφαρμογής του Χάρτη. Επιδιώκει να καταστήσει σαφές ότι ο Χάρτης εφαρμόζεται κατ' αρχάς στα θεσμικά και λοιπά όργανα της Ένωσης με την τήρηση της αρχής της επικουρικότητας. Η διάταξη αυτή ακολουθεί πιστά το άρθρο 6, παράγραφος 2, της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το οποίο επέβαλε στην Ένωση υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων, καθώς και την εντολή που έδωσε το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Κολωνίας. Ο όρος «θεσμικά όργανα» κατοχυρώνεται στις Συνθήκες. Η έκφραση «λοιπά όργανα και οργανισμοί» χρησιμοποιείται συνήθως στις Συνθήκες ως αναφορά σε όλα τα επικουρικά όργανα που δημιουργούνται βάσει των Συνθηκών ή βάσει πράξεων παραγώγου δικαίου (βλ. π.χ. άρθρο 15 ή 16 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης).

Όσον αφορά τα κράτη-μέλη, από τη νομολογία του Δικαστηρίου απορρέει πέραν πάσης αμφιβολίας ότι η υποχρέωση σεβασμού των θεμελιωδών δικαιωμάτων που καθορίζονται στο πλαίσιο της Ένωσης επιβάλλεται στα κράτη-μέλη μόνον όταν ενεργούν εντός του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης (απόφαση της 13ης Ιουλίου 1989, Wachauf, υπόθ. 5/88, Συλλ. 1989, σ. 2609· απόφαση της 18ης Ιουνίου 1991, ERT, Συλλ. 1991, σ. I-2925· απόφαση της 18ης Δεκεμβρίου 1997, υπόθ. C-309/96 Annibaldi, Συλλ. 1997, σ. I-7493). Προσφάτως, το Δικαστήριο επιβεβαίωσε τη νομολογία αυτή ως εξής: «Επί πλέον, υπενθυμίζεται ότι οι υποχρεώσεις που απορρέουν από την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων στην κοινοτική έννομη τάξη δεσμεύουν και τα κράτη-μέλη όταν υλοποιούν κοινοτικές ρυθμίσεις ...» (απόφαση της 13ης Απριλίου 2000, υπόθ. C-292/97, Συλλ. 2000, σ. I-2737, παράγραφος 37 του σκεπτικού). Εννοείται ότι ο εν λόγω κανόνας, όπως κατοχυρώνεται στον παρόντα Χάρτη, εφαρμόζεται εξίσου στις κεντρικές αρχές και στις περιφερειακές ή τοπικές υπηρεσίες καθώς επίσης και στους δημόσιους οργανισμούς, οσάκις εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης.

Η παράγραφος 2, από κοινού με τη δεύτερη πρόταση της παραγράφου 1, επιβεβαιώνει ότι ο Χάρτης δεν μπορεί να έχει ως αποτέλεσμα την επέκταση των αρμοδιοτήτων και των καθηκόντων που απονέμονται στην Ένωση από τις Συνθήκες. Εν προκειμένω, μνημονεύεται ρητώς κάτι που απορρέει λογικά από την αρχή της επικουρικότητας και

από το γεγονός ότι η Ένωση διαθέτει μόνον δοτές αρμοδιότητες. Τα θεμελιώδη δικαιώματα, όπως διασφαλίζονται στην Ένωση, παράγουν αποτελέσματα μόνον στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων αυτών που καθορίζονται από τις Συνθήκες. Κατά συνέπεια, η υποχρέωση των θεσμικών οργάνων της Ένωσης, σύμφωνα με τη δεύτερη πρόταση της παραγράφου 1, να προάγουν τις αρχές του Χάρτη μπορεί να προκύπτει μόνο εντός των ορίων των αρμοδιοτήτων αυτών.

Η παράγραφος 2 επίσης επιβεβαιώνει ότι ο Χάρτης δεν μπορεί να επιφέρει την επέκταση του πεδίου εφαρμογής του δικαίου της Ένωσης πέραν των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, όπως καθορίζονται στις Συνθήκες. Το Δικαστήριο έχει ήδη κατοχυρώσει τον κανόνα αυτό σε σχέση με τα θεμελιώδη δικαιώματα που αναγνωρίζονται ως στοιχείο του δικαίου της Ένωσης (απόφαση της 17ης Φεβρουαρίου 1998, υπόθ. C-249/96 Grant, Συλλ. 1998, σ. I-621, παράγραφος 45 του σκεπτικού). Σύμφωνα με τον κανόνα αυτό, κρίνεται ως αυτονόητο ότι η παραπομπή του άρθρου 6 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση στο Χάρτη δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ότι επεκτείνει την εμβέλεια των δράσεων των κρατών-μελών που ορίζονται ως «εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης» (κατά την έννοια της παραγράφου 1 και της προαναφερθείσας νομολογίας).

Άρθρο 52-Εμβέλεια και ερμηνεία των δικαιωμάτων και των αρχών

1.Κάθε περιορισμός στην άσκηση των δικαιωμάτων και ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη πρέπει να προβλέπεται από το νόμο και να σέβεται το βασικό περιεχόμενο των εν λόγω δικαιωμάτων και ελευθεριών. Τηρουμένης της αρχής της αναλογικότητας, περιορισμοί επιτρέπεται να επιβάλλονται μόνον εφόσον είναι αναγκαίοι και ανταποκρίνονται πραγματικά σε στόχους γενικού ενδιαφέροντος που αναγνωρίζει η Ένωση ή στην ανάγκη προστασίας των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων.

2.Τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται από τον παρόντα Χάρτη και τα οποία αποτελούν αντικείμενο διατάξεων των Συνθηκών ασκούνται υπό τους όρους και εντός των ορίων που καθορίζονται σε αυτές.

3.Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης περιλαμβάνει δικαιώματα που αντιστοιχούν σε δικαιώματα τα οποία διασφαλίζονται στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, η έννοια και η εμβέλειά τους είναι ίδιες με εκείνες που τους αποδίδει η εν λόγω Σύμβαση. Η διάταξη αυτή δεν εμποδίζει το δίκαιο της Ένωσης να παρέχει ευρύτερη προστασία.

4. Στο βαθμό που ο παρών Χάρτης αναγνωρίζει θεμελιώδη δικαιώματα όπως απορρέουν από τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις των κρατών-μελών, τα εν λόγω δικαιώματα πρέπει να ερμηνεύονται σύμφωνα με τις παραδόσεις αυτές.

5. Οι διατάξεις του παρόντος Χάρτη που περιέχουν αρχές μπορούν να εφαρμόζονται με νομοθετικές και εκτελεστικές πράξεις των θεσμικών και λοιπών οργάνων και οργανισμών της Ένωσης και με πράξεις των κρατών-μελών όταν εφαρμόζουν το δίκαιο της Ένωσης, κατά την άσκηση των αντίστοιχων αρμοδιοτήτων τους. Η επίκληση των διατάξεων αυτών ενώπιον δικαστηρίου είναι παραδεκτή μόνον για την ερμηνεία των εν λόγω πράξεων και τον έλεγχο της νομιμότητάς τους.

6. Οι εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές πρέπει να λαμβάνονται πλήρως υπόψη όπως καθορίζεται στον παρόντα Χάρτη.

7. Τα δικαστήρια της Ένωσης και των κρατών-μελών λαμβάνουν δεόντως υπόψη τους τις επεξηγήσεις οι οποίες έχουν εκπονηθεί με σκοπό την παροχή κατευθύνσεων για την ερμηνεία του παρόντος Χάρτη.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 52:

Σκοπός του άρθρου 52 είναι να καθορίσει την εμβέλεια των δικαιωμάτων και αρχών του Χάρτη και να θεσπίσει κανόνες για την ερμηνεία τους. Η παράγραφος 1 αφορά το καθεστώς των περιορισμών. Η διατύπωση εμπνέεται από τη νομολογία του Δικαστηρίου: «...κατά πάγια νομολογία μπορεί να επέλθουν περιορισμοί στην άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων, ιδίως στο πλαίσιο κοινής οργάνωσης της αγοράς, υπό την προϋπόθεση ότι οι εν λόγω περιορισμοί ανταποκρίνονται πράγματι σε στόχους γενικού συμφέροντος που επιδιώκει η Κοινότητα και δεν συνιστούν, ενόψει του επιδιωκόμενου στόχου, υπέρμετρη και επαχθή επέμβαση, η οποία θα έθιγε την ίδια την ουσία των δικαιωμάτων αυτών» (απόφαση της 13ης Απριλίου 2000, υπόθ. C-292/97, παράγραφος 45 του σκεπτικού). Η μνεία των γενικών συμφερόντων που αναγνωρίζονται από την Ένωση καλύπτει τόσο τους στόχους που αναφέρονται στο άρθρο 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση όσο και άλλα συμφέροντα που προστατεύονται από ειδικές διατάξεις των Συνθηκών, όπως το άρθρο 4, παράγραφος 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, το άρθρο 35, παράγραφος 3 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης και τα άρθρα 36 και 346 της εν λόγω Συνθήκης.

Η παράγραφος 2 αναφέρεται σε δικαιώματα τα οποία ήδη είχαν κατοχυρωθεί ρητώς στη Συνθήκη περί ιδρύσεως της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και έχουν αναγνωρισθεί στο Χάρτη, και τα οποία περιλαμβάνονται πλέον στις Συνθήκες (ιδίως τα δικαιώματα που απορρέουν

από την ιθαγένεια της Ένωσης). Διευκρινίζει ότι τα δικαιώματα αυτά υπόκεινται πάντοτε στους όρους και στα όρια που ισχύουν για το δίκαιο της Ένωσης επί του οποίου θεμελιώνονται, όπως προβλέπονται στις Συνθήκες. Ο Χάρτης δεν μεταβάλλει το καθεστώς των δικαιωμάτων που απονέμονται από τη Συνθήκη ΕΚ, τα οποία έχουν περιληφθεί στις Συνθήκες.

Η παράγραφος 3 επιδιώκει τη διασφάλιση της αναγκαίας συνοχής μεταξύ του Χάρτη και της ΕΣΑΔ, θέτοντας τον κανόνα ότι, στο μέτρο που τα δικαιώματα του παρόντος Χάρτη αντιστοιχούν επίσης σε δικαιώματα που διασφαλίζονται από την ΕΣΑΔ, η έννοια και η εμβέλειά τους, συμπεριλαμβανομένων των αποδεκτών περιορισμών, είναι ίδιες με αυτές που προβλέπει η ΕΣΑΔ. Από τα παραπάνω προκύπτει ιδίως ότι ο νομοθέτης, θέτοντας περιορισμούς στα δικαιώματα αυτά πρέπει να τηρεί τα ίδια πρότυπα με αυτά που ορίζονται από το λεπτομερές καθεστώς των περιορισμών που προβλέπεται στην ΕΣΑΔ, τα οποία καθίστανται με τον τρόπο αυτό εφαρμοστέα επί των δικαιωμάτων που καλύπτονται από την παρούσα παράγραφο, χωρίς αυτό να θίγει την αυτονομία του δικαίου της Ένωσης και του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης.

Η μνεία της ΕΣΑΔ στοχεύει συγχρόνως στη Σύμβαση και τα Πρωτόκολλά της. Η έννοια και η εμβέλεια των δικαιωμάτων που διασφαλίζονται καθορίζονται όχι μόνο από το κείμενο των πράξεων αυτών, αλλά και από τη νομολογία του Ευρωπαϊκού Δικαστηρίου των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και από το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Στόχος της τελευταίας φράσης της παραγράφου είναι να δοθεί στην Ένωση η δυνατότητα να εξασφαλίσει ευρύτερη προστασία. Εν πάση περιπτώσει, το επίπεδο προστασίας που παρέχεται από τον Χάρτη δεν μπορεί ποτέ να είναι κατώτερο από αυτό που εγγυάται η ΕΣΑΔ. Ο Χάρτης δεν παρακωλύει τα κράτη-μέλη από το να κάνουν χρήση του άρθρου 15 της ΕΣΑΔ, το οποίο επιτρέπει παρεκκλίσεις από τα δικαιώματα της ΕΣΑΔ σε περιπτώσεις πολέμου ή άλλων δημόσιων κινδύνων που συνιστούν απειλή για το έθνος, όταν λαμβάνουν μέτρα στους τομείς της εθνικής άμυνας σε περίπτωση πολέμου και της τήρησης της δημόσιας τάξης, σύμφωνα με τις σφαίρες ευθύνης τους που αναγνωρίζονται στο άρθρο 4, παράγραφος 1 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση και στα άρθρα 72 και 347 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ο κατάλογος των δικαιωμάτων [...] στο εν λόγω πλαίσιο.

Ο κανόνας ερμηνείας που περιλαμβάνεται στην παράγραφο 4 βασίζεται στη διατύπωση του άρθρου 6, παράγραφος 3 της Συνθήκης για την Ευρωπαϊκή Ένωση, σε αυτόν δε λαμβάνεται δεόντως υπόψη η ακολουθούμενη από το Δικαστήριο προσέγγιση των κοινών συνταγματικών παραδόσεων (π.χ. απόφαση της 13ης Δεκεμβρίου 1979, υπόθ.

44/79, Hauer, Συλλ. 1979, σ. 3727· και απόφαση της 18ης Μαΐου 1982, υπόθ. 155/79, AM&S, Συλλ. 1982, σ. 1575). Σύμφωνα με τον κανόνα αυτόν, αντί να εφαρμόζεται μια άκαμπτη προσέγγιση «ελάχιστου κοινού παρονομαστή», τα εν λόγω δικαιώματα του Χάρτη θα πρέπει να ερμηνεύονται κατά τρόπο που εξασφαλίζει τον υψηλό βαθμό προστασίας που απαιτείται από το δίκαιο της Ένωσης και είναι σύμφωνος με τις κοινές συνταγματικές παραδόσεις. C 303/34 EL Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης 14.12.2007

Η παράγραφος 5 διευκρινίζει τη διάκριση μεταξύ των «δικαιωμάτων» και των «αρχών» που περιλαμβάνονται στον Χάρτη. Σύμφωνα με τη διάκριση αυτή, τα υποκειμενικά δικαιώματα τυγχάνουν σεβασμού, ενώ οι αρχές τηρούνται (άρθρο 51, παράγραφος 1) Οι αρχές μπορούν να τίθενται σε εφαρμογή με νομοθετικές ή εκτελεστικές πράξεις (που θεσπίζονται από την Ένωση δυνάμει των αρμοδιοτήτων της και από τα κράτη-μέλη μόνο κατά την εφαρμογή του δικαίου της Ένωσης)· επομένως, καθίστανται ουσιαστικής σημασίας για τα δικαστήρια μόνο κατά την ερμηνεία ή τον έλεγχο των πράξεων αυτών. Ωστόσο, δεν οδηγούν σε αξιώσεις για λήψη θετικής δράσης από τα θεσμικά όργανα της Ένωσης ή τις αρχές των κρατών-μελών· αυτό είναι σύμφωνο τόσο με τη νομολογία του Δικαστηρίου (βλ. ιδίως νομολογία για την «αρχή της προφύλαξης» του άρθρου 191, παράγραφος 2 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης: απόφαση του Πρωτοδικείου της 11ης Σεπτεμβρίου 2002, υπόθ. T-13/99, Pfizer κατά Συμβουλίου, Συλλ. 2002, σ. II-3305, με πολλές παραπομπές σε παλαιότερη νομολογία, και μια σειρά αποφάσεων σχετικά με το άρθρο 33 (πρώην 39) για τις αρχές του γεωργικού δικαίου: π.χ. απόφαση του Δικαστηρίου στην υπόθεση C-265/85, Van den Berg, Συλλ. 1987, σ. 1155: διερεύνηση της αρχής της σταθεροποίησης της αγοράς και των εύλογων προσδοκιών) όσο και με την προσέγγιση που ακολουθούν τα συνταγματικά συστήματα των κρατών-μελών ως προς τις «αρχές», ιδίως στον τομέα του κοινωνικού δικαίου. Παραδείγματα αρχών που αναγνωρίζονται στο Χάρτη είναι τα άρθρα 25, 26 και 37. Σε ορισμένες περιπτώσεις, ένα άρθρο του Χάρτη μπορεί να περιλαμβάνει τόσο στοιχεία δικαιώματος όσο και αρχής, βλ. άρθρα 23, 33 και 34.

Η παράγραφος 6 αναφέρεται στα διάφορα άρθρα του Χάρτη τα οποία, με πνεύμα επικουρικότητας, περιλαμβάνουν παραπομπές στις εθνικές νομοθεσίες και πρακτικές.

Άρθρο 53-Επίπεδο προστασίας

Καμία διάταξη του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως περιορίζουσα ή θίγουσα τα δικαιώματα του ανθρώπου και τις θεμελιώδεις ελευθερίες που αναγνωρίζονται στα αντίστοιχα πεδία εφαρμογής από το δίκαιο της Ένωσης, το διεθνές δίκαιο καθώς και από τις Διεθνείς Συμβάσεις, στις οποίες είναι μέρη η Ένωση, ή όλα τα κράτη-μέλη, και ιδίως από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προάσπιση των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, καθώς και από τα Συντάγματα των κρατών-μελών.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 53:

Αυτή η διάταξη επιδιώκει να διατηρήσει το επίπεδο προστασίας που παρέχεται σήμερα στο αντίστοιχο πεδίο εφαρμογής τους από το δίκαιο της Ένωσης, το δίκαιο των κρατών-μελών και το διεθνές δίκαιο. Λόγω της σημασίας της, γίνεται μνεία της ΕΣΑΔ.

Άρθρο 54-Απαγόρευση της κατάχρησης δικαιώματος

Καμία από τις διατάξεις του παρόντος Χάρτη δεν πρέπει να ερμηνεύεται ως συνεπαγόμενη δικαίωμα επίδοσης σε δραστηριότητα ή εκτέλεσης πράξης που αποσκοπεί στην κατάλυση των δικαιωμάτων ή ελευθεριών που αναγνωρίζονται στον παρόντα Χάρτη ή σε περιορισμούς των δικαιωμάτων και ελευθεριών ευρύτερους από τους προβλεπόμενους σε αυτόν.

Επεξήγηση σχετικά με το άρθρο 54:

Το άρθρο αυτό αντιστοιχεί στο άρθρο 17 της ΕΣΑΔ: «Ουδεμία διάταξις της παρούσης Συμβάσεως δύναται να ερμηνευθεί ως επαγομένη δι' εν Κράτος, μίαν ομάδα ή εν άτομον οιονδήποτε δικαίωμα όπως επιδοθεί εις δραστηριότητα ή εκτελέσει πράξεις σκοπούσας εις την καταστροφήν των δικαιωμάτων ή ελευθεριών, των αναγνωρισθέντων εν τη παρούσα Συμβάσει, ή εις περιορισμούς των δικαιωμάτων και ελευθεριών τούτων μεγαλυτέρων των προβλεπομένων εν τη ρηθείσα Συμβάσει.»

Παράρτημα 2: Ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης [Μέρη I και II]

Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης

Υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο της Ευρώπης στο Τορίνο στις 18 Οκτωβρίου 1961

Εναρξη ισχύος: 26 Φεβρουαρίου 1965 σύμφωνα με το άρθρο 35

Κείμενο: Σειρά Ευρωπαϊκών Συμβάσεων Νο. 35

[όπως κυρώθηκε με το Ν. 1426 της 20/21 Μαρτίου 1984:Για την κύρωση
του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Χάρτη (ΦΕΚ 32, τ. Α΄)]

Άρθρο πρώτο.- Κυρώνεται και έχει την ισχύ που ορίζει το άρθρο 28 παρ. 1 του Συντάγματος ο Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης που υπογράφηκε στο Τορίνο της Ιταλίας στις 18 Οκτώβρη 1961, του οποίου το κείμενο, στο γαλλικό πρωτότυπο και την ελληνική του μετάφραση είναι το ακόλουθο :

Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης

Οι Κυβερνήσεις που υπογράφουν και είναι μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης:

Αφού έκριναν ότι ο σκοπός του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι η πραγματοποίηση στενότερης ένωσης των μελών του για τη διαφύλαξη και προώθηση των ιδανικών και των αρχών που αποτελούν την κοινή τους κληρονομιά και την ευνόηση της οικονομικής και κοινωνικής προόδου τους, ιδίως με την προάσπιση και ανάπτυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών,

Αφού έκριναν ότι σύμφωνα με τη Σύμβαση για τη Διαφύλαξη των Ανθρώπινων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών, που υπογράφηκε στην Ρώμη στις 4 Νοέμβρη 1950 και το συμπληρωματικό Πρωτόκολλό της, που υπογράφηκε στο Παρίσι στις 20 Μάρτη 1952, τα Κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης συμφώνησαν να εξασφαλίσουν στους πληθυσμούς τους τα αστικά και πολιτικά δικαιώματα και τις ελευθερίες που προβλέπονται στα κείμενα αυτά,

Αφού έκριναν ότι η απόλαυση των κοινωνικών δικαιωμάτων θα πρέπει να εξασφαλίζεται χωρίς διάκριση που να βασίζεται στη φυλή, στο χρώμα, στο φύλο, στο θρήσκευμα, στις πολιτικές πεποιθήσεις, στην εθνική καταγωγή ή την κοινωνική προέλευση,

Αφού αποφάσισαν να καταβάλλουν κοινές προσπάθειες για να βελτιώσουν το βιοτικό επί-πεδο και να προωθήσουν την καλή διαβίωση όλων των κατηγοριών του πληθυσμού τους, αγροτικών και αστικών, με τα κατάλληλα μέσα και επιτεύγματα.

Συμφώνησαν τα ακόλουθα:

ΜΕΡΟΣ Ι

Τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναγνωρίζουν, ως αντικειμενικό σκοπό της πολιτικής τους να συνεχίσουν με όλα τα χρήσιμα μέσα, σε εθνικό και διεθνές επίπεδο, την επίτευξη προϋποθέσεων για την εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης των ακόλουθων δικαιωμάτων και αρχών:

1. Κάθε πρόσωπο θα πρέπει να έχει τη δυνατότητα να κερδίζει τη ζωή του με εργασία που αναλαμβάνει ελεύθερα.
2. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν δικαίωμα σε δίκαιες συνθήκες εργασίας.
3. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν δικαίωμα σε ασφάλεια και υγιεινή στην εργασία τους.
4. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν δικαίωμα σε δίκαιη αμοιβή, που να εξασφαλίζει σ' αυτούς και τις οικογένειές τους ικανοποιητικό βιοτικό επίπεδο.
5. Όλοι οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες έχουν δικαίωμα να συνεταιρίζονται ελεύθερα στα πλαίσια εθνικών ή διεθνών οργανώσεων για την προστασία των οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων του.
6. Όλοι οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες τους έχουν δικαίωμα για συλλογικές διαπραγματεύσεις.
7. Τα παιδιά και τα νεαρά πρόσωπα έχουν δικαίωμα για ειδική προστασία από τους σωματικούς και ηθικούς κινδύνους στους οποίους εκτίθενται.
8. Οι εργαζόμενες γυναίκες, σε περίπτωση μητρότητας, καθώς και οι άλλες εργαζόμενες, σε ορισμένες περιπτώσεις, έχουν δικαίωμα για ειδική προστασία στην εργασία τους.
9. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα για κατάλληλα μέσα επαγγελματικού προσανατολισμού για να βοηθηθεί στην επιλογή επαγγέλματος σύμφωνα με τις προσωπικές ικανότητες και ενδιαφέροντά του.
10. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα για κατάλληλα μέσα επαγγελματικής εκπαίδευσης.
11. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να απολαμβάνει κάθε μέτρο που του επιτρέπει να έχει την καλύτερη δυνατή κατάσταση υγείας.

12. Όλοι οι εργαζόμενοι και τα προστατευόμενα απ' αυτούς μέλη της οικογένειάς τους έχουν δικαίωμα για κοινωνική ασφάλεια.
13. Κάθε πρόσωπο που δεν έχει επαρκείς πόρους έχει δικαίωμα για κοινωνική και ιατρική αντίληψη.
14. Κάθε πρόσωπο έχει δικαίωμα να απολαμβάνει εξειδικευμένες κοινωνικές υπηρεσίες.
15. Κάθε ανάπηρο πρόσωπο έχει δικαίωμα για επαγγελματική εκπαίδευση και για επαγγελματική και κοινωνική επαναπροσαρμογή, ανεξάρτητα από την αιτία και τη φύση της αναπηρίας του.
16. Η οικογένεια, ως βασικό κύτταρο της κοινωνίας, έχει δικαίωμα για κατάλληλη κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία για να εξασφαλίσει την πλήρη ανάπτυξή της.
17. Η μητέρα και το παιδί, ανεξάρτητα από την οικογενειακή κατάσταση και τις οικογενειακές σχέσεις, έχουν δικαίωμα για κατάλληλη κοινωνική και οικονομική προστασία.
18. Οι υπήκοοι ενός από τα Συμβαλλόμενα Μέρη έχουν δικαίωμα να ασκούν στο έδαφος ενός άλλου Μέρους οποιαδήποτε κερδοφόρα δραστηριότητα με ίσους όρους με τους υπηκόους του Μέρους αυτού, με την επιφύλαξη περιορισμών που βασίζονται σε σοβαρούς λόγους οικονομικού ή κοινωνικού χαρακτήρα.
19. Οι μετανάστες εργαζόμενοι που είναι υπήκοοι ενός από τα Συμβαλλόμενα Μέρη καθώς και οι οικογένειές τους έχουν δικαίωμα για προστασία και αντίληψη στο έδαφος οποιουδήποτε άλλου Συμβαλλόμενου Μέρους.

ΜΕΡΟΣ II

Τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να θεωρούν ότι δεσμεύονται, όπως προβλέπεται στο Μέρος III, από τις υποχρεώσεις που απορρέουν από τα παρακάτω άρθρα και παραγράφους.

Δικαίωμα για εργασία

Άρθρο 1.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για εργασία τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να αναγνωρίζουν, ως έναν από τους κυριότερους αντικειμενικούς τους σκοπούς και αρμοδιότητες την πραγματοποίηση και τη διατήρηση του ψηλότερου και σταθερότερου δυνατού επίπεδου απασχόλησης για την επίτευξη της πλήρους απασχόλησης.
2. Να προστατεύουν με αποτελεσματικό τρόπο το δικαίωμα του εργαζόμενου να κερδίζει τη ζωή του με εργασία που αναλαμβάνει ελεύθερα.
3. Να συστήνουν ή να διατηρούν δωρεάν υπηρεσίες απασχόλησης για όλους τους εργαζόμενους.
4. Να εξασφαλίζουν ή να ευνοούν κατάλληλο επαγγελματικό προσανατολισμό καθώς επίσης και κατάλληλη επαγγελματική εκπαίδευση και επαναπροσαρμογή.

Δικαίωμα για δίκαιες συνθήκες εργασίας

Άρθρο 2.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για δίκαιες συνθήκες εργασίας, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να καθορίζουν λογική διάρκεια ημερήσιας και εβδομαδιαίας εργασίας, ενώ θα πρέπει να μειώνεται σταδιακά η εβδομαδιαία διάρκεια της εργασίας, εφόσον το επιτρέπουν η αύξηση της παραγωγικότητας και οι άλλοι σχετικοί παράγοντες.
2. Να προβλέπουν αργίες με αποδοχές.
3. Να εξασφαλίζουν τη χορήγηση ετήσιας άδειας με αποδοχές με διάρκεια τουλάχιστο δύο εβδομάδες.
4. Να εξασφαλίζουν στους εργαζόμενους που απασχολούνται σε ορισμένες επικίνδυνες ή ανθυγιεινές εργασίες είτε μείωση της διάρκειας της εργασίας είτε συμπληρωματική άδεια με αποδοχές.
5. Να εξασφαλίζουν εβδομαδιαία ανάπαυση που να συμπίπτει, κατά το δυνατό, με την ημέρα της εβδομάδας που αναγνωρίζεται ως ημέρα ανάπαυσης είτε παραδοσιακά είτε από τις συνήθειες της χώρας ή της περιοχής.

Δικαίωμα για ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας

Άρθρο 3.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για ασφαλείς και υγιεινές συνθήκες εργασίας, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να εκδίδουν κανονισμούς ασφάλειας και υγιεινής.
2. Να καθορίζουν μέτρα ελέγχου της εφαρμογής των κανονισμών αυτών.
3. Να συμβουλευονται όταν είναι δυνατόν τις εργοδοτικές και εργατικές οργανώσεις πάνω στα μέτρα που αποσκοπούν στη βελτίωση της ασφάλειας και της υγιεινής της εργασίας.

Δικαίωμα για δίκαιη αμοιβή

Άρθρο 4.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για δίκαιη αμοιβή, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να αναγνωρίζουν το δικαίωμα των εργαζομένων για αμοιβή αρκετή να εξασφαλίζει σ' αυτούς και τις οικογένειές τους ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης.
2. Να αναγνωρίζουν το δικαίωμα των εργαζομένων για αυξημένη αμοιβή για υπερωριακή απασχόληση, με εξαίρεση ορισμένες ειδικές περιπτώσεις.
3. Να αναγνωρίζουν το δικαίωμα των εργαζομένων, αντρών και γυναικών, για ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας.
4. Να αναγνωρίζουν το δικαίωμα όλων των εργαζομένων για λογική προθεσμία προειδοποίησης σε περίπτωση τερματισμού της απασχόλησης.
5. Να επιτρέπουν κρατήσεις πάνω στις αποδοχές μόνο σύμφωνα με τις προϋποθέσεις και μέσα στα όρια που προβλέπονται από την εθνική νομοθεσία ή ρύθμιση ή καθορίζονται με συλλογικές Συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις.
6. Η άσκηση των δικαιωμάτων αυτών θα πρέπει να εξασφαλίζεται είτε με ελεύθερα συναπτόμενες συλλογικές Συμβάσεις είτε με διαιτητικές αποφάσεις είτε με οποιοδήποτε άλλο τρόπο σύμφωνα με τις εθνικές συνθήκες.

Συνδικαλιστικό δικαίωμα

Άρθρο 5.- Για την εξασφάλιση ή την προώθηση της ελευθερίας των εργοδοτών και των εργαζομένων να συνιστούν τοπικές, εθνικές ή Διεθνείς οργανώσεις για την προστασία των οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων τους και να προσχωρούν σ' αυτές τις οργανώσεις, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση ώστε η εθνική νομοθεσία να μη προσβάλλει αλλά ούτε να εφαρμόζεται με τέτοιο τρόπο που να προσβάλλει την ελευθερία αυτή. Το μέτρο στο οποίο οι εγγυήσεις που προβλέπονται απ' αυτό το άρθρο θα εφαρμόζονται στην αστυνομία θα καθορίζεται από την εθνική νομοθεσία ή ρύθμιση. Η αρχή της εφαρμογής των εγγυήσεων αυτών στα μέλη των ενόπλων δυνάμεων και το μέτρο στο οποίο θα μπορούσαν να εφαρμοσθούν σ' αυτήν την κατηγορία προσώπων καθορίζονται επίσης από την εθνική νομοθεσία ή ρύθμιση.

Δικαίωμα συλλογικής διαπραγμάτευσης

Άρθρο 6.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος της συλλογικής διαπραγμάτευσης, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να ευνοούν την ισομερή συνεννόηση μεταξύ εργοδοτών και εργαζομένων.

2. Να προωθούν, όταν αυτό είναι αναγκαίο και σκόπιμο, την καθιέρωση διαδικασιών εκούσιας διαπραγμάτευσης μεταξύ των εργοδοτών ή των οργανώσεων των εργοδοτών εφ' ενός και των οργανώσεων των εργαζομένων αφ' ετέρου, προκειμένου να ρυθμίζονται οι όροι απασχόλησης με συλλογικές Συμβάσεις.
3. Να ευνοούν την καθιέρωση και χρησιμοποίηση κατάλληλων διαδικασιών συνδιαλλαγής και διαιτησίας για τη ρύθμιση των εργασιακών διαφορών και αναγνωρίζουν :
4. Το δικαίωμα των εργαζομένων και των εργοδοτών για συλλογικές ενέργειες σε περίπτωση σύγκρουσης συμφερόντων, περιλαμβανομένου και του δικαιώματος της απεργίας, με την επιφύλαξη των υποχρεώσεων που θα μπορούσαν να προκύψουν από τις ισχύουσες συλλογικές Συμβάσεις.

Δικαίωμα των παιδιών και των νεαρών προσώπων για προστασία

Άρθρο 7.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των παιδιών και των νεαρών προσώπων για προστασία, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να καθορίζουν το 15ο έτος της ηλικίας ως κατώτατο όριο ηλικίας για την είσοδο στην απασχόληση, με δυνατότητα όμως εξαιρέσεων για παιδιά, που απασχολούνται σε ορισμένες ελαφρές εργασίες που δεν απειλούν να βλάψουν την υγεία τους, την ηθική τους ή την εκπαίδευσή τους.
2. Να καθορίζουν ψηλότερο κατώτατο όριο ηλικίας για την είσοδο στην απασχόληση για ορισμένες εργασίες που θεωρούνται επικίνδυνες ή ανθυγιεινές.
3. Να απαγορεύουν την απασχόληση παιδιών, που υποχρεούνται να φοιτούν στο σχολείο, σε εργασίες που τους στερούν τη δυνατότητα να επωφεληθούν από την εκπαίδευση αυτή.
4. Να περιορίζουν τη διάρκεια της εργασίας των εργαζομένων που έχουν ηλικία κάτω των 16 ετών έτσι ώστε να ανταποκρίνεται αυτή στις απαιτήσεις της ανάπτυξής τους και ιδιαίτερα στις ανάγκες της επαγγελματικής τους εκπαίδευσης.
5. Να αναγνωρίζουν το δικαίωμα των νεαρών εργαζομένων και των μαθητευομένων για δίκαιη αμοιβή ή για κατάλληλη παροχή.
6. Να προβλέπουν ότι οι ώρες που διαθέτουν τα νεαρά πρόσωπα για επαγγελματική εκπαίδευση κατά την κανονική διάρκεια της εργασίας τους, με τη συναίνεση του εργοδότη τους, θα θεωρούνται ότι περιλαμβάνονται στην ημερήσια εργασία.

7. Να καθορίζουν τη διάρκεια της κανονικής άδειας με αποδοχές για τους εργαζόμενους με ηλικία κάτω των 18 ετών σε τρεις εβδομάδες τουλάχιστον.

8. Να απαγορεύουν την απασχόληση εργαζομένων με ηλικία κάτω των 18 ετών σε νυκτερινές εργασίες με εξαίρεση ορισμένες απασχολήσεις που καθορίζονται από την εθνική νομοθεσία ή ρύθμιση.

9. Να προβλέπουν ότι οι εργαζόμενοι με ηλικία κάτω των 18 ετών που απασχολούνται σε ορισμένες εργασίες που καθορίζονται από την εθνική νομοθεσία ή ρύθμιση θα πρέπει να υποβάλλονται σε τακτική ιατρική εξέταση.

10. Να εξασφαλίζουν ειδική προστασία από τους σωματικούς και ηθικούς κινδύνους στους οποίους εκτίθενται τα παιδιά και τα νεαρά πρόσωπα και κυρίως από τους κινδύνους εκείνους που προκαλούνται άμεσα ή έμμεσα από την εργασία τους.

Δικαίωμα των εργαζομένων γυναικών για προστασία

Άρθρο 8.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των εργαζομένων γυναικών για προστασία τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να εξασφαλίζουν στις γυναίκες, πριν και μετά τον τοκετό, ανάπαυση συνολικής διάρκειας τουλάχιστον 12 εβδομάδων είτε με τη μορφή αδειας με αποδοχές είτε με τη μορφή κατάλληλων παροχών κοινωνικής ασφάλειας ή παροχών από δημόσια κεφάλαια.

2. Να θεωρούν παράνομη την κοινοποίηση από μέρους του εργοδότη της απόλυσης σε γυναίκα ενώ διαρκεί η άδειά της λόγω μητρότητας ή σε ημερομηνία που η προθεσμία της προειδοποίησης ενπνέει κατά τη διάρκεια της απουσίας αυτής.

3. Να εξασφαλίζουν στις μητέρες που θηλάζουν τα παιδιά τους παύσεις εργασίας που να είναι αρκετές για το σκοπό αυτόν.

4. α) Να ρυθμίζουν την απασχόληση του γυναικείου εργατικού δυναμικού για νυκτερινή εργασία σε βιομηχανικές απασχολήσεις.

β) Να απαγορεύουν την απασχόληση του γυναικείου εργατικού δυναμικού σε υπόγειες εργασίες στα μεταλλεία και ενδεχόμενα σε όλες τις εργασίες που δεν ταιριάζουν στο εργατικό αυτό δυναμικό λόγω του επικίνδυνου, ανθυγιεινού ή επίπονου χαρακτήρα τους.

Δικαίωμα για επαγγελματικό προσανατολισμό

Άρθρο 9.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για επαγγελματικό προσανατολισμό, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να συστήνουν ή να προωθούν, εφόσον είναι αναγκαίο, υπηρεσία που θα

βοηθάει όλα τα πρόσωπα, περιλαμβανομένων και των αναπήρων, στην επίλυση των προβλημάτων τους που σχετίζονται με την εκλογή του επαγγέλματος ή με την επαγγελματική τους προώθηση, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του ενδιαφερομένου και τη σχέση που υπάρχει ανάμεσα σ' αυτά και στις δυνατότητες της αγοράς εργασίας. Η βοήθεια αυτή θα πρέπει να παρέχεται δωρεάν, τόσο στους νέους, στους οποίους περιλαμβάνονται και τα παιδιά σχολικής ηλικίας, όσο και στους ενήλικες.

Δικαίωμα για επαγγελματική εκπαίδευση

Άρθρο 10.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για επαγγελματική εκπαίδευση, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να εξασφαλίζουν ή να ευνοούν, εφόσον είναι ανάγκη, την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση όλων των προσώπων, περιλαμβανομένων και των αναπήρων, σε συνεννόηση με τις επαγγελματικές οργανώσεις των εργοδοτών και των εργαζομένων και να παρέχουν τα μέσα που θα επιτρέπουν την είσοδό τους στην ανώτερη τεχνική εκπαίδευση και στην πανεπιστημιακή εκπαίδευση με μοναδικό κριτήριο την ατομική ικανότητα.

2. Να εξασφαλίζουν ή να ευνοούν σύστημα μαθητείας καθώς και άλλα συστήματα εκπαίδευσης των νεαρών αγοριών και κοριτσιών στις διάφορες απασχολήσεις τους.

3. Να εξασφαλίζουν ή να ευνοούν, εφόσον είναι ανάγκη :

- α) κατάλληλα και προσιτά μέτρα για την εκπαίδευση των ενήλικων εργαζομένων,
- β) ειδικά μέτρα για επαγγελματική μετεκπαίδευση των ενήλικων εργαζομένων που επιβάλλεται από την τεχνική εξέλιξη ή από νέο προσανατολισμό της αγοράς εργασίας.

4. Να ενθαρρύνουν την πλήρη χρησιμοποίηση των μέσων, που προβλέπονται από κατάλληλες διατάξεις όπως είναι :

- α) η μείωση ή η κατάργηση δικαιωμάτων και τίτλων,
- β) η χορήγηση οικονομικής βοήθειας στις κατάλληλες περιπτώσεις,
- γ) ο συνυπολογισμός στο κανονικό ωράριο εργασίας του χρόνου που διατίθεται για συμπληρωματικά εκπαιδευτικά μαθήματα που παρακολουθούν οι εργαζόμενοι κατά τη διάρκεια της απασχόλησής τους μετά από αίτημα του εργοδότη τους,
- δ) η εγγύηση με κατάλληλο έλεγχο και σε συνεννόηση με τις επαγγελματικές οργανώσεις των εργοδοτών και των εργαζομένων, της αποτελεσματικότητας του συστήματος μαθητείας και κάθε άλλου συστήματος εκπαίδευσης για νεαρούς εργαζόμενους και γενικά της κατάλληλης προστασίας των νεαρών εργαζομένων.

Δικαίωμα για προστασία της υγείας

Άρθρο 11.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για προστασία της υγείας, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να λαμβάνουν είτε απευθείας είτε με τη συνεργασία δημόσιων και ιδιωτικών οργανώσεων, κατάλληλα μέτρα που αποσκοπούν ιδίως:

1. Να εξαφανίζουν κατά το δυνατό τα αίτια μη ικανοποιητικής υγείας.
2. Να προβλέπουν συμβουλευτικές υπηρεσίες και υπηρεσίες διαφώτισης σε ό,τι αφορά τη βελτίωση της υγείας και την ανάπτυξη της συναίσθησης ατομικής ευθύνης στον τομέα της υγείας.
3. Να προλαμβάνουν, κατά το δυνατό, τις επιδημικές, ενδημικές και άλλες ασθένειες.

Δικαίωμα για κοινωνική ασφάλεια

Άρθρο 12.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για κοινωνική ασφάλεια, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να καθιερώνουν ή να διατηρούν σύστημα κοινωνικής ασφάλειας.
2. Να διατηρούν το σύστημα κοινωνικής ασφάλειας σε ικανοποιητικό επίπεδο ίσο τουλάχιστο με εκείνο που απαιτείται για την επικύρωση της 102 Διεθνούς Σύμβασης Εργασίας σχετικά με τα ελάχιστα όρια κοινωνικής ασφάλειας.
3. Να καταβάλλουν προσπάθειες για την ανύψωση του συστήματος κοινωνικής ασφάλειας σε ψηλότερο επίπεδο.
4. Να λαμβάνουν μέτρα με τη σύναψη των κατάλληλων διμερών ή πολυμερών συμβάσεων ή με άλλα μέσα και με την επιφύλαξη των προϋποθέσεων που καθορίζονται με τις συμφωνίες αυτές, για να διασφαλίζουν :
 - α) την ισότητα μεταχείρισης ανάμεσα στους υπηκόους του κάθε Συμβαλλόμενου Μέρους και τους υπηκόους άλλων Μερών αναφορικά με τα δικαιώματα για κοινωνική ασφάλεια, περιλαμβάνοντας και τις διαφυλάξεις των πλεονεκτημάτων που έχουν παραχωρηθεί από τις νομοθεσίες κοινωνικής ασφάλειας, ανεξάρτητα με τις μετακινήσεις που θα ήταν δυνατόν να πραγματοποιήσουν τα προστατευόμενα πρόσωπα στο έδαφος των Συμβαλλομένων Μερών,
 - β) την παροχή, διατήρηση και αποκατάσταση των δικαιωμάτων για κοινωνική ασφάλεια με μέσα όπως είναι ο συνυπολογισμός των περιόδων ασφάλισης ή απασχόλησης που πραγματοποιούνται σύμφωνα με τη νομοθεσία του καθενός από τα Συμβαλλόμενα Μέρη.

Δικαίωμα για κοινωνική και ιατρική αντίληψη

Άρθρο 13.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για κοινωνική και ιατρική αντίληψη, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να μεριμνούν ώστε κάθε πρόσωπο, που δεν διαθέτει επαρκείς πόρους και δεν είναι σε θέση να τους εξασφαλίσει με δικά του μέσα ή από άλλη πηγή, ιδίως δε από παροχές που καταβάλλονται από σύστημα κοινωνικής ασφάλειας, να μπορεί να λαμβάνει κατάλληλη βοήθεια και σε περίπτωση ασθένειας τις φροντίδες που απαιτεί η κατάσταση της υγείας του.
2. Να μεριμνούν ώστε τα πρόσωπα που δικαιούνται παρόμοια βοήθεια να μην βλέπουν να τους περιορίζονται από το λόγο αυτό τα πολιτικά ή κοινωνικά δικαιώματά τους.
3. Να προβλέπουν ότι όλα τα πρόσωπα θα μπορούν να λαμβάνουν από τις αρμόδιες υπηρεσίες δημοσίου ή ιδιωτικού χαρακτήρα οποιαδήποτε αναγκαία προσωπική βοήθεια για την πρόληψη, εξάλειψη ή βελτίωση της κατάστασης ανάγκης προσωπικής ή οικογενειακής φύσεως.
4. Να εφαρμόζουν τις διατάξεις των παραγρ. 1, 2 και 3 αυτού του άρθρου με βάση την ισότητα των υπηκόων τους με τους υπηκόους άλλων Συμβαλλομένων Μερών, που βρίσκονται νόμιμα στο έδαφός τους, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις που αναλαμβάνουν με βάση της Ευρωπαϊκή Σύμβαση Κοινωνικής και Ιατρικής Αντίληψης, που υπογράφηκε στο Παρίσι στις 11 Δεκέμβρη 1953.

Δικαίωμα για απόλαυση των κοινωνικών υπηρεσιών

Άρθρο 14.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος για απόλαυση των κοινωνικών υπηρεσιών, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να ενθαρρύνουν ή να οργανώνουν τις υπηρεσίες που χρησιμοποιούν τις μεθόδους που ταιριάζουν στην κοινωνική υπηρεσία και συμβάλλουν στην καλή διαβίωση και στην ανάπτυξη των ατόμων και των ομάδων μέσα στην κοινωνία καθώς και στην προσαρμογή τους στο κοινωνικό περιβάλλον.
2. Να ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των ατόμων και των εθελοντικών οργανώσεων στη σύσταση ή στη διατήρηση των υπηρεσιών αυτών.

Δικαίωμα των προσώπων που μειονεκτούν σωματικά ή διανοητικά για επαγγελματική εκπαίδευση και επαγγελματική και κοινωνική επαναπροσαρμογή

Άρθρο 15.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των προσώπων που μειονεκτούν σωματικά ή διανοητικά για επαγγελματική εκπαίδευση και επαγγελματική και κοινωνική επαναπροσαρμογή, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να λαμβάνονται κατάλληλα μέτρα για να θέτουν στη διάθεση των ενδιαφερομένων μέσω επαγγελματικής εκπαίδευσης, στα οποία θα περιλαμβάνονται, ενδεχόμενα, ειδικευμένα ιδρύματα δημόσιου ή ιδιωτικού χαρακτήρα.
2. Να λαμβάνουν τα κατάλληλα μέτρα για την τοποθέτηση των σωματικών μειονεκτούντων προσώπων, ιδίως μέσω ειδικευμένων υπηρεσιών τοποθέτησης σε εργασία, για τη δημιουργία δυνατοτήτων προστατευόμενης απασχόλησης και την εφαρμογή μέτρων για την ενθάρρυνση των εργοδοτών να προσλαμβάνουν σωματικά μειονεκτούντα πρόσωπα.

Δικαίωμα της οικογένειας για κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία

Άρθρο 16. - Για πραγματοποίηση των απαραίτητων συνθηκών διαβίωσης που απαιτούνται για την πλήρη ανάπτυξη της οικογένειας που είναι βασικό κύτταρο της κοινωνίας, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

- α) να προωθούν την οικονομική, νομική και κοινωνική προστασία της οικογενειακής ζωής, ιδίως με κοινωνικές και οικογενειακές παροχές, με φορολογικές διατάξεις, με ενθάρρυνση για την κατασκευή κατοικιών που να ανταποκρίνονται στις ανάγκες της οικογένειας, με την ενίσχυση των νέων εστιών ή με κάθε άλλο κατάλληλο μέτρο.

Δικαίωμα της μητέρας και του παιδιού για κοινωνική και οικονομική προστασία

Άρθρο 17.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος της μητέρας και του παιδιού για κοινωνική και οικονομική προστασία τα Συμβαλλόμενα Μέρη θα λάβουν όλα τα αναγκαία μέτρα για το σκοπό αυτόν περιλαμβανομένης της σύστασης ή της διατήρησης κα-τάλληλων ιδρυμάτων ή υπηρεσιών.

Δικαίωμα για την άσκηση κερδοφόρας δραστηριότητας στο έδαφος άλλων Συμβαλλομένων Μερών

Άρθρο 18.- Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος εξάσκησης κερδοφόρας δραστηριότητας στο έδαφος οποιουδήποτε άλλου Συμβαλλόμενου Μέρους, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να εφαρμόζουν τους υπάρχοντες κανονισμούς με φιλελεύθερο πνεύμα.
2. Να απλοποιούν τις διατυπώσεις που ισχύουν και να μειώνουν ή να καταργούν τα δικαστικά τέλη και κάθε άλλη οικονομική επιβάρυνση που καταβάλλεται από τους αλλοδαπούς εργαζόμενους ή τους εργοδότες τους.
3. Να κάνουν ελαστικότερους, είτε ατομικά είτε συλλογικά, τους κανονισμούς που ισχύουν για την απασχόληση των αλλοδαπών εργαζομένων και να αναγνωρίζουν:
4. Το δικαίωμα εξόδου των υπηκόων τους που επιθυμούν να αναπτύξουν κερδοφόρα δραστηριότητα στο έδαφος άλλων Συμβαλλόμενων Μερών.

Δικαίωμα των μεταναστών εργατών και των οικογενειών τους για προστασία και αντίληψη

Άρθρο 19. Για εξασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των μεταναστών εργατών και των οικογενειών τους για προστασία και αντίληψη στο έδαφος οποιουδήποτε άλλου Συμβαλλόμενου Μέρους, τα Συμβαλλόμενα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση:

1. Να διατηρούν ή να εξασφαλίζουν την ύπαρξη κατάλληλων υπηρεσιών που θα απασχολούνται δωρεάν με την παροχή βοήθειας στους εργαζόμενους αυτούς και ιδίως με την παροχή σ' αυτούς σωστών πληροφοριών και να λαμβάνουν κάθε χρήσιμο μέτρο, μέσα στα πλαίσια που επιτρέπονται από την εθνική νομοθεσία και ρύθμιση, ενάντια σε κάθε απατηλή προπαγάνδα που αναφέρεται στη μετανάστευση και παλιννόστηση
2. Να λαμβάνουν, στα πλαίσια της δικαιοδοσίας τους, κατάλληλα μέτρα για να διευκολύνεται η αναχώρηση, το ταξίδι και η υποδοχή των εργαζομένων αυτών και των οικογενειών τους και να εξασφαλίζουν σ' αυτούς στα πλαίσια της δικαιοδοσίας τους, κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους τις απαραίτητες υγειονομικές και ιατρικές υπηρεσίες καθώς και καλές συνθήκες υγιεινής.
3. Να προωθούν τη συνεργασία, ανάλογα με την περίπτωση, μεταξύ των κοινωνικών υπηρεσιών, δημοσίων ή ιδιωτικών, των χωρών προέλευσης και υποδοχής.
4. Να εξασφαλίζουν στους εργαζόμενους αυτούς που βρίσκονται νόμιμα στο έδαφός τους, εφόσον τα θέματα αυτά ρυθμίζονται από τη νομοθεσία ή τη ρύθμιση ή υπάγονται

στον έλεγχο των διοικητικών αρχών, ίδια μεταχείριση με τους υπηκόους τους αναφορικά με τα παρακάτω θέματα :

α) αμοιβή και άλλοι όροι απασχόλησης και εργασίας,

β) υπαγωγή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις και απόλαυση των πλεονεκτημάτων που παρέχονται από τις συλλογικές Συμβάσεις,

γ) στέγαση.

5. Να εξασφαλίζουν στους εργαζόμενους αυτούς που βρίσκονται νόμιμα στο έδαφος τους ίση μεταχείριση με τους υπηκόους τους αναφορικά με τους δασμούς, τους φόρους και τις εισφορές που σχετίζονται με την εργασία και καταβάλλονται με αφορμή την ιδιότητα του εργάτη.

6. Να διευκολύνουν, κατά το δυνατό, την επανασυγκέντρωση της οικογένειας του μετανάστη εργάτη στον οποία έχει επιτραπεί να εγκατασταθεί στο έδαφος τους.

7. Να εξασφαλίζουν στους εργαζόμενους αυτούς που βρίσκονται νόμιμα στο έδαφος τους ίση μεταχείριση με τους υπηκόους τους από την άποψη της προσφυγής στη δικαιοσύνη σχετικά με τα ζητήματα που αναφέρονται στο άρθρο αυτό.

8. Να εξασφαλίζουν στους εργαζόμενους αυτούς που διαμένουν κανονικά στο έδαφος τους ότι θα μπορούν να απελαθούν μόνο σε περίπτωση που απειλούν την ασφάλεια του Κράτους ή παραβιάζουν τη δημόσια τάξη ή τα χρηστά ήθη.

9. Να επιτρέπουν, μέσα στα όρια που καθορίζονται από τη νομοθεσία, τη μεταφορά οποιουδήποτε τμήματος των αποδοχών και των οικονομιών των μεταναστών εργατών που αυτοί επιθυμούν να μεταφέρουν.

10. Να επεκτείνουν την προστασία και τη βοήθεια που προβλέπονται από το άρθρο αυτό και στους μετανάστες εργαζόμενους που εργάζονται για δικό τους λογαριασμό εφόσον αυτά τα μέτρα εφαρμόζονται και στην κατηγορία αυτή.

Παράρτημα 3: Ο Αναθεωρημένος Ευρωπαϊκός Κοινωνικός Χάρτης [Μέρη I και II]

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΧΑΡΤΗΣ (Αναθεωρημένος)

Προοίμιο

Οι κυβερνήσεις που υπογράφουν τον παρόντα Χάρτη, οι οποίες είναι μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης,

Λαμβάνοντας υπόψη ότι ο σκοπός του Συμβουλίου της Ευρώπης είναι η επίτευξη μεγαλύτερης ενότητας μεταξύ των μελών του με σκοπό τη διαφύλαξη και την προαγωγή των ιδεωδών και των αρχών που αποτελούν κοινή τους κληρονομιά και την προώθηση της οικονομικής και κοινωνικής τους προόδου, ιδίως μέσω της προάσπισης και της περαιτέρω προαγωγής των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών·

Λαμβάνοντας υπόψη ότι στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση για την Προστασία των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και των Θεμελιωδών Ελευθεριών που υπογράφηκε στη Ρώμη την 4^η Νοεμβρίου του 1950, και στα Πρωτόκολλά αυτής, τα Κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης συμφώνησαν να εξασφαλίσουν στους πληθυσμούς τους τα ατομικά και πολιτικά δικαιώματα και τις ελευθερίες που εξειδικεύονται στα κείμενα αυτά·

Λαμβάνοντας υπόψη ότι στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη που άνοιξε για υπογραφή στο Τορίνο την 18^η Οκτωβρίου του 1961, και στα Πρωτόκολλά του, τα Κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης συμφώνησαν να εξασφαλίσουν στους πληθυσμούς τους τα κοινωνικά δικαιώματα που εξειδικεύονται στα κείμενα αυτά, με σκοπό τη βελτίωση του βιοτικού τους επιπέδου και της κοινωνικής τους ευημερίας·

Υπενθυμίζοντας ότι η Υπουργική Διάσκεψη για τα Ανθρώπινα Δικαιώματα που πραγματοποιήθηκε στη Ρώμη την 5^η Νοεμβρίου του 1990 υπογράμμισε την ανάγκη, αφενός, να διατηρηθεί ο αδιαίρετος χαρακτήρας όλων των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, είτε αυτά είναι ατομικά, πολιτικά, οικονομικά, κοινωνικά ή πολιτιστικά και, αφετέρου, να δοθεί στον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη νέα ώθηση·

Αφού αποφάσισαν, σύμφωνα με τη Υπουργική Διάσκεψη που πραγματοποιήθηκε στο Τορίνο την 21^η και 22^η Οκτωβρίου του 1991, να επικαιροποιήσουν και να προσαρμόσουν το ουσιαστικό περιεχόμενο του Χάρτη, προκειμένου να ληφθούν υπόψη ιδίως οι θεμελιώδεις κοινωνικές αλλαγές που σημειώθηκαν από τη στιγμή που υιοθετήθηκε το κείμενο·

Αναγνωρίζοντας το πλεονέκτημα της ενσωμάτωσης σε έναν Αναθεωρημένο Χάρτη, ο οποίος σταδιακά θα αντικαταστήσει τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, των δικαιωμάτων που διασφαλίζονται από το Χάρτη, όπως τροποποιήθηκε, των δικαιωμάτων που διασφαλίζονται από το Πρόσθετο Πρωτόκολλο του 1988, αλλά και να προσθέσει νέα δικαιώματα,

Συμφώνησαν τα εξής:

Μέρος I

Τα Συμβαλλόμενα Μέρη αποδέχονται ως στόχο της πολιτικής τους, την εφαρμογή της οποίας θα επιδιώξουν με κάθε πρόσφορο μέσο, τόσο εθνικού όσο και διεθνούς χαρακτήρα, την πλήρωση των προϋποθέσεων υπό τις οποίες τα παρακάτω δικαιώματα και αρχές μπορούν να υλοποιούνται αποτελεσματικά:

1. Κάθε άτομο έχει την ευκαιρία να κερδίζει τα προς το ζην σε επάγγελμα το οποίο επιλέγει ελεύθερα.
2. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα σε δίκαιες συνθήκες εργασίας.
3. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα σε συνθήκες ασφάλειας και υγιεινής στην εργασία.
4. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα σε δίκαιη αμοιβή, επαρκή για ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης για τους ίδιους και τις οικογένειές τους.
5. Όλοι οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες έχουν το δικαίωμα να συνεταιρίζονται ελεύθερα στα πλαίσια εθνικών ή διεθνών οργανώσεων για την προστασία των οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων τους.
6. Όλοι οι εργαζόμενοι και οι εργοδότες έχουν το δικαίωμα σε συλλογικές διαπραγματεύσεις.
7. Τα παιδιά και οι νέοι έχουν το δικαίωμα σε ειδική προστασία κατά των σωματικών και ηθικών κινδύνων στους οποίους εκτίθενται.

8. Οι εργαζόμενες γυναίκες, σε περίπτωση μητρότητας, έχουν το δικαίωμα σε ειδική προστασία.
9. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα σε κατάλληλα μέσα επαγγελματικού προσανατολισμού, τα οποία θα το βοηθήσουν στην επιλογή ενός επαγγέλματος κατάλληλου για τις προσωπικές του ικανότητες και τα ενδιαφέροντά του.
10. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα σε κατάλληλα μέσα επαγγελματικής κατάρτισης.
11. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να επωφελείται από κάθε μέτρο που του δίνει τη δυνατότητα να απολαμβάνει το υψηλότερο δυνατό επίπεδο υγείας.
12. Όλοι οι εργαζόμενοι και τα εξαρτώμενα από αυτούς άτομα έχουν το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση.
13. Οποιοδήποτε άτομο που δεν διαθέτει επαρκείς πόρους έχει το δικαίωμα στην κοινωνική και ιατρική πρόνοια.
14. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να επωφελείται από τις υπηρεσίες κοινωνικής πρόνοιας.
15. Τα άτομα με αναπηρίες έχουν το δικαίωμα στην ανεξαρτησία, την κοινωνική ένταξη και τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή.
16. Η οικογένεια, ως θεμελιώδες στοιχείο της κοινωνίας, έχει το δικαίωμα σε κατάλληλη κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία για τη διασφάλιση της πλήρους ανάπτυξής της.
17. Τα παιδιά και οι νέοι έχουν το δικαίωμα σε κατάλληλη κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία.
18. Οι υπήκοοι κάθε Μέρους έχουν το δικαίωμα να ασκούν οποιαδήποτε επαγγελματική δραστηριότητα στο έδαφος οποιουδήποτε άλλου Μέρους στη βάση της ισότητας με τους υπηκόους αυτού του Μέρους, υπό την επιφύλαξη περιορισμών που στηρίζονται σε επιτακτικούς οικονομικούς ή κοινωνικούς λόγους.
19. Διακινούμενοι εργαζόμενοι που είναι υπήκοοι ενός Μέρους, καθώς και οι οικογένειές τους, έχουν το δικαίωμα σε προστασία και συνδρομή στο έδαφος οποιουδήποτε άλλου Μέρους.
20. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα σε ίσες ευκαιρίες και ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και επαγγέλματος χωρίς διάκριση λόγω φύλου.
21. Οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα να ενημερώνονται και να διαβουλεύονται στην επιχείρησή τους.

22. Οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα να συμμετέχουν στον καθορισμό και στη βελτίωση των συνθηκών και του εργασιακού περιβάλλοντος στην επιχείρηση.
23. Κάθε ηλικιωμένος έχει το δικαίωμα στην κοινωνική προστασία.
24. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα στην προστασία σε περιπτώσεις λύσης της σχέσης εργασίας.
25. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα στην προστασία των απαιτήσεών τους σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη τους.
26. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια στην εργασία.
27. Κάθε άτομο με οικογενειακές υποχρεώσεις που εργάζεται ή επιθυμεί να εργαστεί έχει δικαίωμα να το πράττει, χωρίς να υπόκειται σε διάκριση και, κατά το δυνατόν, χωρίς σύγκρουση μεταξύ των επαγγελματικών και των οικογενειακών του υποχρεώσεων.
28. Οι εκπρόσωποι των εργαζομένων σε επιχειρήσεις έχουν το δικαίωμα στην προστασία κατά επιζήμιων σε βάρος τους πράξεων και θα πρέπει να τους παρέχονται οι κατάλληλες διευκολύνσεις για την εκπλήρωση των καθηκόντων τους.
29. Όλοι οι εργαζόμενοι έχουν το δικαίωμα σε ενημέρωση και διαβούλευση σε διαδικασίες ομαδικών απολύσεων.
30. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα στην προστασία κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού.
31. Κάθε άτομο έχει το δικαίωμα στη στέγαση.

Μέρος II

Τα Μέρη αναλαμβάνουν, όπως προβλέπεται στο Μέρος III, να θεωρούν εαυτούς δεσμευμένους από τις υποχρεώσεις που διατυπώνονται στα παρακάτω άρθρα και παραγράφους.

Άρθρο 1 – Το δικαίωμα στην εργασία

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος στην εργασία, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να αποδέχονται, ως έναν από τους πρωταρχικούς στόχους και ευθύνες τους, την επίτευξη και διατήρηση ενός όσο το δυνατόν υψηλότερου και σταθερότερου επιπέδου απασχόλησης, με σκοπό την επίτευξη πλήρους απασχόλησης·

2. να προστατεύουν αποτελεσματικά το δικαίωμα του εργαζόμενου να κερδίζει τα προς το ζην σε επάγγελμα το οποίο επιλέγει ελεύθερα
3. να καθιερώνουν ή να διατηρούν δωρεάν υπηρεσίες απασχόλησης για όλους τους εργαζόμενους
4. να παρέχουν ή να προάγουν κατάλληλο επαγγελματικό προσανατολισμό, κατάρτιση και αποκατάσταση.

Άρθρο 2 – Το δικαίωμα σε δίκαιες συνθήκες εργασίας

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος σε δίκαιες συνθήκες εργασίας, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να προβλέπουν εύλογη διάρκεια καθημερινού και εβδομαδιαίου ωραρίου εργασίας, ο εβδομαδιαίος χρόνος εργασίας να μειώνεται σταδιακά στο βαθμό που το επιτρέπουν η αύξηση της παραγωγικότητας και άλλοι σχετικοί παράγοντες
2. να προβλέπουν δημόσιες αργίες με αποδοχές
3. να προβλέπουν τη χορήγηση ετήσιας άδειας με αποδοχές, διάρκειας τουλάχιστον τεσσάρων εβδομάδων
4. να εξαλείφουν τους κινδύνους σε εγγενώς επικίνδυνα ή ανθυγιεινά επαγγέλματα και, στις περιπτώσεις που δεν έχει ακόμη καταστεί δυνατή η εξάλειψη ή η επαρκής μείωση των κινδύνων αυτών, να προβλέπουν είτε τη μείωση των ωρών εργασίας είτε τη χορήγηση πρόσθετης άδειας με αποδοχές σε εργαζόμενους που ασκούν αυτά τα επαγγέλματα
5. να διασφαλίζουν μία εβδομαδιαία περίοδο ανάπαυσης, η οποία, κατά το δυνατόν, θα συμπίπτει με την ημέρα που αναγνωρίζεται ως ημέρα ανάπαυσης σύμφωνα με τις παραδόσεις ή τα έθιμα της οικείας χώρας ή περιοχής
6. να διασφαλίζουν ότι οι εργαζόμενοι ενημερώνονται γραπτώς, όσο το δυνατόν συντομότερα, και, σε κάθε περίπτωση όχι αργότερα από δύο μήνες από την ημερομηνία έναρξης της απασχόλησής τους, για τους βασικούς όρους της σύμβασης ή της σχέσης εργασίας
7. να διασφαλίζουν ότι οι εργαζόμενοι που απασχολούνται σε νυχτερινή εργασία επωφελούνται από μέτρα που λαμβάνουν υπόψη την ιδιαίτερη φύση της εργασίας.

Άρθρο 3 – Το δικαίωμα σε συνθήκες ασφάλειας και υγιεινής στην εργασία

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος σε συνθήκες ασφάλειας και υγιεινής στην εργασία, τα Μέρη αναλαμβάνουν, σε διαβούλευση με τις οργανώσεις εργοδοτών και εργαζομένων:

1. να διαμορφώνουν, να εφαρμόζουν και να εξετάζουν περιοδικά μια συνεκτική εθνική πολιτική για τις συνθήκες ασφάλειας και υγιεινής στην εργασία και στο εργασιακό περιβάλλον. Πρωταρχικός στόχος αυτής της πολιτικής είναι η βελτίωση των συνθηκών ασφάλειας και υγιεινής στην εργασία και η πρόληψη ατυχημάτων και βλάβης στην υγεία που προκύπτουν κατά τη διάρκεια της εργασίας ή συνδέονται με αυτήν ή συμβαίνουν κατά τη διάρκεια της, ιδίως μέσω της ελαχιστοποίησης των αιτίων των κινδύνων που ενυπάρχουν στο εργασιακό περιβάλλον·
2. να εκδίδουν κανονισμούς ασφάλειας και υγιεινής στην εργασία·
3. να προβλέπουν την επιβολή αυτών των κανονισμών με τη λήψη μέτρων ελέγχου·
4. να προάγουν τη σταδιακή ανάπτυξη των υπηρεσιών υγιεινής στην εργασία για όλους τους εργαζόμενους με λειτουργίες κυρίως προληπτικού και συμβουλευτικού χαρακτήρα.

Άρθρο 4 – Το δικαίωμα σε δίκαιη αμοιβή

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος σε δίκαιη αμοιβή, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να αναγνωρίζουν το δικαίωμα των εργαζομένων σε αμοιβή που θα εξασφαλίζει σε αυτούς και στις οικογένειές τους ένα αξιοπρεπές επίπεδο διαβίωσης·
2. να αναγνωρίζουν το δικαίωμα των εργαζομένων σε αυξημένη αμοιβή για υπερωριακή εργασία, υπό την επιφύλαξη εξαιρέσεων για ειδικές περιπτώσεις·
3. να αναγνωρίζουν το δικαίωμα των εργαζομένων, ανδρών και γυναικών, σε ίση αμοιβή για εργασία ίσης αξίας·
4. να αναγνωρίζουν το δικαίωμα όλων των εργαζομένων σε μία εύλογη περίοδο προειδοποίησης σχετικά με τη λύση της σχέσης εργασίας·
5. να επιτρέπουν κρατήσεις επί των μισθών μόνον υπό προϋποθέσεις και στο βαθμό που προβλέπεται από εθνικές νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις ή καθορίζεται από συλλογικές συμβάσεις ή διαιτητικές αποφάσεις.

Η άσκηση αυτών των δικαιωμάτων επιτυγχάνεται από ελεύθερα συναπτόμενες συλλογικές συμβάσεις, από θεσπισμένους διά νόμου μηχανισμούς προσδιορισμού

των μισθών, ή με οποιοδήποτε άλλο μέσο σύμφωνα με τις υφιστάμενες συνθήκες στην οικεία χώρα.

Άρθρο 5 – Το δικαίωμα στο συνδικαλισμό

Με σκοπό τη διασφάλιση ή την προώθηση της ελευθερίας των εργαζομένων και των εργοδοτών να συνιστούν τοπικές, εθνικές ή διεθνείς οργανώσεις για την προστασία των οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων τους και να συμμετέχουν σε αυτές, τα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση η εθνική νομοθεσία να μην θίγει ούτε να εφαρμόζεται με τέτοιο τρόπο ώστε να θίγει αυτήν την ελευθερία. Ο βαθμός στον οποίο οι εγγυήσεις που προβλέπονται σε αυτό το άρθρο εφαρμόζονται στην αστυνομία καθορίζεται από εθνικές νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις. Η αρχή που διέπει την εφαρμογή αυτών των εγγυήσεων στα μέλη των ενόπλων δυνάμεων και ο βαθμός στον οποίο εφαρμόζονται σε άτομα που ανήκουν σε αυτήν την κατηγορία καθορίζονται επίσης από εθνικές νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις.

Άρθρο 6 – Το δικαίωμα στις συλλογικές διαπραγματεύσεις

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος στις συλλογικές διαπραγματεύσεις, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να προάγουν από κοινού διαβουλεύσεις μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών
2. να προάγουν, όπου είναι απαραίτητο και σκόπιμο, μηχανισμούς εκούσιων διαπραγματεύσεων μεταξύ των εργοδοτών ή των εργοδοτικών οργανώσεων και των οργανώσεων των εργαζομένων, με σκοπό τη ρύθμιση των όρων και των συνθηκών απασχόλησης μέσω συλλογικών συμβάσεων
3. να προάγουν την καθιέρωση και χρήση κατάλληλων μηχανισμών συμβιβασμού και εκούσιας διαιτησίας για τη ρύθμιση εργατικών διαφορών

και αναγνωρίζουν:

4. το δικαίωμα εργαζομένων και εργοδοτών στη συλλογική δράση σε περιπτώσεις σύγκρουσης συμφερόντων, συμπεριλαμβανομένου του δικαιώματος στην απεργία, με την επιφύλαξη των υποχρεώσεων που θα μπορούσαν να προκύψουν από συλλογικές συμβάσεις που είχαν υπογραφεί στο παρελθόν.

Άρθρο 7 – Το δικαίωμα των παιδιών και των νέων ατόμων στην προστασία

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των παιδιών και των νέων στην προστασία, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να προβλέπουν ότι το κατώτατο όριο ηλικίας εισόδου στην απασχόληση είναι το 15^ο έτος, με την επιφύλαξη εξαιρέσεων για παιδιά που απασχολούνται σε προβλεπόμενες από το νόμο ελαφρές εργασίες που δεν βλάπτουν την υγεία, την ηθική ή την εκπαίδευσή τους·
2. να προβλέπουν ότι το κατώτατο όριο ηλικίας εισόδου στην απασχόληση είναι το 18^ο έτος για προβλεπόμενα από το νόμο επαγγέλματα που θεωρούνται επικίνδυνα ή ανθυγιεινά·
3. να προβλέπουν ότι τα άτομα που δεν έχουν ολοκληρώσει ακόμα την υποχρεωτική εκπαίδευση δεν απασχολούνται σε εργασίες, οι οποίες θα τους στερούσαν τη δυνατότητα να επωφελούνται πλήρως από την εκπαίδευσή τους·
4. να προβλέπουν ότι οι ώρες εργασίας των ατόμων ηλικίας κάτω των 18 ετών είναι περιορισμένες σύμφωνα με τις ανάγκες της ανάπτυξής τους και, ιδιαίτερα, σύμφωνα με τις ανάγκες τους για επαγγελματική κατάρτιση·
5. να αναγνωρίζουν το δικαίωμα των νέων εργαζομένων και των μαθητευομένων σε δίκαιη αμοιβή ή άλλες κατάλληλες παροχές·
6. να προβλέπουν ότι ο χρόνος που αφιερώνουν οι νέοι στην επαγγελματική κατάρτιση, κατά τη διάρκεια του κανονικού ωραρίου εργασίας, με τη συναίνεση του εργοδότη, θεωρείται ότι αποτελεί μέρος της ημερήσιας εργασίας·
7. να προβλέπουν ότι τα απασχολούμενα άτομα ηλικίας κάτω των 18 ετών δικαιούνται ετήσια άδεια με αποδοχές διάρκειας τουλάχιστον τεσσάρων εβδομάδων·
8. να προβλέπουν ότι τα άτομα ηλικίας κάτω των 18 ετών δεν απασχολούνται σε νυχτερινή εργασία, με εξαίρεση ορισμένα επαγγέλματα που προβλέπονται από εθνικές νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις·
9. να προβλέπουν ότι τα άτομα ηλικίας κάτω των 18 ετών που απασχολούνται σε επαγγέλματα που προβλέπονται από εθνικές νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις υπόκεινται σε τακτικό ιατρικό έλεγχο·
10. να διασφαλίζουν ειδική προστασία από σωματικούς και ηθικούς κινδύνους, στους οποίους εκτίθενται τα παιδιά και οι νέοι, και, ιδίως, από τους κινδύνους που προκαλούνται άμεσα ή έμμεσα από την εργασία τους.

Άρθρο 8 – Το δικαίωμα των εργαζομένων γυναικών στην προστασία της μητρότητας

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των εργαζομένων γυναικών στην προστασία της μητρότητας, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να εξασφαλίζουν στις εργαζόμενες γυναίκες, πριν και μετά τον τοκετό, άδεια συνολικής διάρκειας τουλάχιστον 14 εβδομάδων είτε με τη μορφή άδειας με αποδοχές είτε με τη μορφή επαρκών παροχών κοινωνικής ασφάλισης είτε με τη μορφή παροχών από δημόσιους πόρους·
2. να θεωρούν παράνομη από μέρους του εργοδότη την απόλυση μίας γυναίκας κατά τη διάρκεια της περιόδου από τη στιγμή που τον ειδοποιεί για την εγκυμοσύνη της μέχρι το τέλος της άδειας μητρότητας ή την ειδοποίηση απόλυσής της σε τέτοια χρονική στιγμή που η προθεσμία της ειδοποίησης εκπνέει κατά τη διάρκεια της προαναφερθείσας περιόδου·
3. να προβλέπουν ότι οι γυναίκες που θηλάζουν τα παιδιά τους δικαιούνται επαρκή χρόνο εκτός εργασίας για αυτό το σκοπό·
4. να ρυθμίζουν τη νυχτερινή εργασία των εγκύων, των γυναικών που έχουν γεννήσει πρόσφατα και των γυναικών που θηλάζουν τα παιδιά τους·
5. να απαγορεύουν την απασχόληση των εγκύων, των γυναικών που έχουν πρόσφατα γεννήσει ή που θηλάζουν τα παιδιά τους σε υπόγειες μεταλλευτικές εργασίες και σε οποιαδήποτε άλλη εργασία, η οποία είναι ακατάλληλη λόγω της επικίνδυνης, ανθυγιεινής ή επίπονης φύσης της και να λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα για την προστασία των εργασιακών δικαιωμάτων αυτών των γυναικών.

Άρθρο 9 – Το δικαίωμα στον επαγγελματικό προσανατολισμό

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος στον επαγγελματικό προσανατολισμό, τα Μέρη αναλαμβάνουν να παρέχουν ή να προάγουν, εφόσον κρίνεται απαραίτητο, μία υπηρεσία η οποία θα βοηθά όλα τα άτομα, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρίες, να επιλύουν προβλήματα που σχετίζονται με την επιλογή επαγγέλματος και την επαγγελματική πρόοδο, λαμβάνοντας υπόψη τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ατόμων και τη σχέση τους με τις επαγγελματικές ευκαιρίες: η βοήθεια αυτή θα πρέπει να παρέχεται δωρεάν τόσο στους νέους, συμπεριλαμβανομένων των μαθητών, όσο και στους ενήλικους.

Άρθρο 10 – Το δικαίωμα στην επαγγελματική κατάρτιση

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος στην επαγγελματική κατάρτιση, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να παρέχουν ή να προάγουν, εφόσον κρίνεται απαραίτητο, την τεχνική και επαγγελματική κατάρτιση κάθε ατόμου, συμπεριλαμβανομένων των ατόμων με αναπηρίες, σε διαβούλευση με τις οργανώσεις εργοδοτών και εργαζομένων, και να παρέχουν υποστήριξη, αναφορικά με την πρόσβαση σε ανώτερη τεχνική και πανεπιστημιακή εκπαίδευση, με μοναδικό κριτήριο την ατομική ικανότητα
2. να παρέχουν ή να προάγουν ένα σύστημα μαθητείας και άλλες συστηματικές ρυθμίσεις για την κατάρτιση νέων αγοριών και κοριτσιών στις διάφορες απασχολήσεις τους
3. να παρέχουν ή να προάγουν, εφόσον αυτό κρίνεται απαραίτητο:
 - α. ικανοποιητικές και άμεσα διαθέσιμες διευκολύνσεις για την κατάρτιση ενήλικων εργαζομένων
 - β. ειδικές διευκολύνσεις για την επανακατάρτιση ενήλικων εργαζομένων που κρίνεται απαραίτητη ως αποτέλεσμα τεχνολογικής ανάπτυξης ή νέων τάσεων στην απασχόληση
4. να παρέχουν ή να προάγουν, εφόσον κρίνεται απαραίτητο, ειδικά μέτρα για την επανακατάρτιση και την επανένταξη των μακροχρόνια ανέργων
5. να ενθαρρύνουν την πλήρη χρήση των διευκολύνσεων που παρέχονται από κατάλληλα μέτρα, όπως είναι:
 - α. η μείωση ή κατάργηση διδάκτρων και τελών
 - β. η χορήγηση οικονομικής βοήθειας σε κατάλληλες περιπτώσεις
 - γ. ο συνυπολογισμός στο κανονικό ωράριο εργασίας του χρόνου που δαπανάται για συμπληρωματική κατάρτιση που λαμβάνουν οι εργαζόμενοι κατά τη διάρκεια της απασχόλησης, μετά από αίτημα του εργοδότη τους
 - δ. η διασφάλιση, μέσω επαρκούς ελέγχου, σε διαβούλευση με τις οργανώσεις εργοδοτών και εργαζομένων, της αποτελεσματικότητας του συστήματος μαθητείας και άλλων ρυθμίσεων κατάρτισης για νέους εργαζόμενους, και γενικά, της επαρκούς προστασίας των νέων εργαζομένων.

Άρθρο 11 – Το δικαίωμα στην προστασία της υγείας

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος στην προστασία της υγείας, τα Μέρη αναλαμβάνουν την υποχρέωση να λαμβάνουν, είτε

απευθείας είτε σε συνεργασία με δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς, κατάλληλα μέτρα, τα οποία, μεταξύ άλλων, αποσκοπούν:

1. στην εξάλειψη, στο βαθμό που είναι δυνατό, των αιτιών που προκαλούν κακή υγεία·
2. στην παροχή συμβουλευτικών και εκπαιδευτικών διευκολύνσεων για την προαγωγή της υγείας και την ενθάρρυνση της ατομικής ευθύνης σε θέματα σχετικά με την υγεία·
3. στην πρόληψη, στο βαθμό που είναι δυνατό, των επιδημικών, ενδημικών και άλλων ασθενειών, καθώς και των ατυχημάτων.

Άρθρο 12 – Το δικαίωμα στην κοινωνική ασφάλιση

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος στην κοινωνική ασφάλιση, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να καθιερώνουν ή να διατηρούν σύστημα κοινωνικής ασφάλισης·
2. να διατηρούν το σύστημα κοινωνικής ασφάλισης σε ικανοποιητικό επίπεδο τουλάχιστον ίδιο με εκείνο που είναι απαραίτητο για την επικύρωση του Ευρωπαϊκού Κώδικα Κοινωνικής Ασφάλισης·
3. να καταβάλλουν προσπάθειες σταδιακής ανέλιξης του συστήματος κοινωνικής ασφάλισης σε υψηλότερο επίπεδο·
4. να λαμβάνουν μέτρα, με τη σύναψη κατάλληλων διμερών και πολυμερών συμβάσεων ή με άλλα μέσα, και με την επιφύλαξη των προϋποθέσεων που διατυπώνονται σε αυτές τις συμβάσεις, έτσι ώστε να διασφαλίζεται:
 - α. η ίση μεταχείριση ανάμεσα στους υπηκόους τους και τους υπηκόους άλλων Μερών αναφορικά με τα δικαιώματα κοινωνικής ασφάλισης, συμπεριλαμβανομένης της διατήρησης των ωφελημάτων που προκύπτουν από τη νομοθεσία για την κοινωνική ασφάλιση, ανεξάρτητα από τις μετακινήσεις των προστατευομένων ατόμων στα εδάφη των Μερών·
 - β. η χορήγηση, η διατήρηση και η αποκατάσταση των δικαιωμάτων κοινωνικής ασφάλισης με μέσα, όπως ο συνυπολογισμός περιόδων ασφάλισης ή απασχόλησης, που πραγματοποιούνται σύμφωνα με τη νομοθεσία καθενός από τα Μέρη.

Άρθρο 13 – Το δικαίωμα στην κοινωνική και ιατρική πρόνοια

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος στην κοινωνική και ιατρική πρόνοια, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να διασφαλίζουν ότι σε οποιοδήποτε άτομο που δεν διαθέτει επαρκείς πόρους και αδυνατεί να τους εξασφαλίσει είτε με τις δικές του προσπάθειες είτε από άλλες πηγές, ιδιαίτερα από παροχές που χορηγούνται από ένα σύστημα κοινωνικής ασφάλισης, θα χορηγείται επαρκής συνδρομή, και, σε περίπτωση ασθένειας, η περίθαλψη που απαιτείται από την κατάστασή του·
2. να διασφαλίζουν ότι τα άτομα που λαμβάνουν τέτοια συνδρομή δεν υφίστανται, εξαιτίας αυτής, περιορισμούς στην άσκηση των πολιτικών και κοινωνικών τους δικαιωμάτων·
3. να προβλέπουν ότι όλα τα άτομα θα μπορούν να λαμβάνουν από τις κατάλληλες δημόσιες ή ιδιωτικές υπηρεσίες οποιαδήποτε συμβουλή και προσωπική βοήθεια μπορεί να χρειαστεί για την πρόληψη, την εξάλειψη ή την αντιμετώπιση προσωπικών ή οικογενειακών αναγκών·
4. να εφαρμόζουν τις διατάξεις που αναφέρονται στις παραγράφους 1, 2 και 3 αυτού του άρθρου, στη βάση της ισότητας ανάμεσα στους υπηκόους τους και τους υπηκόους των άλλων Μερών, που βρίσκονται νόμιμα στα εδάφη τους, σύμφωνα με τις υποχρεώσεις που απορρέουν από την Ευρωπαϊκή Σύμβαση Κοινωνικής και Ιατρικής Αντιλήψεως που υπογράφηκε στο Παρίσι στις 11 Δεκεμβρίου 1953.

Άρθρο 14 - Το δικαίωμα στην απόλαυση των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος στην απόλαυση των υπηρεσιών κοινωνικής πρόνοιας, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να προάγουν ή να παρέχουν υπηρεσίες, οι οποίες, χρησιμοποιώντας μέσα κοινωνικής μέριμνας, θα συμβάλλουν στην ευημερία και στην ανάπτυξη και των ατόμων και των ομάδων στην κοινωνία, καθώς και στην προσαρμογή τους στο κοινωνικό περιβάλλον·
2. να ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των ατόμων, καθώς και εθελοντικών ή άλλων οργανώσεων, στη σύσταση και διατήρηση τέτοιων υπηρεσιών.

Άρθρο 15 - Το δικαίωμα των ατόμων με αναπηρίες στην ανεξαρτησία, την κοινωνική ένταξη και τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή

Με σκοπό τη διασφάλιση στα άτομα με αναπηρίες, ανεξαρτήτως της ηλικίας και της φύσης και της προέλευσης της αναπηρίας τους, της αποτελεσματικής άσκησης του

δικαιώματος στην ανεξαρτησία, την κοινωνική ένταξη και τη συμμετοχή στην κοινωνική ζωή, τα Μέρη αναλαμβάνουν, συγκεκριμένα:

1. να λαμβάνουν τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίζεται στα άτομα με αναπηρίες καθοδήγηση, εκπαίδευση και επαγγελματική κατάρτιση στο πλαίσιο γενικών προγραμμάτων, όπου αυτό είναι δυνατό, ή, όπου αυτό δεν είναι δυνατό, μέσω εξειδικευμένων φορέων, δημόσιου ή ιδιωτικού χαρακτήρα·
2. να προάγουν την πρόσβαση αυτών των ατόμων στην απασχόληση, μέσω όλων των μέτρων που τείνουν να ενθαρρύνουν τους εργοδότες να προσλαμβάνουν και να απασχολούν άτομα με αναπηρίες στο σύνηθες εργασιακό περιβάλλον και να προσαρμόζουν τις συνθήκες εργασίας στις ανάγκες αυτών των ατόμων, ή, στην περίπτωση που αυτό δεν είναι δυνατό εξαιτίας της αναπηρίας, να κάνουν τις αναγκαίες ρυθμίσεις ή να δημιουργούν συνθήκες προστατευόμενης απασχόλησης σύμφωνα με το βαθμό αναπηρίας. Σε ορισμένες περιπτώσεις, τέτοιου είδους μέτρα μπορεί να απαιτούν την προσφυγή σε εξειδικευμένες υπηρεσίες εύρεσης εργασίας και εργασιακής υποστήριξης·
3. να προάγουν την πλήρη κοινωνική ένταξη και συμμετοχή αυτών των ατόμων στην κοινωνική ζωή, ιδίως με μέτρα, συμπεριλαμβανομένων τεχνικών βοηθητικών μέσων, των οποίων στόχος είναι η αντιμετώπιση των εμποδίων στην επικοινωνία και στην κινητικότητα και η διευκόλυνση της πρόσβασης στα μέσα συγκοινωνίας, στη στέγαση, στις πολιτιστικές και άλλες δραστηριότητες ελεύθερου χρόνου.

Άρθρο 16 - Το δικαίωμα της οικογένειας στην κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία

Με σκοπό τη διασφάλιση των συνθηκών που απαιτούνται για την πλήρη ανάπτυξη της οικογένειας, η οποία αποτελεί θεμελιώδες στοιχείο της κοινωνίας, τα Μέρη αναλαμβάνουν να προάγουν την οικονομική, νομική και κοινωνική προστασία της οικογενειακής ζωής με μέσα, όπως κοινωνικές και οικογενειακές παροχές, φορολογικές ρυθμίσεις, παροχή οικογενειακής στέγης, παροχές για τους νεόνυμφους, καθώς και άλλα κατάλληλα μέσα.

Άρθρο 17 - Το δικαίωμα των παιδιών και των νέων στην κοινωνική, νομική και οικονομική προστασία

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των παιδιών και των νέων να μεγαλώνουν σε ένα περιβάλλον που ενθαρρύνει την πλήρη ανάπτυξη της προσωπικότητάς τους και των σωματικών και πνευματικών τους ικανοτήτων, τα Μέρη αναλαμβάνουν, είτε άμεσα είτε σε συνεργασία με δημόσιους και ιδιωτικούς οργανισμούς, να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα και απαραίτητα μέτρα που έχουν ως στόχο:

1. α. να διασφαλίζουν ότι τα παιδιά και οι νέοι, λαμβάνοντας υπόψη τα δικαιώματα και τις υποχρεώσεις των γονιών τους, λαμβάνουν την πρόνοια, τη συνδρομή, την εκπαίδευση και την κατάρτιση που χρειάζονται, ιδιαίτερα προβλέποντας την ίδρυση ή διατήρηση δομών και υπηρεσιών που κρίνονται ικανοποιητικές και επαρκείς για αυτό το σκοπό·
 - β. να προστατεύουν τα παιδιά και τους νέους από πράξεις αμέλειας, βίας ή εκμετάλλευσης·
 - γ. να παρέχουν προστασία και ειδική βοήθεια από το κράτος στα παιδιά και τους νέους που στερούνται προσωρινά ή οριστικά της υποστήριξης της οικογένειάς τους·
2. να παρέχουν στα παιδιά και στους νέους δωρεάν πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση, καθώς και να ενθαρρύνουν την τακτική φοίτηση στο σχολείο.

Άρθρο 18 - Το δικαίωμα στην άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας στο έδαφος άλλων Μερών

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος στην άσκηση επαγγελματικής δραστηριότητας στο έδαφος οποιουδήποτε άλλου Μέρους, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να εφαρμόζουν τις ισχύουσες ρυθμίσεις με φιλελεύθερο πνεύμα·
2. να απλοποιούν τις ισχύουσες διατυπώσεις και να μειώνουν ή να καταργούν τα δικαστικά τέλη και οποιοδήποτε άλλο τέλος που καταβάλλεται από τους αλλοδαπούς εργαζόμενους ή τους εργοδότες τους·
3. να φιλελευθεροποιούν, σε ατομικό ή συλλογικό επίπεδο, τις εθνικές νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις που διέπουν την απασχόληση αλλοδαπών εργαζομένων·

και αναγνωρίζουν:

4. το δικαίωμα των υπηκόων τους να φεύγουν από τη χώρα για να ασκήσουν μία επαγγελματική δραστηριότητα στα εδάφη των άλλων Μερών.

Άρθρο 19 - Το δικαίωμα των διακινούμενων εργαζομένων και των οικογενειών τους στην προστασία και τη συνδρομή

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των διακινούμενων εργαζομένων και των οικογενειών τους στην προστασία και στη συνδρομή στο έδαφος οποιουδήποτε άλλου Μέρους, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να διατηρούν ή να εξασφαλίζουν την ύπαρξη ικανοποιητικών και δωρεάν υπηρεσιών που θα παρέχουν συνδρομή στους εργαζόμενους, ιδίως ως προς την παροχή έγκυρης ενημέρωσης, και να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, στο βαθμό που το επιτρέπουν οι εθνικές νομοθετικές και κανονιστικές διατάξεις, εναντίον παραπλανητικής προπαγάνδας που σχετίζεται με τη μετανάστευση από και προς το έδαφός τους·
2. να υιοθετούν κατάλληλα μέτρα, στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας τους, για τη διευκόλυνση της αναχώρησης, του ταξιδιού και της υποδοχής αυτών των εργαζομένων και των οικογενειών τους, και να παρέχουν, στο πλαίσιο της δικαιοδοσίας τους, κατάλληλες υπηρεσίες υγείας, ιατρικής μέριμνας, καθώς και ικανοποιητικές συνθήκες υγιεινής κατά τη διάρκεια του ταξιδιού·
3. να προάγουν τη συνεργασία, κατά περίπτωση, μεταξύ των κοινωνικών υπηρεσιών, δημόσιων και ιδιωτικών, των χωρών προέλευσης και υποδοχής·
4. να εξασφαλίζουν στους εργαζόμενους που διαμένουν νόμιμα στα εδάφη τους, στο βαθμό που αυτά τα ζητήματα ρυθμίζονται από εθνικές νομοθετικές ή κανονιστικές διατάξεις ή υπάγονται στον έλεγχο των διοικητικών αρχών, μεταχείριση τουλάχιστον εξίσου ευνοϊκή με αυτήν προς τους δικούς τους υπηκόους αναφορικά με τους ακόλουθους τομείς:
 - α. Αποδοχές και άλλες συνθήκες απασχόλησης και εργασίας·
 - β. Συμμετοχή σε συνδικαλιστικές οργανώσεις και απόλαυση των ωφελημάτων των συλλογικών διαπραγματεύσεων·
 - γ. Στέγαση
5. να εξασφαλίζουν στους εργαζόμενους που διαμένουν νόμιμα στα εδάφη τους μεταχείριση τουλάχιστον εξίσου ευνοϊκή με αυτήν προς τους δικούς τους υπηκόους αναφορικά με τους φόρους, τα τέλη και τις εισφορές που καταβάλλονται σε σχέση με τους εργαζόμενους·

6. να διευκολύνουν, κατά το δυνατόν, την επανασύνδεση της οικογένειας ενός αλλοδαπού εργαζόμενου, στον οποίο έχει επιτραπεί να εγκατασταθεί στο έδαφός τους·
7. να εξασφαλίζουν στους εργαζόμενους που διαμένουν νόμιμα στα εδάφη τους μεταχείριση τουλάχιστον εξίσου ευνοϊκή με αυτήν προς τους δικούς τους υπηκόους αναφορικά με νομικές διαδικασίες που σχετίζονται με τα θέματα που αναφέρονται στο παρόν άρθρο·
8. να εξασφαλίζουν στους εργαζόμενους που διαμένουν νόμιμα στα εδάφη τους ότι δεν θα απελαύνονται παρά μόνο εάν θέτουν σε κίνδυνο την εθνική ασφάλεια ή θίγουν το δημόσιο συμφέρον ή τα χρηστά ήθη·
9. να επιτρέπουν, εντός των προβλεπόμενων από το νόμο ορίων, τη μεταφορά μέρους των αποδοχών και αποταμιεύσεων των διακινούμενων εργαζομένων που αυτοί επιθυμούν να μεταφέρουν·
10. να επεκτείνουν την προστασία και τη συνδρομή που προβλέπονται από αυτό το άρθρο και στους διακινούμενους αυτο-απασχολούμενους, στο βαθμό που τα συγκεκριμένα μέτρα μπορούν να εφαρμοστούν στην περίπτωση τους·
11. να προάγουν και να διευκολύνουν τη διδασκαλία της εθνικής γλώσσας του κράτους υποδοχής, ή, στην περίπτωση που υπάρχουν περισσότερες από μία, τη διδασκαλία μίας από αυτές τις γλώσσες, στους διακινούμενους εργαζόμενους και στα μέλη των οικογενειών τους·
12. να προάγουν και να διευκολύνουν, στο βαθμό που είναι εφικτό, τη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας του διακινούμενου εργαζόμενου στα παιδιά του.

Άρθρο 20 - Το δικαίωμα σε ίσες ευκαιρίες και ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και επαγγέλματος χωρίς διάκριση λόγω φύλου

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος σε ίσες ευκαιρίες και ίση μεταχείριση σε θέματα απασχόλησης και επαγγέλματος, χωρίς διάκριση λόγω φύλου, τα Μέρη αναλαμβάνουν να αναγνωρίζουν αυτό το δικαίωμα και να λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα για τη διασφάλιση ή προαγωγή της εφαρμογής του στους ακόλουθους τομείς:

- α. Πρόσβαση στην απασχόληση, προστασία κατά της απόλυσης και επαγγελματική επανένταξη·
- β. Επαγγελματικός προσανατολισμός, κατάρτιση, επανακατάρτιση και αποκατάσταση·

γ. Όροι απασχόλησης και συνθήκες εργασίας, συμπεριλαμβανομένων των αποδοχών
 δ. Εξέλιξη στην επαγγελματική σταδιοδρομία, συμπεριλαμβανομένης της προαγωγής.

Άρθρο 21 - Το δικαίωμα στην ενημέρωση και τη διαβούλευση

Με σκοπό την αποτελεσματική άσκηση του δικαιώματος των εργαζομένων στην ενημέρωση και στη διαβούλευση στα πλαίσια της επιχείρησης, τα Μέρη αναλαμβάνουν να υιοθετούν ή να ενθαρρύνουν μέτρα που δίνουν τη δυνατότητα στους εργαζόμενους ή τους εκπροσώπους τους, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και πρακτική:

α. να ενημερώνονται τακτικά ή σε κατάλληλο χρόνο και με κατανοητό τρόπο για την οικονομική και χρηματοοικονομική κατάσταση της επιχείρησης, στην οποία απασχολούνται, με τη συμφωνία ότι η επιχείρηση μπορεί να αρνηθεί να παράσχει ή να παράσχει υπό τον όρο εμπιστευτικότητας, συγκεκριμένες πληροφορίες που θα μπορούσαν να αποβούν επιζήμιες για αυτήν και

β. να ζητείται η γνώμη τους σε εύλογο χρόνο για προτεινόμενες αποφάσεις, οι οποίες θα μπορούσαν να επηρεάσουν ουσιωδώς τα συμφέροντα των εργαζομένων, ιδιαίτερα για εκείνες τις αποφάσεις που θα μπορούσαν να έχουν σημαντικό αντίκτυπο στην κατάσταση απασχόλησης στην επιχείρηση.

Άρθρο 22 – Το δικαίωμα συμμετοχής στον καθορισμό και τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και του εργασιακού περιβάλλοντος

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος συμμετοχής των εργαζομένων στον καθορισμό και στη βελτίωση των συνθηκών εργασίας και του εργασιακού περιβάλλοντος στην επιχείρηση, τα Μέρη αναλαμβάνουν να υιοθετούν ή να ενθαρρύνουν τη λήψη μέτρων που δίνουν τη δυνατότητα στους εργαζόμενους ή τους εκπροσώπους τους, σύμφωνα με την εθνική νομοθεσία και πρακτική, να συμβάλλουν:

α. στον καθορισμό και τη βελτίωση των συνθηκών εργασίας, της οργάνωσης της εργασίας και του εργασιακού περιβάλλοντος·

β. στην προστασία των συνθηκών υγιεινής και ασφάλειας στην επιχείρηση·

γ. στην οργάνωση κοινωνικών και κοινωνικο-πολιτιστικών υπηρεσιών και διευκολύνσεων στην επιχείρηση·

δ. στην εποπτεία της τήρησης των ρυθμίσεων για αυτά τα θέματα.

Άρθρο 23 – Το δικαίωμα των ηλικιωμένων στην κοινωνική προστασία

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των ηλικιωμένων στην κοινωνική προστασία, τα Μέρη αναλαμβάνουν να υιοθετούν ή να ενθαρρύνουν, είτε άμεσα είτε σε συνεργασία με δημόσιους ή ιδιωτικούς οργανισμούς, τη λήψη κατάλληλων μέτρων που αποσκοπούν ιδίως:

- στο να επιτρέπουν στους ηλικιωμένους να παραμένουν πλήρως ενταγμένοι στην κοινωνική ζωή για όσο το δυνατό μεγαλύτερη χρονική περίοδο, μέσω:
 - α. της διασφάλισης επαρκών πόρων που θα τους δίνουν τη δυνατότητα να διάγουν έναν αξιοπρεπή βίο και να διαδραματίζουν ενεργό ρόλο στη δημόσια, κοινωνική και πολιτιστική ζωή
 - β. της παροχής πληροφόρησης για υπηρεσίες και διευκολύνσεις διαθέσιμες σε ηλικιωμένους και τις ευκαιρίες που τους παρέχονται για να τις χρησιμοποιήσουν
- στο να δίνουν τη δυνατότητα στους ηλικιωμένους να επιλέγουν ελεύθερα τον τρόπο ζωής τους και να διάγουν ανεξάρτητο βίο στο οικείο περιβάλλον τους για όσο χρονικό διάστημα επιθυμούν και μπορούν, μέσω:
 - α. της παροχής στέγασης κατάλληλης για τις ανάγκες τους και για την κατάσταση της υγείας τους ή επαρκούς υποστήριξης για την προσαρμογή της κατοικίας τους
 - β. της υγειονομικής περίθαλψης και της παροχής υπηρεσιών που είναι απαραίτητες για την κατάστασή τους
- στο να εγγυώνται στους ηλικιωμένους που ζουν σε ιδρύματα την παροχή κατάλληλης υποστήριξης, με σεβασμό στην ιδιωτική τους ζωή, και τη συμμετοχή τους στη λήψη αποφάσεων που αφορούν στις συνθήκες διαβίωσης στο ίδρυμα.

Άρθρο 24 – Το δικαίωμα προστασίας σε περιπτώσεις λύσης της σχέσης εργασίας

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος προστασίας των εργαζομένων σε περιπτώσεις λύσης της σχέσης εργασίας, τα Μέρη αναλαμβάνουν να αναγνωρίζουν:

- α. το δικαίωμα όλων των εργαζομένων να μη λύεται η εργασιακή τους σχέση χωρίς βάσιμο λόγο που να συνδέεται με την ικανότητα ή τη συμπεριφορά τους ή να βασίζεται στις λειτουργικές απαιτήσεις της επιχείρησης, της εγκατάστασης ή της υπηρεσίας
- β. το δικαίωμα των εργαζομένων, των οποίων η εργασιακή σχέση λύεται χωρίς βάσιμο λόγο, σε επαρκή αποζημίωση ή άλλη κατάλληλη επανόρθωση.

Για αυτόν το σκοπό τα Μέρη αναλαμβάνουν να διασφαλίζουν ότι ο εργαζόμενος, που θεωρεί ότι η σχέση εργασίας του έχει λυθεί χωρίς βάσιμο λόγο, έχει το δικαίωμα προσφυγής σε αμερόληπτο όργανο.

Άρθρο 25 – Το δικαίωμα των εργαζομένων στην προστασία των απαιτήσεών τους σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη τους

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των εργαζομένων στην προστασία των απαιτήσεών τους σε περίπτωση αφερεγγυότητας του εργοδότη τους, τα Μέρη αναλαμβάνουν να προβλέπουν ότι οι απαιτήσεις των εργαζομένων που προκύπτουν βάσει συμβάσεων εργασίας ή εργασιακών σχέσεων διασφαλίζονται μέσω ενός οργανισμού εγγύησης ή με οποιαδήποτε άλλη αποτελεσματική μορφή προστασίας.

Άρθρο 26 – Το δικαίωμα στην αξιοπρέπεια στην εργασία

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των εργαζομένων στην προστασία της αξιοπρέπειας στην εργασία, τα Μέρη αναλαμβάνουν, σε διαβούλευση με τις οργανώσεις εργοδοτών και εργαζομένων:

1. να προάγουν την ευαισθητοποίηση, την ενημέρωση και την πρόληψη της σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας ή σε σχέση με την εργασία και να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία των εργαζομένων από τέτοιου είδους συμπεριφορές·
2. να προάγουν την ευαισθητοποίηση, την ενημέρωση και την πρόληψη επαναλαμβανόμενων επικριτικών ή σαφώς αρνητικών και προσβλητικών ενεργειών κατά μεμονωμένων εργαζομένων στο χώρο εργασίας ή σε σχέση με την εργασία και να λαμβάνουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για την προστασία των εργαζομένων από τέτοιου είδους συμπεριφορές.

Άρθρο 27 – Το δικαίωμα των εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις στην ισότητα ευκαιριών και την ίση μεταχείριση

Με σκοπό τη διασφάλιση της άσκησης του δικαιώματος στην ισότητα ευκαιριών και την ίση μεταχείριση ανδρών και γυναικών εργαζομένων με οικογενειακές υποχρεώσεις και μεταξύ αυτών των εργαζομένων και άλλων, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

1. να λαμβάνουν κατάλληλα μέτρα:

- α. για να παρέχουν στους εργαζόμενους με οικογενειακές υποχρεώσεις τη δυνατότητα πρόσβασης και παραμονής στην απασχόληση καθώς και επαναπρόσβασης στην απασχόληση μετά από απουσία που οφείλεται σε αυτές τις υποχρεώσεις, συμπεριλαμβανομένων μέτρων στον τομέα του επαγγελματικού προσανατολισμού και της επαγγελματικής κατάρτισης`
 - β. να λαμβάνουν υπόψη τις ανάγκες τους από πλευράς συνθηκών απασχόλησης και κοινωνικής ασφάλισης`
 - γ. να αναπτύσσουν ή να προάγουν υπηρεσίες, δημόσιες ή ιδιωτικές, ιδίως υπηρεσίες ημερήσιας φροντίδας για παιδιά και άλλες ρυθμίσεις για τον ίδιο σκοπό`
2. να παρέχουν σε έναν εκ των γονέων τη δυνατότητα να λαμβάνει, κατά τη διάρκεια της περιόδου μετά την άδεια μητρότητας, γονική άδεια για τη φροντίδα του παιδιού, της οποίας η διάρκεια και οι όροι θα καθορίζονται από την εθνική νομοθεσία, τις συλλογικές συμβάσεις ή την πρακτική`
 3. να διασφαλίζουν ότι οι οικογενειακές υποχρεώσεις δεν αποτελούν, ως τέτοιες, βάσιμο λόγο για τη λύση της σχέσης εργασίας.

Άρθρο 28 – Το δικαίωμα των εκπροσώπων των εργαζομένων στην προστασία μέσα στην επιχείρηση και στις διευκολύνσεις που πρέπει να τους παρέχονται

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των εκπροσώπων των εργαζομένων στην εκπλήρωση των καθηκόντων τους, τα Μέρη αναλαμβάνουν να διασφαλίζουν ότι στην επιχείρηση οι εκπρόσωποι αυτοί:

- α. απολαμβάνουν αποτελεσματική προστασία ενάντια σε επιζήμιες σε βάρος τους ενέργειες, συμπεριλαμβανομένης της απόλυσης, λόγω της θέσης τους ή των δραστηριοτήτων τους ως εκπρόσωποι των εργαζομένων στην επιχείρηση`
- β. έχουν τις κατάλληλες διευκολύνσεις που τους παρέχουν τη δυνατότητα να εκπληρώνουν τα καθήκοντά τους άμεσα και αποτελεσματικά, λαμβάνοντας υπόψη το σύστημα εργασιακών σχέσεων της χώρας, καθώς και τις ανάγκες, το μέγεθος και τις δυνατότητες της εν λόγω επιχείρησης.

Άρθρο 29 – Το δικαίωμα στην ενημέρωση και τη διαβούλευση σε διαδικασίες ομαδικών απολύσεων

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των εργαζομένων στην ενημέρωση και στη διαβούλευση σε περιπτώσεις ομαδικών

απολύσεων, τα Μέρη αναλαμβάνουν να διασφαλίζουν ότι οι εργοδότες ενημερώνουν και διαβουλεύονται με τους εκπροσώπους των εργαζομένων, σε εύλογο χρόνο πριν από ομαδικές απολύσεις, για τους τρόπους και τα μέσα αποτροπής των ομαδικών απολύσεων ή περιορισμού της συχνότητας τους και ελαχιστοποίησης των συνεπειών τους, για παράδειγμα, με την προσφυγή σε συνοδευτικά κοινωνικά μέτρα που στοχεύουν ιδίως στην παροχή συνδρομής για την αλλαγή της επαγγελματικής ειδίκευσης ή την επανακατάρτιση των εν λόγω εργαζομένων.

Άρθρο 30 – Το δικαίωμα στην προστασία κατά της φτώχειας και τον κοινωνικό αποκλεισμό

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος στην προστασία κατά της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, τα Μέρη αναλαμβάνουν:

- α. να λαμβάνουν μέτρα μέσα στο πλαίσιο μιας συνολικής και συντονισμένης προσέγγισης για την προαγωγή της αποτελεσματικής πρόσβασης των ατόμων, καθώς και των οικογενειών τους, που ζουν ή κινδυνεύουν να βρεθούν κάτω από συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού ή φτώχειας, ιδίως στην απασχόληση, στη στέγαση, στην κατάρτιση, στην εκπαίδευση, στον πολιτισμό και στην κοινωνική και ιατρική πρόνοια·
- β. να αναθεωρούν αυτά τα μέτρα με σκοπό την προσαρμογή τους, εάν αυτό κριθεί αναγκαίο.

Άρθρο 31 – Το δικαίωμα στη στέγαση

Με σκοπό τη διασφάλιση της αποτελεσματικής άσκησης του δικαιώματος των εργαζομένων στη στέγαση, τα Μέρη αναλαμβάνουν να λαμβάνουν μέτρα που αποσκοπούν:

1. να προάγεται η πρόσβαση σε ικανοποιητικού επιπέδου στέγαση·
2. να προλαμβάνεται και να μειώνεται ο αριθμός των αστέγων με σκοπό τη σταδιακή εξάλειψη του φαινομένου·
3. να γίνεται το κόστος της στέγασης προσιτό σε όσους δεν διαθέτουν επαρκείς πόρους.

Μέρος III

Παράρτημα 4: Ο Κοινοτικός Χάρτης των Θεμελιωδών Κοινωνικών
Δικαιωμάτων των Εργαζομένων
[Title I]

Community Charter of the Fundamental Social Rights of Workers

TITLE I

Fundamental Social Rights of Workers

Freedom of movement

1. Every worker of the European Community shall have the right to freedom of movement throughout the territory of the Community, subject to restrictions justified on grounds of public order, public safety or public health.
2. The right to freedom of movement shall enable any worker to engage in any occupation or profession in the Community in accordance with the principles of equal treatment as regards access to employment, working conditions and social protection in the host country.
3. The right of freedom of movement shall also imply:
 - harmonisation of conditions of residence in all Member States, particularly those concerning family reunification;
 - elimination of obstacles arising from the non-recognition of diplomas or equivalent occupational qualifications;
 - improvement of the living and working conditions of frontier workers.

Employment and remuneration

4. Every individual shall be free to choose and engage in an occupation according to the regulations governing each occupation.
5. All employment shall be fairly remunerated.
To this effect, in accordance with arrangements applying in each country:
 - workers shall be assured of an equitable wage, i.e. a wage sufficient to enable them to have a decent standard of living;
 - workers subject to terms of employment other than an open-ended full-time contract shall receive an equitable reference wage;

•wages may be withheld, seized or transferred only in accordance with the provisions of national law; such provisions should entail measures enabling the worker concerned to continue to enjoy the necessary means of subsistence for himself and his family.

6. Every individual must be able to have access to public placement services free of charge.

Improvement of living and working conditions

7. The completion of the internal market must lead to an improvement in the living and working conditions of workers in the European Community. This process must result from an approximation of these conditions while the improvement is being maintained, as regards in particular the duration and organisation of working time and forms of employment other than open-ended contracts, such as fixed-term contracts, part-time working, temporary work and seasonal work.

The improvement must cover, where necessary, the development of certain aspects of employment regulations such as procedures for collective redundancies and those regarding bankruptcies.

8. Every worker of the European Community shall have a right to a weekly rest period and to annual paid leave, the duration of which must be harmonised in accordance with national practices while the improvement is being maintained.

9. The conditions of employment of every worker of the European Community shall be stipulated in laws, in a collective agreement or in a contract of employment, according to arrangements applying in each country.

Social protection

According to the arrangements applying in each country:

10. Every worker of the European Community shall have a right to adequate social protection and shall, whatever his status and whatever the size of the undertaking in which he is employed, enjoy an adequate level of social security benefits.

Persons who have been unable either to enter or re-enter the labour market and have no means of subsistence must be able to receive sufficient resources and social assistance in keeping with their particular situation.

Freedom of association and collective bargaining

11. Employers and workers of the European Community shall have the right of association in order to constitute professional organisations or trade unions of their choice for the defence of their economic and social interests.

Every employer and every worker shall have the freedom to join or not to join such organisations without any personal or occupational damage being thereby suffered by him.

12. Employers or employers' organisations, on the one hand, and workers' organisations, on the other, shall have the right to negotiate and conclude collective agreements under the conditions laid down by national legislation and practice.

The dialogue between the two sides of industry at European level which must be developed, may, if the parties deem it desirable, result in contractual relations, in particular at inter-occupational and sectoral level.

13. The right to resort to collective action in the event of a conflict of interests shall include the right to strike, subject to the obligations arising under national regulations and collective agreements.

In order to facilitate the settlement of industrial disputes the establishment and utilisation at the appropriate levels of conciliation, mediation and arbitration procedures should be encouraged in accordance with national practice.

14. The internal legal order of the Member States shall determine under which conditions and to what extent the rights provided for in Articles 11 to 13 apply to the armed forces, the police and the civil service.

Vocational training

15. Every worker of the European Community must be able to have access to vocational training and to receive such training throughout his working life. In the conditions governing access to such training there may be no discrimination on grounds of nationality.

The competent public authorities, undertakings or the two sides of industry, each within their own sphere of competence, should set up continuing and permanent training systems enabling every person to undergo retraining, more especially through leave for training purposes, to improve his skills or to acquire new skills, particularly in the light of technical developments.

Equal treatment for men and women

16. Equal treatment for men and women must be assured. Equal opportunities for men and women must be developed.

To this end, action should be intensified wherever necessary to ensure the implementation of the principle of equality between men and women as regards in particular access to employment, remuneration, working conditions, social protection, education, vocational training and career development.

Measures should also be developed enabling men and women to reconcile their occupational and family obligations.

Information, consultation and participation for workers

17. Information, consultation and participation for workers must be developed along appropriate lines, taking account of the practices in force in the various Member States. This shall apply especially in companies or groups of companies having establishments or companies in several Member States of the European Community.

18. Such information, consultation and participation must be implemented in due time, particularly in the following cases:

- when technological changes which, from the point of view of working conditions and work organisation, have major implications for the work force are introduced into undertakings;
- in connection with restructuring operations in undertakings or in cases of mergers having an impact on the employment of workers;
- in cases of collective redundancy procedures;
- when trans-frontier workers in particular are affected by employment policies pursued by the undertaking where they are employed.

Health protection and safety at the workplace

19. Every worker must enjoy satisfactory health and safety conditions in his working environment. Appropriate measures must be taken in order to achieve further harmonization of conditions in this area while maintaining the improvements made.

The measures shall take account, in particular, of the need for the training, information, consultation and balanced participation of workers as regards the risks incurred and the steps taken to eliminate or reduce them. The provisions regarding implementation of the internal market shall help to ensure such protection.

Protection of children and adolescents

20. Without prejudice to such rules as may be more favourable to young people, in particular those ensuring their preparation for work through vocational training, and subject to derogations limited to certain light work, the minimum employment age must not be lower than the minimum school-leaving age and, in any case, not lower than 15 years.

21. Young people who are in gainful employment must receive equitable remuneration in accordance with national practice.

22. Appropriate measures must be taken to adjust labour regulations applicable to young workers so that their specific needs regarding development, vocational training and access to employment are met.

The duration of work must, in particular, be limited -- without it being possible to circumvent this limitation through recourse to overtime -- and night work prohibited in the case of workers of under 18 years of age save in the case of certain jobs laid down in national legislation or regulations.

23. Following the end of compulsory education, young people must be entitled to receive initial vocational training of a sufficient duration to enable them to adapt to the requirements of their future working life; for young workers, such training should take place during working hours.

Elderly persons

According to the arrangements applying in each country:

24. Every worker of the European Community must, at the time of retirement, be able to enjoy resources affording him or her a decent standard of living.

25. Every person who has reached retirement age but who is not entitled to a pension or who does not have other means of subsistence, must be entitled to sufficient resources and to medical and social assistance specifically suited to his needs.

Disabled persons

26. All disabled persons, whatever the origin and nature of their disablement, must be entitled to additional concrete measures aimed at improving their social and professional integration. These measures must concern, in particular, according to the capacities of the beneficiaries, vocational training, ergonomics, accessibility, mobility, means of transport and housing.

Ε.Π.
**ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΗ
ΔΗΜΟΣΙΟΥ
ΤΟΜΕΑ**
LUNEV

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Εθνική Σχολή Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης (ΕΣΔΔΑ)

Πειραιώς 211, ΤΚ 177 78, Τάυρος

τηλ: 2131306349 , fax: 2131306479

www.ekdd.gr